

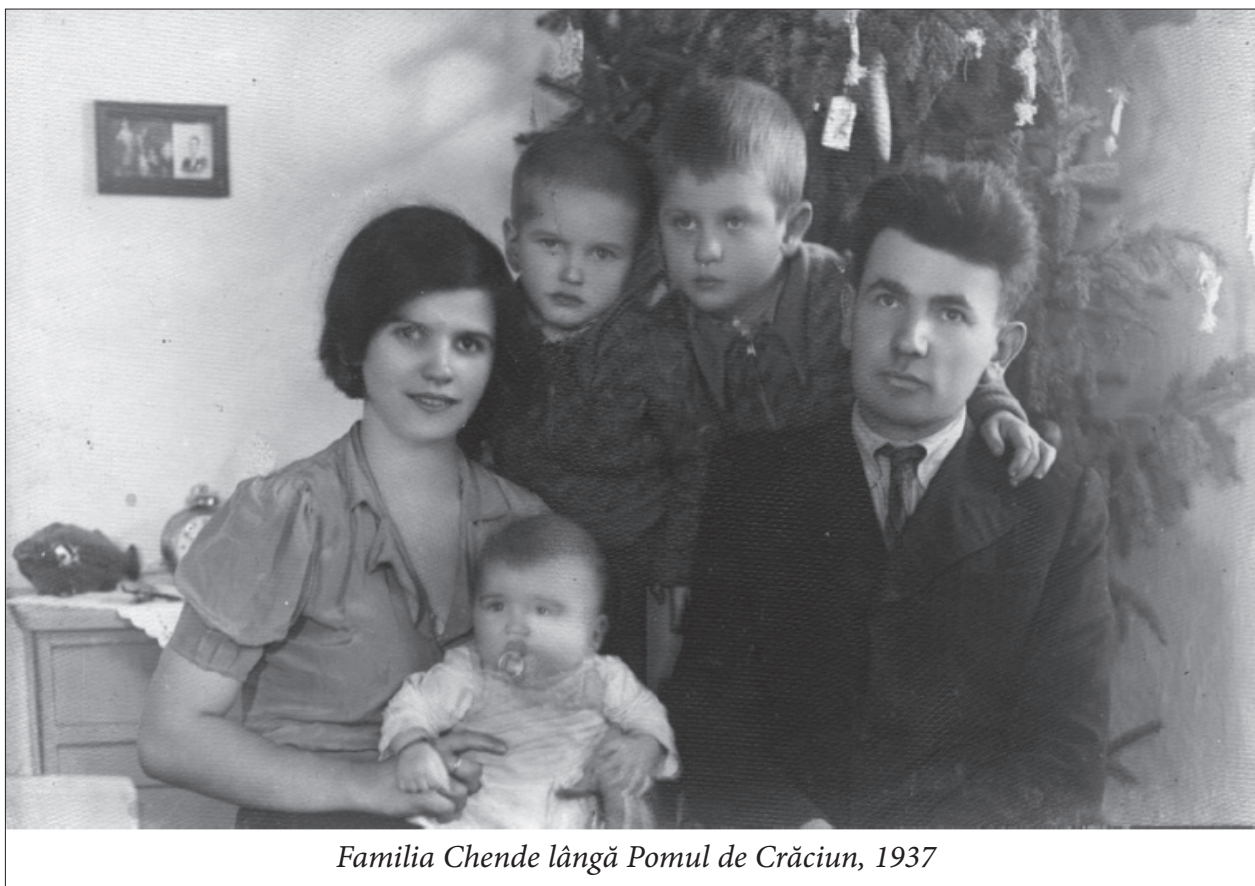
Caiete Silvane

Revistă de cultură

Sub egida Uniunii Scriitorilor din România

108

De la Mirșid , la București ,

Familia Chende lângă Pomul de Crăciun, 1937

Puțini știu că Emil Chendea, cel care prin edițiile sale bibliofile a adus premii internaționale României în plină izolare comunistă, s-a născut în ținutul mirific al Sălajului, în comuna Mirșid. Din punctul meu de vedere, rămâne cel mai mare grafician de carte din a doua jumătate a secolului XX din România. Argumentele pentru această afirmație nu sunt altele decât edițiile bibliofile din *Miorița*, *Meșterul Manole*, *Sonetele lui Shakespeare*, *Din lirica japoneză*, *Colecția „Romanul Secolului XX”* și altele. Acum are în pregătire o carte de memorii numită *Între două lumi*, iar grație Centrului de Cultură și Artă al Județului Sălaj, aceasta va fi publicată. Redăm un fragment din acest volum, în care autorul povestește cum a trebuit să plece familia sa din Mirșid în refugiu la București după cedarea Ardealului de Nord. De atunci și până acum, când Emil Chendea trăiește în SUA, dorul de întoarcere acasă a fost permanent și dureros. Să sperăm că în 2014, când va avea loc lansarea cărții la Mirșid, Zalău și Cluj, artistul venit din „pribegie” va redescoperi universul de acasă.

Vasile George DÂNCU

Caiete Silvane

Revistă de cultură

ISSN 1454-3028

on-line: ISSN 2247-7365

Adresa redacției: Zalău, Piața 1 Decembrie 1918,
nr. 11, Sălaj, România; Tel./fax 0260/612870;
e-mail: caietesilvane@yahoo.com, office@caietesilvane.ro;
www.caietesilvane.ro; www.culturasalaj.ro

Revistă de cultură editată de Centrul de Cultură și Artă
al Județului Sălaj, sub egida Uniunii Scriitorilor din
România, a Consiliului Județean Sălaj,
a Consiliului Local și Primăriei Municipiului Zalău
Serie nouă, Anul X, Nr. 1 (108), ianuarie 2014.
Apare până în data de 20 a fiecărei luni. Preț: 4 lei

Colectivul de redacție:

Daniel Săuca - redactor șef

Viorel Mureșan - redactor șef adjunct

Daniel Hoblea - secretar de redacție

Ileana Petrean-Păușan, Marin Pop - redactori; **Viorel Tăutan, Marcel
Lucaciu, Imelda Chința, Carmen Ardelean** - redactori asociați; **Györfi-Deák
György, Alice Valeria Micu, Carmen Ciumărnean** - colaboratori.

Marius Soare - tehoredactor

Responsabili de număr: **Daniel Săuca, Daniel Hoblea**

Revista apare în urma unui protocol de colaborare
încheiat între: Consiliul Județean Sălaj; Instituția Prefectului Sălaj;
Primăria Zalău; Direcția Județeană pentru Cultură, Culte și Patrimo-
niul Cultural Național Sălaj; Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău;
Universitatea de Vest "Vasile Goldiș" Filiala Zalău; Biblioteca Județeană
"Ioniță Scipione Bădescu" Sălaj; Inspectoratul Școlar Județean Sălaj;
Arhivele Naționale Filiala Sălaj; Cenaclul literar "Sylvania"; Centrul de
Cultură și Artă al Județului Sălaj.

Responsabilitatea pentru opiniile și calitatea materialelor
publicate revine în întregime autorilor.

Nu primim la redacție decât materiale culese în format
electronic, cu respectarea normelor ortografice în vigoare.

Revista "Caiete Silvane"
este membră a
Asociației Revistelor,
Publicațiilor și Editurilor (ARPE)

Tiparul realizat la Tipografia Color Print Zalău,
Str. 22 Decembrie 1989, nr. 66, Sălaj, tel./fax 0260-661752

Abonamentele la revistă se pot contracta prin oficiile
poștale, factorii poștali, prin Damco și prin redacție
(achitând suma de bani aferentă abonamentului dorit
în contul Centrului de Cultură și Artă al Județului Sălaj:

RO58TREZ5615010XXX006033

deschis la Trezoreria Zalău,

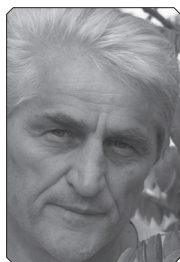
la care se adaugă taxele poștale de expediere).

Prețul unui abonament pe o lună este de 3,5 lei.

Pentru orice nereguli privind difuzarea vă rugăm să
ne contactați la telefon 0260-612870. Revista poate fi
achiziționată și de la librăria de lângă Muzeul Litera-
turii Române din București.

Sumar

- Ioan Nistor**, Poeme pentru „Caiete Silvane”. Pe urmele
iluziei pp. 1-2
- Emil Chendea**, Copilăria – de la Mirșid la București.
Cu un cuvânt introductiv de **Vasile George Dâncu**
pp. 3-9
- Mircea Popa, Hortensia Papadat – Bengescu**,
„marea europeană” a literaturii române de **Carmen
Georgeta Ardelean** pp. 10-13
- Alexandru Jurcan**, Femeia și corbul p.13
- Imelda Chința**, Liniștea – maltrată poetic pp. 14-15
- Marcel Lucaciu**, Luciditate și acribie pp. 15-16
- Viorel Mureșan**, Colecția de călimări. „Am scris atunci
când cuvintele au vrut să fie împreună” pp. 17-18
- Carmen Ardelean**, Cum interpretăm fantasticul de
interpretare? pp. 19-20
- Marin Pop**, Reeditarea unei lucrări de referință pentru
istoria națională. **George Pop de Băsești**. 60 de ani
din luptele naționale ale românilor transilvăneni
pp. 21-22
- Ileana Petrean – Păușan**, Cercuri pe apă. Despre
bogăție p. 22
- Radu Șerban**, Natura din pictură pp. 23-24
- Călin Stegorean**, De la cauză la efecte p. 25
- Alexandru Bogdan Kürti**, Filmografia Holocaustului:
40 de ecranizări reprezentative pp. 26-35
- Györfi-Deák György**, La antene (Micile bucurii 5)
pp. 36-38
- Ioan E. Pop**, Peripatetisme p. 39
- Alice Valeria Micu**, *Cărțile se fac din ceea ce citești și
ceea ce trăiești*. **Emil Brumar** pp. 40-41
- Viorel Tăutan**, Câteva gânduri la început de An Nou
pp. 42-43
- Mihai – Octavian Groza**, Salve „Astra Salvensis”!
pp. 43-44
- Marian Horvat**, Jurnalul unui politician – **Corneliu
Coposu** pp. 45-46
- Irina Goanță, Ștefan Goanță** și Sălajul pp. 47-49
- Artemiu Vanca**, *Techergheli sălăjene* pp. 50-51
- Cristian Borz**, Iaz, satul morilor pe apă pp. 52-57
- Constantin Cubleşan**, Pe drumul Damascului
(**Rodica Dragomir**) pp. 58-59
- Parodie de **Lucian Perța** p. 59
- Ileana Petrean – Păușan, Nicolae Breje**, *Spovedanie
în amurg* p. 60
- Daniel Săuca, Daniel Hoblea**, Malaxorul cu *cerișor* și
răiuț pp. 61-62
- Daniel Săuca**, La centru, prin nord-vest pp. 63-64
- Alice Valeria Micu**, Aerul cu diamante a mai pierdut o
lumină. In memoriam **Traian T. Coșovei**, coperta III

Ioan Nistor

Poeme pentru
„Caiete Silvane”

Pe urmele iluziei

Motto:

„Sunt locuită de-un strigăt.
În fiecare noapte bate din aripi deasupra-mi
Căutând cu undițele lui ceva de iubit.”

(Sylvia Plath, *Ulm*, trad. V. Nicolescu)

1.

singur
pe urmele poemului pierdut
în fiordul rece
numărând iluziile
am sărutat pe frunte idei
scărpinând bubele veacului
printre celule vii
printre celule moarte
raliul omizilor otrăvite coborând din neant
din tot ce am putut cuprinde cu sufletul și cu ochii
numai atât a mai rămas
sătul de prezentul vâscos
de revolta fără cauză și scop
de haosul ca un bolovan care s-a rostogolit
am ars toate ciornele, toate șervețelele cu șiruri indescifrabile
lăsând în urmă sânge și morți
plonjez în aburul iluziei cu ochii închiși
am știut dar vai! prea des am uitat
că nu sunt decât humusul de sacrificiu
nămolul sortit din care floarea de lotus își extrage argintul
desenând corola unui vers

2.

nimic nu se poate dărâma
nimic nu se poate frânge
doar zidurile fragile cad,
doar firele de iarbă prea subțiri nu se mai pot ridica

nu dispăre decât ceea ce n-a existat
nu se risipește decât ceea ce nu s-a adunat
nu se dărâmă numai cea ce s-a clădit fără iubire
numai crengile uscate putrezesc pe pom

3.

ce umbre se-arată
în locurile de dincolo de imperiul ochilor
ce vești aduc ele
de-acolo de unde numai ele pot privi mai departe
și numai eu le pot auzi

pe podul cel galben
trec amintirile mele
poteca spre el e atât de ostilă

4.

călătoresc cu personalul
și nu mai știu de unde și până unde
voi coborî și eu ca toți ceilalți
de se va mai ivi o gară
de voi mai fi în tren

5.

calc
pe aceleași lespezi de piatră
calc
pe umbra mea
suprapusă
de-a lungul anilor

6.

sunt tăiat în bucăți,
feliat, sfâșiat de dinți străvezii

încerc să stau drept,
să nu alunece o felie

7.

am alergat
am tot alergat
la autogară
la gară,
la aeroport

în țara în care
dacă vorbești vei fi condamnat la tăcere
în țara în care nimeni nu este de vină
și toți dau vina pe Cel de Sus

am scris rețete vegetariene
pentru tigri

până când ochii mi s-au umplut
de o licoare luminoasă
dulce-amăruie

8.

seceta a ucis toate dealurile verzi,
dar știu că semințele
s-au ascuns undeva
în pământ
și așteaptă

9.

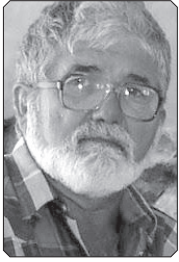
ieri
am mai șters
un număr
din celular

10.

sufletul meu
e ca zăpada de primăvară
prin care seara alunecă sloiuri negre

sufletul meu
așteaptă să treacă lupii blânzi
spre pădurile care vor înverzi
sufletul meu
se tulbură o dată cu ploile repezi

Copilăria – de la Mirșid la București

Emil CHENDEA

Puțini știu că Emil Chendea, cel care prin edițiile sale bibliofile a adus premii internaționale României în plină izolare comunistă, s-a născut în ținutul mirific al Sălajului, în comuna Mirșid. Din punctul meu de vedere, rămâne cel mai mare grafician de carte din a doua jumătate a secolului XX din România. Argumentele pentru această afirmație nu sunt altele decât edițiile bibliofile din *Miorița*, *Meșterul Manole*, *Sonetele lui Shakespeare*, *Din lirica japoneză*, Colecția „Romanul Secolului XX” și altele. Acum are în pregătire o carte de memorii

numită *Între două lumi*, iar grație Centrului de Cultură și Artă al Județului Sălaj, aceasta va fi publicată. Redăm un fragment din acest volum, în care autorul povestește cum a trebuit să plece familia sa din Mirșid în refugiu la București după cedarea Ardealului de Nord. De atunci și până acum, când Emil Chendea trăiește în SUA, dorul de întoarcere acasă a fost permanent și dureros. Să sperăm că în 2014, când va avea loc lansarea cărții la Mirșid, Zalău și Cluj, artistul venit din „pribegie” va redescoperi universul de acasă.

Vasile George DÂNCU

Am venit pe lumea asta într-o duminică de iulie, mai precis pe optsprezece la opt dimineața (după cum scrie în certificatul meu de naștere) a anului una mie nouă sute treizeci și șapte undeva în Ardealul de Nord, comuna numindu-se Mirșid, așezată la jumătatea distanței dintre Jibou și Zalău (sau Zălau, cum i se mai spunea acestui oraș), fiind cel de-al treilea fiu al lui Augustin și al Elisabetei Chende. Nu știu prea multe despre nașterea mea, doar că am plâns mult și, ca să mă oprească din plâns, mama înmuia câte un cubic de zahăr în pălincă și eram dus... Așa se obișnuia atunci prin acele locuri... Frații mei mai mari, Anton și Valer, să spun drept nu știu ce făceau la vremea aia pentru că eu eram prea mic și, deși numele meu pe certificatul de naștere era Emilian și Ioan, după numele bunicului din partea tatii, se pare că nu mi-a plăcut numele de Emilian (că mă născusem în ziua mucenicilor Iachint și Emilian, de care n-am auzit niciodată și nu știu ce erau mucenicii) și am spus când am fost la vremea îngăimării de cuvinte: „io sunt Micu”, și, uite-așa, Micu mi-a rămas numele în familie.

Mirșidul era așezat între două dealuri, cu gospodării răsfrate de-a lungul șoselei și al căii ferate, iar casa părinților era mai spre

Familia Chende lângă Pomul de Crăciun 1937

marginea de Nord-Vest a comunei, între drumul de fier și un drumeag de țară, pe de-o parte, și un pâraiaș ce curgea pe lângă șoseaua națională de cealaltă parte.

Nu-mi aduc aminte de prea multe din primii ani ai copilăriei, doar din povestirile mamei știu că de Crăciun săream pârleazul la vecinii din josul drumului, le ziceam și eu acolo un fel de colindat, îmi puneau în trăistuță un măr sau un covrig, veneam fuguța acasă, îmi goleam traista și fugeam înapoi – tot la ei, cu colindatul!

Mai am două sau trei fotografii: într-una dintre ele eram urcat pe o scară și mi s-a spus că voiam să ajung la un cuib de rândunici.

Și cam atât. Îmi mai amintesc – aveam trei ani – când am plecat împreună cu toată familia în refugiu cu o căruță trasă de boi sau de vaci și cum am ajuns noaptea la o casă mai mare care, după cum mi-a spus Anton mulți ani mai târziu, era primăria din Deva. Îmi mai amintesc cum au venit niște oameni și ne-au pus paturi să avem unde dormi. Era frig, aveam pe mine o pereche de pantaloni aspri care mă rodeau tare între picioare. Plângeam. Am adormit și dintr-odată am simțit cum toată casa se zgâlțâie. Ne-am speriat cu toții. Aveam să aflăm că a fost cutremurul din 10 noiembrie 1940. Voi mai trăi încă unul mulți ani mai târziu...

Mirșidul avea un șef de gară, o școală al cărei director era domnul Mureșan, un magazin sătesc ținut de singurul evreu din comună, Albert, o biserică, un oficiu poștal unde diriginte era nașa mea, doamna Crișan, și cam atât. Tata era tâmplarul comunei. Făcea roți la căruțe, mobilă țărănească, lavițe și lăzi de zestre, da' și din aia „domnească”, adică mese și dulapuri frumoase lustruite cu sherlac. Nu știu în ce împrejurări, după cedarea Ardealului de Nord Ungariei, tata a fost arestat de jandarmii unguri, dus la Zalău, închis și bătut, iar după ce i-au dat drumul, i s-a dat ultimatum ca în douăzeci și patru de ore să părăsească Ardealul.

Refugiul...

Așa am ajuns să facem acel drum lung care, până la urmă, s-a terminat la București. Am locuit la început în Pantelimon, împreună cu alți refugiați. Case modeste, un câmp întins unde copiii băteau o minge de cărpe zdrențuite sau câteodată mai prindeau câte un șobolan, turnau gaz pe el, îi dădeau foc și-l foloseau drept minge. La o casă învecinată mi s-a spus că e un cuib de străjeri și m-am dus și eu, uitându-mă pe sub streșini să văd unde e cuibul... Nu știam ce fel de păsări sunt străjerii, dar dacă au cuib, înseamnă că sunt păsări, nu? Odată, tata ne-a dus să vedem Luna Bucureștilor, asta mi se pare că era la Herăstrău. Un fel de sărbătoare în cinstea refugiaților, cu costume naționale, cu fanfare. Foarte frumos! Aveam vreo cinci ani... Tata ne-a dus și la circul Klutsky de unde n-am mai vrut să plec, așa de mult mi-a plăcut! Mama stătea acasă și avea grijă de noi: făcea de mâncare, spăla și, fiind o foarte bună croitoreasă, mai lucra câte ceva să mai scoată un ban. Tata își căuta de lucru, era greu de găsit, războiul începuse deja. Până la urmă a fost angajat la fabrica de încălțăminte „Carmen” de pe Strada Înclinată, aproape de gara Filaret. Ne-am mutat din Pantelimon în cartierul Șerban Vodă,

Cu "măicuța" pe treptele Muzeului Militar Central. În fundal Mormântul Eroului Necunoscut și doi militari lângă unul din cele două tunuri care străjuiau intrarea. Totul distrus la bombardamentul german din 1944.

aproape de conjunctura dintre Șoseaua Viilor și Calea Șerban Vodă. Directorul adjunct al fabricii „Carmen”, domnul Fassel, avea o casă pe strada Mitropolitul Iosif (erau mulți Mitropoliți pe străzile alea, Dosoftei, Veniamin Costache și alții), casa fiind un fost restaurant, unde fabrica a amenajat un mare – sau, cel puțin, așa mi se părea mie – atelier de tâmplărie al cărui șef era tata. Se tăiau la banzig tocuri din lemn pentru pantofi de damă, care apoi erau îmbrăcate cu sfoară, asta fiind una dintre principalele producții ale atelierului și la mare căutare în anii aceia.

Domnul și doamna Fassel locuiau în aceeași curte cu noi. Noi aveam o aripă a casei cu două camere, bucătărie și o magazie. Curtea era mare, casa fiind așezată pe un colț de stradă.

M-au dat la o grădiniță care era aproape de capătul străzii noastre. Aveam o uniformă albastru deschis, cu fundă albă la gât, pantaloni scurți tot albaștri, ciorapi albi trei sferturi și pantofi cu fundițe. Mai am încă o fotografie cu toți copiii grădiniței, poză luată pe treptele Muzeului Militar Central în Parcul Carol, muzeu distrus de bombardamentul german. Că la început nu prea mi-a plăcut mie grădinița, e adevărat! Mă cam plictiseam. La patru ani și jumătate învățasem alfabetul. Când am intrat la școală ci-

tisem deja poveștile lui Ion Creangă. Dar cartea care m-a impresionat cel mai mult a fost „Aventurile lui Goangă și Târlică”. Grozavă carte! Despre toate năzbâțiile lor, cum au ajuns ei în Iad, cum au fost pedepsiți și cum, până la urmă, au fost salvați de Doamne-Doamne, și cum i-a adus acasă îngerușul și au devenit copii cuminți.

La grădiniță ne-a pus „măicuța” – că așa îi spuneam educatoarei – să desenăm și cu aia am rămas! Nu mai puteam să las creioanele colorate din mână. Ce mai, la sfârșitul anului am luat premiul întâi la desen! Nu și la purtare. N-am fost un copil rău, dar le-am făcut destule necazuri părinților cu hoinăreliile mele. Mai târziu, în primii ani de școală, am cam luat-o razna cu plecările de acasă, care se prelungeau până după întuneric și care se sfârșeau de cele mai multe ori cu o bătaie zdravă, cu legatul la piciorul mesei, cu amenințarea că voi fi fotografiat și dat la revista „Licurici”. Și, de fapt, unde mă duceam? Mă luam cu câte un alt copil și mergeam pe jos până la Gara Filaret să vedem trenurile de marfă. Eram fascinat de locomotive, de mișcarea din triaj, apoi cotrobăiam printre deșeurile de celuloid atât de frumos colorate aruncate printre traverse, ba odată ne-am urcat într-un bou-vagon, cum se numeau pe vremea aceea vagoanele de mar-

fă (cele închise), și a pornit garnitura cu noi. Noroc că a făcut doar o manevră scurtă, așa că am sărit din vagon și tuleo fără oprire până acasă, speriați de mama focului.

1944. Primul an de școală. Am fost înscris la Școala Primară 43 de pe Strada Pandele Roșca, ceva mai la Vest de Șoseaua Viilor. Din școală nu am amintiri. Ba da, să nu mint, am: era la începutul anului școlar, toamna, și ne-au adunat pe toți elevii în spatele școlii unde au venit niște oameni cu pompe pe umăr din care a ieșit un praf alb, înecăcios, care ne-a acoperit paltoanele, șepcile, peste tot. Ne-au dat cu DDT că erau mulți păduchi atunci din cauza războiului, multă mizerie. După școală mergeam pe câmpul din apropiere și puneam curse pentru ciori. Nu le făceam nimic, doar le prindeam. Cursa era clasică: un coș de nuiele, sau un căzanel mai mic, proptit într-o parte de un băț cu crac. De băț legam o sfoară lungă până la ascunzătoarea noastră. Câteva grăunțe. Venea cioara, trăgeam bățul și gata! Treaba era cum o scoatem de sub oală! Că ciocănea al naibii! Asta era una din distracțiile noastre. Mai jucam țurca pe străzi, că țurci și „bătace” se făceau una-două la atelier. Dacă nu știți ce era țurca, vă spun eu: o bucată de lemn dreptunghiular de câțiva centimetri, cu capetele ascuțite... Loveam cu bătațul unul din cele două capete și ea sărea mai departe căzând pe una din fețele pe care sărea mai departe. Astea erau punctele: un X pentru zece, un V pentru cinci și o linie pentru unu. O față n-avea număr. Dacă pica pe fața aia, pierdeam rîndul la țurcă și dădeam bătațul următorului. Ce videogame? Ce Nintendo? Țăla era sport! În aer liber!... Eram în timpul războiului. În primii ani nu l-am prea simțit, dar după întoarcerea frontului aveam să-l simțim din plin. Nea Mihai, un lucrător din atelierul tatii, proaspăt întors din război și rămas cam surd pentru că fusese la artilerie și-l asurziseră tunurile, ne făcea puști de

27 August 1944 Casa avariata la bombardamentul german. În prim plan locul unde a fost adăpostul.

lemn, săbii și mai știu eu ce arme, cu toate admonestările blajine ale tatii. Ne iubea tare mult nenea Mihai. Iubea toți copiii din cartier. Înarmați, plecam la luptă în parcul Carol. Sus pe deal era Muzeul Militar Central, cu treptele lui largi, cu cele două tunuri străjuind Mormântul Eroului Necunoscut a cărui flacără ardea tot timpul. Apoi, mai în jos, era grota cu giganții lui Paciurea și frumoasa adormită a lui Oscar Spaethe, în mijlocul lacului. Mult mai în jos, de-o parte și de alta a aleilor, erau cei doi urși mari de bronz. Or mai fi acolo încă? Urșii aștia ne atrăgeau pe noi cel mai mult, după alergatul prin grotă. Ne duceam mai la deal de ei și, venind în fugă, săream capra de la coadă spre cap, alunecând ca pe zăpadă. Numai că, din când în când, urșii erau dați cu motorină sau ceva asemănător ca să sclipească și, în înfrigurarea noastră de a sări capra cât mai repede, nu ne mai uitam la starea protectivă a animalului! Și sari! Săritul se solda cu turul pantalonilor și cu palmele unse de mîzga aia maronie care micșora cu fiecare pas dorința noastră de întoarcere acasă.

Mai erau acolo, de-a lungul uneia dintre alei, niște pietre mari, dreptunghiulare, un fel de sculpturi în basorelief cu oameni ciudat îmbrăcați, ca niște țărani, înarmați cu nu știu ce fel de securi, ciomege,

și parcă aveau și scuturi, dacă nu mă înșală memoria. Erau de fapt – aveam să aflu mulți, mulți ani mai târziu – lespezile de pe monumentul de la Adamclisi, din Dobrogea. Apoi, mai erau tunurile rămase din Primul Război Mondial, dintre care unul avea o țevă uriașă, că puteam intra în gura lui stând în picioare. Avea și un nume: Berta. De ce o numeau așa, nu știu...

Frontul se apropia din ce în ce mai mult de București... Tata construisese în curte, cât mai aproape de stradă, un adăpost solid, din bârne groase de stejar, acoperit cu pământ, să fie, în caz de nevoie. Și a fost. Raidurile aeriene erau din ce în ce mai dese. Îmi amintesc că într-o zi eram în adăpost, toată familia. Domnul Fassel cu acordeonul de gât, în curte cu doamna și cu Iosif, băiatul lor care și el avea nu mai știu ce instrument. Se uitau spre cer și cântau. Mi se pare că erau cam băuți...

Ploua cu schije, șrapnele. Avioane de vânatoare rusești și germane trăgeau unele în altele cu o furie dezlănțuită. M-am apropiat de gura tranșeului să văd și eu, dar mama m-a tras repede înapoi. Am văzut totuși ceva și imaginile acelea îmi vor rămâne întipărite în memorie, pentru tot restul vieții. Am văzut războiul. Aveam să văd și consecințele într-o zi, când ne-am întors de la Piața Națiunii –

Piața Națiunii, cum îi spuneam noi – și când am văzut morți înecați în sânge pe caldarâm, în mijlocul străzii și pe capra unei căruțe trase de cai, și ei morți.

Nu mai era de stat în București. Trebuia să plecăm undeva. Unde? La Turda, a zis tata. La Florian. Unchiul Florian era fratele mai mare al tatii. Avea și el trei băieți și o fată. Ne-a dus tata la Gara de Nord, ne-a urcat într-un tren supra-aglomerat cu populația care pleca din oraș, cu militari care se întorceau pe front, cu tot felul de lume. După un drum lung și istovitor am ajuns la Turda. Am fost cazați nu știu de cine la o familie undeva spre un deal, într-o curte mare cu mai multe locuințe. Acolo am petrecut vara. Ne duceam pe jos, peste deal, la Băile Durgău, probabil o fostă salină că apa din bazinele de înot era extrem de sărată, iar acasă ne jucam prin curte tot de-a soldații, firește. O vecină care ne îndrăgise tare ne făcea de mâncare mămăligă cu zahăr, un deliciu pentru acele timpuri de lipsuri. Pe la sfârșitul lui august a venit și tata de la București. Casa fusese bombardată. Norocul lui că n-a fost acasă în ziua aceea de 27 august 1944! Familia Fassel nu era acasă. Atelierul de tâmplărie era închis. Tata a încuiat poarta cu cheia și a plecat pe jos, spre Băneasa. A avut o presimțire că se va întâmpla ceva acolo. Când a sunat alarma, din fericire niciunul dintre vecini nu a putut intra în adăpost și au trebuit să se ascundă în alte părți. Spun „din fericire” pentru că o bombă a căzut exact pe adăpostul construit de tata. Explozia a fost atât de puternică, încât a ras pur și simplu bucătăria noastră de vară, care era la câțiva zeci de metri de adăpost. Capacul de fontă de la canalizare l-au găsit pe acoperișul unei case la peste 100 de metri distanță. Unde fusese adăpostul acum era o baltă plină cu apă pentru că se spărsese și conducta care alimenta cișmeaua din curte, de lângă adăpost.

Așadar, tata a sosit la Turda.

Bucurie mare pe noi. Cu o seară înainte, mama pregătise o oală cu sarmale și a doua zi de dimineață tocmai o pusese să se încălzească puțin când a sunat alarma. Lung, neobișnuit de lung, iar mașini ale poliției umblau pe străzi anunțând prin portavoce ca populația să părăsească orașul. Dinspre Cluj se vedea fumul produs de exploziile artileriei. O contra ofensivă a trupelor horthyste maghiare se îndrepta spre Turda. „Toată lumea să meargă la gară”, anunțau megafoanele. Ce să facem? Părinții au luat în grabă câteva lucrșoare, fără să uite oala cu sarmale, și am plecat cu toții la gară. Acolo era o îngheșuală de nedescris. Ce trenuri? Care trenuri? Mocănița, toată lumea să meargă la mocăniță! strigau oamenii. Mocănița era trenul de linie îngustă ce făcea legătura între Turda și Abrud, un mic orașel minier din Munții Apuseni. Fiecare garnitură avea și vreo două vagoane de călători, dar majoritatea erau vagoane de chereștea, platforme și vagoane de vite. Ne-am urcat și noi într-un bou-vagon și am așteptat să pornească. Întâi a luat-o prin câmpie, mergând încet, mica locomotivă cu aburi pufăind din greu și trăgând după ea vagoanele pline cu fugari. Am văzut cu ochii mei soldații alergând prin porumbiștea înaltă, am auzit focuri de armă și răpăitul mitralierelor și, până când am ajuns în munți, trenul care ne urma a fost incendiat, de altfel și ultimul vagon de la garnitura noastră. Am ajuns, în sfârșit, la Abrud. Prima noapte, și mi se pare și a doua, am dormit-o în cimitir, printre morminte. Orașul era plin de refugiați. Se amenajaseră cantine populare unde primeam ceva de mâncare. Am fost cazați la niște țărani ini-moși care ne-au ținut cu casă și masă din tot puținul lor. Aveau și ei copii. Mergeam cu ei cu caprele la păscut pe dealuri. Culegeam mure, alune și, copii cum eram, nu aveam grija războiului. Doar când ne duceam prin oraș vedeam soldații ruși care ajunseseră deja acolo,

unități ale Frontului II Ucrainean. Pe un câmp făceau instrucție unde un mai mare de-al lor le striga: „Napravo! Nalevo!” Și se întorceau ca niște marionete la stânga sau la dreapta. Apoi mai mergeau în formație cântând marșuri de-ale lor, sau conduceau jeep-urile beți pe străzi. Da, jeep-urile cu care îi dotaseră americanii, așa cum aveam să aflăm mulți, mulți ani mai târziu. Își făceau de cap. Am auzit multe istorii despre comportarea lor brutală și crimele pe care le-au comis! Ne era frică de ei. Odată, ne-am dus la cimitirul (pe care-l știam așa de bine!) unde urma să fie înmormântat un ofițer român împușcat nu de ruși, ci de horthyști. I-au scos ochii, l-au mutilat oribil. De ce? De unde atâta sălbăticie? Nu știu câte săptămâni am stat la Abrud până când am avut posibilitatea de a ne întoarce la București. Am revăzut casa, totul, într-un hal de nedescris. Tata s-a apucat de reparații și în primul rând de acoperiș; ploua în casă. Mama pune vase peste tot să strângă apa. Războiul trecuse peste noi, era departe, prin pusta ungară sau prin munții Tărei. Am reînceput școala. Am început să primim și ceva ajutoare de la Crucea Roșie: lapte praf, orez, ba chiar și un baton de ciocolată – ni s-a spus că erau de la americani!

Tata și-a reluat lucrul la atelierul de tâmplărie. Nu prea avea lucrători să taie aceleași tocure de lemn, ba chiar și tălpi tot de lemn pentru fabrică. Lucrătorii erau pe front. Ne scula cu noaptea-n cap să-l ajutăm în atelier. Ce aveam de făcut? Uneori adormeam lângă banzig, fierăstrăul ăla mare, circular...

Cu mult înainte de Crăciun începeam să învățăm colinde. Ne făceam câte o stea dintr-o sită, la care-i puneam „razele” din bețe subțiri, îmbrăcate cu hârtie colorată semi-transparentă pe care lipeam imagini cu îngeri, Nașterea Domnului, iar înlăuntrul stelei o lumânare care o făcea să fie toată luminată, și plecăm la colindat

prin cartier. Trei seri la rând. Câteodată mai întâlneau găligani fără niciun Dumnezeu care ne opreau cu: „Închină steaua!” Și ne luau tot ce promisem cu colindul, ba chiar odată ne-au stricat și steaua. Au făcut-o zob.

Apoi, de Anul Nou mergeam cu plugușorul. „Aho! Aho! Copii și frați...”. Și cu Sorcova. Era frumos. Era zăpadă. Nu cred că am avut vreun Crăciun fără zăpadă în acei ani, ba câteodată chiar prea multă.

În vara lui '45 părinții ne-au dus la Jibou să stăm peste vară acolo, până la începutul școlii. Mama avea o soră, pe mătușa Aurica, cu unchiul Vasile, Loți, cum îl alinta mătușa, împreună cu cele două fete ale lor, Margareta și Livia, frumoase foc, amândouă eleve la liceul din oraș. Unchiul era fochist pe o locomotivă din triajul gării de lângă Ciglentir și venea acasă negru de funingine, de numai albul ochilor i se vedea. Un om tare blând, râzând veșnic, și veșnic apostrofat de mătușa. Locuiau pe strada Traian, mai spre marginea orașului, aproape de gară, având o casă mare cu foarte multe camere și mulți chiriași. Pe stradă, la câteva case mai departe, era o unitate militară, iar soldații ne făceau tot felul de plăceri doar-doar o să atragă atenția verișoarelor noastre. De exemplu, puneau carbid în găleți, turnau apă și le acopereau, iar gălețile bineînțeles că săreau în aer, spre marea noastră bucurie. Sau, ne dădeau bețe de trotil care arătau ca niște macaroane, iar când le aprindeam la un capăt alergau prin curte sau chiar prin casă împinse de reacția focului, spre spaima mătușii și a fetelor. Diavoli împielitați, asta eram. Apoi, spre toamnă, au început să treacă prin oraș valuri-valuri de trupe rusești care se întorceau de pe front. Cei mai mulți mergeau pe jos. Oameni obosiți, răniți bandajați, târându-și picioarele că ți se făcea milă de ei. Noi, copiii, culegeam floarea soarelui și făceam buchete să-i întâmpinăm... Câte un soldat ne lua în brațe, ne

Cu steaua, 1946

săruta pe obraji și ne ducea câțiva pași, cu ochii înlăcrimați, gândindu-se poate la copiii lor care cine știe dacă mai trăiau sau nu acolo undeva, pe marea întindere a Rusiei. Un soldat, neavând ce să-mi dea în schimbul florilor, a scos din buzunar un sul alb de bandaj și mi l-a dat. Nu, asta n-am s-o uit! Erau și ei oameni. Nu toți au fost răi. Dar asta nu a împiedicat-o pe mătușa Aurica să-și ascundă fetele în podul casei și să le țină acolo până când „pericolul violului” a trecut. Pericol de viol, că asta se zvonea în tot orașul că fac rușii și, de fapt, nu era departe de adevăr.

Înspre toamnă ne-am întors la București. Vremurile au început să se schimbe. Un an mai târziu au venit alegerile. Noi „votam” cu țărăniștii, votam cu „ochiul”, că asta era simbolul partidului. De fapt nu votam, ci într-un fel „participam” la alegeri: ne duceam seara pe străzi cu găleata cu catran și bidineaua, și unde vedeam scris cu șabloane „votați soarele”, sau „cumpăna”, ori orice fel de alte simboluri, dă-i cu catran și o luam la goană. Mai ales cu soarele aveam noi treabă! Nu-l iertam deloc. Truda noastră a fost în final zadarnică. Tot comuniștii au ajuns să câștige alegerile. De fapt, nu le-au câștigat, le-au măs-luit, le-au furat.

În vara lui 1947, părinții au hotărât să ne întorcem acasă, la

Mirșid. Am încărcat totul într-un vagon de marfă și după nu știu câte zile am ajuns din nou în satul meu natal, la casa părăsită cu șapte ani înainte. Casa era tot acolo și ne aștepta. Curtea, grădina, atelierul tatei, parcă nu se schimbaseră nimic. Lumea satului era cu totul alta față de cea a Bucureștiului. Cărute trase de bivoli sau de boi, nu mașini. Astea se vedeau foarte rar trecând prin comună. Dimineața treceau văcarii satului adunând vitele gospodarilor și ducându-le la pășune. Și porcarii făceau la fel cu porcii. Ce mă minuna mai mult era că spre seară, când veneau acasă, fiecare animal știa gospodăria lui, intrând în curte singur. Rar se întâmpla să greșească poarta. Am început școala. Eram în clasa a patra. Doamna directoare și domnul director Mureșan aveau și ei doi băieți, pe Gigi – care era de vârsta mea – și pe Viorel, mai mic. Ne-am împrietenit repede, de altfel am legat multe prietenii cu copiii satului. Îmi place să-l numesc „sat” pentru că, de fapt, nu era decât un sat mai mare. Aveam și rude peste deal, în Firminiș, unde trăiau bunica din partea tatălui și unchiul Alexandru, fratele mai mic al tatii, cu mătușa Floarea. Nu aveau copii. Ne duceam des la ei și ne întorceam acasă cu mere, pere, prune și alte bunătăți. Tot în Firminiș trăia și badea Curtean, un țăran instruit și

mare vânător. Înainte de război îl lua baronul Wesselényi de la Jibou la partidele lui de vânatoare, pentru că badea Curtean știa ca prin minune de unde vine vânatul și nu greșea niciodată. De fapt, la castelul baronului, sau grofului, cum i se mai spunea, confiscat de noua orânduire din România și transformat în școală, aveam să fim elev doi ani mai târziu. Dar acum eram la școala din Mirșid, unde trebuia să avem pe lângă învățatură și activități de tot felul. Activități culturale, să jucăm teatru de exemplu; și, am fost pus să învăț rolul unui spion dintr-o piesă sovietică, „Stânca avertismentului”. Spioni imperia-liști care voiau să distrugă marile cuceriri revoluționare ale bravului popor sovietic. Nu știam atunci ce-o să ne mai aștepte și cât o să mai înghițim din propaganda asta deșăntată...

Pentru că urma să trec în clasa a cincea, iar școala noastră nu avea decât patru clase, anul următor am fost dat la internat la Zalău. Venise, mi se pare, reforma învățământului: toate vechile manuale fuseseră scoase, dar cele noi nu apăruseră încă și uite-așa, timp de un an de zile, am folosit o carte – traducere din limba rusă, firește –, „Povestiri despre Lenin”, drept manual de gramatică, carte de învățat limba... română, adică, cu alte cuvinte, bună la toate. Ce copil minunat și sânguitor a fost micuțul Lenin, cât de inteligent a putut fi, cum își ajuta părinții și cum s-a dezvoltat în el spiritul revoluționar! De necrezut!...

Aveam în fiecare clasă gazete de perete unde trebuia să scriem articole de laudă la adresa eliberatorilor noștri. Eu, pentru că știam să desenez frumos, eram luat de la orele de clasă și pus să lucrez la gazetă. Dar cel mai bun la desen era un elev dintr-o clasă mai mare, Doru Șetran, care făcea niște gazete de perete de toată minunăția. Drept să spun, tare-l invidiam pe Doru! Mulți ani mai târziu m-am bucurat când l-am întâlnit în Bu-

*Pe zidul Bastionului Pescarilor din Budapesta 1956
În fundal Dunărea și clădirea Parlamentului Ungar*

curești, devenit unul dintre cei mai buni pictori ai generației tinere. Nu m-a recunoscut decât după ce i-am amintit de gazetele de perete de la Zalău.

Dar eram încă la Zalău. Se zvonise că în curând o să ne facă pionieri. Ne duceam cu școala la cinematograful să vedem filme sovietice, ca „Pavel Korceaghin” sau „Cravatele Roșii”. Ce filme minunate, ce fericire pe capul acelor copii din marea Uniune!... Cum se duceau ei cu buchete mari de flori să-l sărbătorească pe tovarășul Stalin! Ce fericit era poporul sovietic să aibă un asemenea conducător!... Ni se umpleau inimile de bucurie la vederea unor asemenea imagini și abia așteptam să fim și noi făcuți pionieri. Sau filmul „Volga, Volga”, unde toată lumea cânta și dansa. Era atâta veselie și bucurie, că ne miram unde mai încap! De, lumina venea de la Răsărit și „lumina” aia perversă și murdară avea să se mai reverse și peste noi pentru mulți ani începând cu acele zile. În sfârșit, ziua mult așteptată a venit și la noi. Am început să fim făcuți pionieri. Eu am fost printre ultimii, pentru că tatăl meu nu era țăran fruntaș și mama era casnică, iar rezultatele mele la învățatură nu dintre cele mai strălucite, adică nu eram printre primii. Cum era să fim când majoritatea timpului eram la sediul organizației de pio-

nieri, scriind lozinci sau desenând gazete de perete? Și am mai avut un păcat, mare: mergeam duminica la catedrala greco-catolică, la lecțiile de religie care până la urmă au fost interzise și preotul arestat. În sfârșit, cu chiu, cu vai, am fost făcut și eu pionier, că trebuia să crească numărul viitorilor activiști ai Patriei. Sâmbetele mergeam acasă la Mirșid împreună cu alți copii care locuiau în satele dimprejur. Noi, mirșidanii, nu aveam de trecut decât Ortelecul, apoi prin pădure până acasă, iar duminica înapoi la Zalău. Asta când era vreme bună, că drumul nu era chiar atât de scurt. Cel mai frumos era când treceam prin pădure: auzeam păsările ciripind, vedeam câte-un iepure săltând pe la liziera pădurii sau câte o vulpe hoață uitându-se chiorăș la noi...

Pentru că întreținerea la internat era destul de costisitoare, părinții m-au mutat cu școala la Jibou, să stau la mătușa. Eram elev în clasa a șasea și, lucru și mai important, singurul pionier din oraș, pentru că valul de „împionierire”, să-i zic așa, încă nu atinsese Jiboul.

Școala, așa cum am mai spus, era fostul castel al grofului Wesselényi, care oricum fugise cu toată familia în Apus, și care fusese transformat în școală.

Castelul, o construcție în stil vienez sau, mai bine zis, un baroc

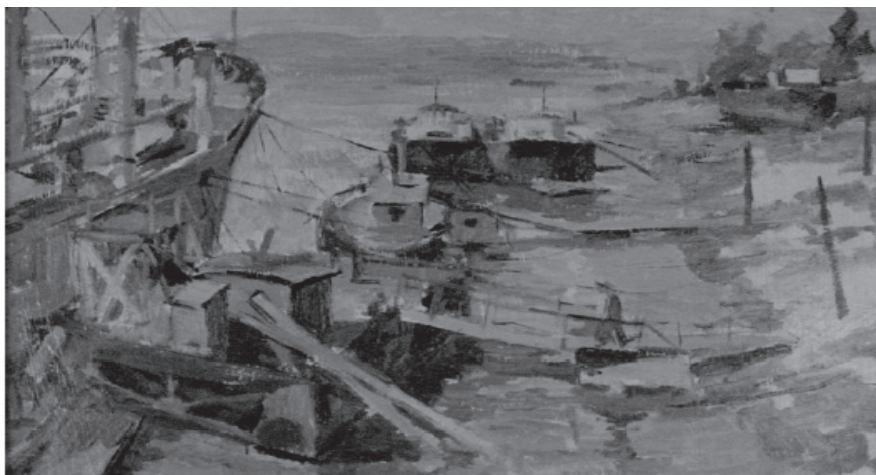

târziu, era enorm. Sălile frumos decorate cu sobe de teracotă sau din porțelan, cu marmură sau parchet pe jos (care avea să cunoască cât de curând mirosul și culoarea motorinei), aveau să devină sălile noastre de clasă, cancelarii, sală profesorală și așa mai departe. În curtea castelului, un mic lac în care cândva înotaseră pești exotici și în care acum nu mai erau decât nuferi muribunzi și o apă de culoare verde maronie.

Apoi, grajdurile care aveau sculptați pe frontispiciu cai atât de frumoși pe care, în zelul nostru patriotic-revoluționar, la îndemnul domnului director Alexandru Pop (care la rândul lui primise ordin de mai sus), i-am dat jos cu lovituri de baros, fără regrete și absolut inconștienți de valoarea lor artistică. Multe aveau să mai cadă pretutindeni în țară, sub alte lovituri de baros...

N-a trecut mult și molima pionerului s-a întins și în Jibou. Nu mai eram singur. Dar eu tot cu desenul și cu gazetele de perete am rămas. Mă chemau în oraș la organizația de pionieri să scriu lozinci, la UTM la partid și mai știu eu unde.

Într-una din zile, cu gândul că ce-ar fi să mai lipsesc eu de la cursuri, mi-a venit în cap ideea ca în locul aceluia havuz împuțit, și care oricum nu avea nicio șansă ca în viitorul apropiat – sau nici măcar îndepărtat – să mai găzduiască vreun caras auriu, să facem o stea mare roșie în cinci colțuri, ca aceea de pe Kremlin! Îi spun directorului ideea și, zis și făcut, gata băieți, apucați-vă de treabă! Ce frumos o să fie când vor veni tovarășii de la inspectoratul școlar și vor vedea minunăția de stea! Și ne-am apucat. Am măsurat cercul, i-am împărțit circumferința în cinci părți egale (mai știam ceva geometrie), am marcat steaua cu cărămizi pe care, nefiind suficient de roșii, le-am vopsit, și am umplut-o cu cărămidă pisată care, fiind ceva mai închisă la culoare, contrasta frumos

Singura lucrare care mi-a rămas din practica anilor de studenție. Șantierul naval din Turnu Severin. 1962

cu conturul de un roșu aprins. O capodoperă! Plus două săptămâni de chiul de la orele de clasă. Da' ce, mai conta?

Ei și apoi avea să vină și 21 decembrie, aniversarea zilei de naștere a tovarășului Stalin, când plecau spre Moscova vagoane – da, vagoane! –, trenuri întregi cu cadouri. Și ce, se putea ca noi, elevii de la Școala Elementară din Jibou, să nu-i trimitem cadouri?!

Al meu a fost un portret. Stalin din profil. Știam să-l desenez pe tăcutul din memorie, de atâtea ori îl desenasem în acei ani! Mă întreb și azi dacă l-o fi primit, că semăna așa de bine cu el... Și era frumos nevoie mare!

Și la Jibou ne duceau cu școala la cinematograful. Nu trebuia să lipsească niciun elev de la minunatele producții sovietice precum „Povestea unui om adevărat”, „Învățătoarea din Șatrâi” sau alte filme care glorificau eroismul ostașilor sovietici în război, filme pe care noi, copiii, nu le puteam judeca, nu puteam discerne minciuna de adevăr, fiind prea cruzi la vârsta noastră.

Dar ce știam noi copiii? Am avut și un film care a întors tot orașul pe dos: „Timur și băieții lui”. Câte benzi de Timuri s-au format în Jibou, câte bătaii și câte geamuri sparte la casele oamenilor nu se știe, dar a fost un mare eveniment inspirat din eroismul tineretului

sovietic. Ce era să facem în timpul liber? De citit nu aveam ce citi. Bibliotecile fuseseră golite de cărți. Când m-am dus și eu la biblioteca CFR-ului – că alta nu era prin preajmă – să împrumut o carte, bibliotecara mi-a întins „Eneida” lui Virgiliu. Am luat-o acasă, am răsfoit-o, dar n-am priceput nimic din ea. Am dus-o înapoi. Mi-a dat de data asta ceva mai ușor de citit, volumul trei din... opere de Stalin! Citește, Micule...

Frații mei erau amândoi la Cluj. Anton era student la filologie, Valer, elev la o școală profesională metalurgică. Era timpul să pregătim o altă mutare, așa că în 1950 părinții au vândut proprietatea din Mirșid și ne-am mutat la Cluj, unde au cumpărat o casă modestă pe strada Amurg, cu o curte destul de mare în față și cu o grădină mult mai mare în spatele casei.

Ultima clasă de „elementară”, a șaptea, am început-o la Jibou și am terminat-o la Cluj, la o școală de pe strada Avram Iancu, aproape de Calea Turzii, iar un an mai târziu am dat admiterea la Școala Medie de Arte Plastice de pe strada Franciscanilor, unde am reușit fără probleme.

(Fragment din *Între două lumi* de Emil Chendea, volum în curs de apariție, la editurile Eikon și Caiete Silvane)

Hortensia Papadat-Bengescu, „marea europeană” a literaturii române

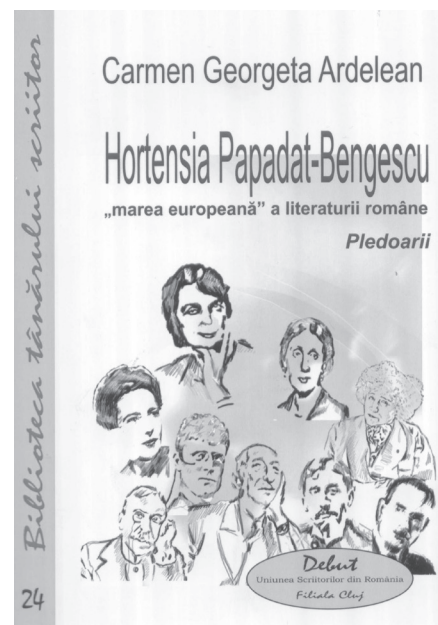
de Carmen Georgeta Ardelean

Mircea POPA

Numită de către cea mai mare parte a criticii românești drept „marea europeană”, Hortensia Papadat Bengescu și-a înscris numele printre creatorii de roman cei mai valoroși pe care i-a dat România interbelică. Numele său a fost asociat de fiecare dată cu străluciți creatori europeni de opere românești, ceea ce explică interesul autoarei cărții de față de a consacra un amplu studiu critic modului în care opera sa se integrează direcțiilor celor mai fecunde ale narativității epocii. E bine să precizez de la început că lucrarea semnată de Carmen Ardelean se înscrie în aria studiilor de literatură comparată, fiind concepută după tot tipicul unor astfel de întreprinderi, studii tot mai puțin abordate de către noile generații, care ocolesc cu oarecare reticență fenomenul literar comparat, dar pe care autoarea lucrării de față îl consideră esențial pentru o situație valorică cât mai exactă a prozatoarei noastre în raport cu nivelul de creație al epocii sale.

Îndrăgostită de proza scriitoarei, profesoara de la Zalău Carmen Ardelean mărturisește în *Argument* că vreme de 20 de ani a fost preocupată să dea răspuns la întrebarea: este Hortensia Papadat-Bengescu o scriitoare de valoare europeană sau nu. Pentru a da un răspuns cât mai complet și mai exact acestei esențiale probleme de situație valorică, ea a citit și recitat opera scriitoarei noastre în oglinzi paralele ale marilor creatori de roman european din perioada interbelică, asociind-o acelor creatori europeni care au adus vizibile inovații structurii și modalităților de abordare ale scrisului românesc. Pregătită să acorde analizei romanului produs de Hortensia Papadat

Bengescu lungi incursiuni de ordin strategic și conceptual, autoarea lucrării de față a simțit mai întâi datoria de a introduce subiectul în context, printr-o amplă și fecundă operație de descriere și situare a romanului european în raport cu inovațiile pe care el le-a înregistrat și le-a angajat de-a lungul timpului, prin opera unui Balzac, Proust, Gide, Colette, Virginia Woolf, dar și la lucrările speciale consacrate problemei, cum sunt cele semnate de Erich Auerbach, R.M. Albères, E.M. Forster, Marthe Robert sau C. Booth până la altele mult mai recente. Atenția autoarei se concentrează asupra acelor mari scriitori ai literaturii universale care au reprezentat tot atâtea momente importante în istoria dezvoltării și consolidării genului, determinând schimbări de gust și mentalitate. Sunt trecute rând pe rând în revistă toate inovațiile demne de a fi luat în seamă în materie de naratologie și viziune românească, începând cu faza romanului clasic de tip Cervantes-Balzac-Dickens, continuând cu romanul naturalist al lui Zola, și cu noile achiziții ale modernității, impuse pe scena europeană de scriitori ca Proust, Gide, Joyce, și de aici la tentația romanului ciclic resimțită de un Roger Martin du Gard, de Romain Rolland, Galsworthy și de alții mai mulți, care, într-un fel sau altul, ar fi putut influența modul în care scriitorul secolului al XX-lea a conceput acțiunea, personajul și spațiul lui de manifestare. Nu sunt ignorate nici opiniile mai recente ale lui Kundera sau rolul jucat de psihanaliză în aprofundarea reacțiilor psihologice ale personajului românesc, necesare pentru a pregăti intrarea în scenă a Hortensiei Pa-

padat Bengescu. Un întreg subcapitol trece în revistă mulțimea de asociații produse de criticii noștri pe tema aportului european al prozei sale, situând-o după părerea noastră, în chip exagerat și uneori nepotrivit în context, numai pentru a-i marca modernitatea. Astfel G. Topârceanu o pune sub semnul lui Ibsen, Mircea Zăciu o asociază lui Flaubert, Lautréamont, D'Annunzio și Zola, Anton Holban o compară cu Huxley și Thomas Mann, Mihail Sebastian cu Galsworthy, Edgar Papu cu George Eliot, după cum un număr și mai mare de critici (G. Călinescu, Liviu Petrescu, Ion Holban, S. Iosifescu, Liviu Leonte, C. Ciopraga, Perpersicius, N. Manolescu) o plasează în zona lui Proust sau a Virginiei Woolf și chiar a Nathalie Sarraute (C. Ciopraga). Mulțimea asociațiilor de acest tip ilustrează de fapt mai degrabă ezitarea și deruta comentatorilor în fața unei opere greu de redus la o singură *faculté maîtresse*, iar depășirea raportărilor dincolo de epoca interbelică nu mi se

pare întotdeauna productivă, decât în măsura în care anticipările novatoare ale prozatoarei noastre au găsit teren deschis de manifestare. Prezența subcapitolului poate fi considerată funcțională doar într-o singură direcție: aceea de lua act de avatarurile unei modernități pronunțate, căreia epica substanțială a Hortensiei Papadat Bengescu i se circumscrie printr-un grad ridicat de note defnitorii.

Prin capitolul următor *Reflexivitate și autoreflexivitate*, autoarea operează o intrare mai fermă în miezul chestiunii, abordând o temă de discuție cu largi reverberații în epoca interbelică, legată de apariția unui întreg val de prozatoare feminine, care aduc în câmpul literar o notă de senzualitate, de pansexualism, de exhibare corporală și emoțională, cu vizibile repercusiuni în zona de schimbare a registrelor abordării realului. În acest context, autoarea revendică pentru scrisul feminin un spectru mai larg de particularități, în rândul cărora s-ar înscrie subiectivitatea, afectivitatea, autoreferențialitatea, instinctualitatea, confesiunea, lirismul, alternanța analiză-autoanaliză, dominantă psihologică, patologicul, excesul de atenție acordat stărilor sufletești, simțul acut al nuanțelor etc., în cadrul căreia orientări este adus în discuție rolul Hortensiei Papadat Bengescu, alături de cel al Virginiei Woolf, prin vizibile asemănări între Mini din *Fecioare despletite* și Lily Briscoe și doamna Dalloway din romanul *Spre far* al Virginiei Woolf. Modificările de viziune în conceperea romanului, deschide autoarea sub semnul „poieticității” și al confesiunii, accentuând latura spectaculară a prozei Hortensiei Papadat Bengescu, care deține secretul unei largi panoramări a observației faptelor de viață, spre a le oferi apoi „o mai adâncă înrădăcinare pe baricada vieții, apoi în materialul cel mai dens al adevărului”. Chestiunile de ordin teoretic n-au fost deloc oco-

lite de autoare, care a fost atentă la toate luările de poziție și ieșirile în presă pe această temă ale scriitoarei, aducând în discuție toate aceste amprentări ale artei sale, sub titlul atractiv de *Cui îi e frică de poetică?*. Nu de puține ori opinia ei e întărită prin apelul la diferite nume care circulă în sfera momentului literar interbelic, prin acest gen de „descinderi” fiind stabilite mai exact preferințele de strategie epică la care apelează autoarea și, evident, consecințele lor în planul esteticii romanului.

Pentru situarea Hortensiei Papadat Bengescu în contextul european al mișcărilor tectonice din zona romanului, autoarea produce o primă dovadă: paralela între scrisul romancierei noastre și cel al Simonei de Beauvoir (*Arabescurile amintirilor unor fete cuminți*), deși s-ar putea obiecta că perioadele de maximă audiență la public ale celor două scriitoare țin de două etape complet diferite. Analiza stilului interior al cărții *Amintirile unei fete cuminți* se lasă cu trimiteri masive la proza bengesciană, mai ales la *Carnetul zilelor pustii* din care s-a născut apoi *Balaurul*, în cazul romancierei noastre. Capitolul își dovedește până la urmă utilitatea lui în conturarea unui stil și a unui mod de lucru, așa cum l-a conceput scriitoarea noastră, accentul pe biologic și interesul pentru descifrarea tainelor vârstei femeii (în special a Fetei, ca personaj care anunță nimfetele lui Nabokov), într-o evoluție a acesteia spre integrarea în „Cetatea vie”, în care sentimentul maleficului, amenințarea bolii și a morții, capătă întruchipări precise, constituindu-se în veritabile elemente de concepție artistică.

Un pas înainte spre extragerea a noi trăsături defnitorii ale prozei papadatbengesciene îl face autoarea în subcapitolul *Florile vieții sau voluptatea autocontemplării*, în care operează o interesantă paralelă între personajul Laura din *Balaurul* și Rachel din *Călătorie în larg* de Virginia Woolf. Persona-

jele sunt vizitate mai ales pe linia animalității funciare, a biologicului primar, a maladivului, dar și în depistarea și descrierea irizărilor secrete ale feminității, domenii în care cele două scriitoare au devenit maestre neîntrecute. Sunt surprinse aici cu acuitate motive muzicale și spațiale pregnante, precum *cripta*, *corabia solitară*, *trenul groazei*, *mormântul singuratic* etc., dezvoltate cu o retorică diferită de către cele două scriitoare, dar cu o finalitate asemănătoare. Aceste adevărate arpegii ale sufletului capătă contururi și mai vizibile în subcapitolul în care autoarea se apleacă asupra înțelesului de „trup sufletesc” la scriitoarea noastră și la Virginia Woolf, subcapitol devenit în ultimă instanță o pagină de ingenioasă analiză textuală, prin care tiparul de „erotism al sufletelor” primește emblemele individualității și metaforele inconștientului freudian, ilustrând prezența dublului și a alterității, marcând astfel o înțelegere cu totul specială a corporalității.

Pasul următor spre adevărata înțelegere a prozei scriitoarei ni-l oferă trecerea spre deslușirea formulelor predilecte ale construcției epice de mari dimensiuni preferate de scriitoarea noastră (*Arhitectura romanescă*), tot mai ferm atașată de tipul romanului-cronică sau de cel al romanului-ciclic, cel care pune la dispoziția creatorului de imagini șansa de a putea urmări evoluția unor personaje pe întinse suprafețe de timp și spațiu, permițându-ne să asistăm la înălțarea și decăderea lor, cu întreg spectrul de manifestări caracteristice. Sunt făcute aici interesante disocieri și delimitări conceptuale, privind atât pluralitatea formulelor generate de acest tip de roman, cât și marile realizări obținute în domeniu, inclusiv acele legate de ciclul pe care scriitoarea noastră îl destinează familiei Hallipilor. Ciclul va fi amănunțit disecat din mai multe unghiuri de vedere, ca, în final, construcția lui arhitectonică să fie mulată pe polifonia wagneriană, vizând obsesia

Elenei Drăgănescu de a organiza în casa sa un concert nemaivăzut și nemaiauzit. Romanul este văzut și ca o parodie de „bestiar romanesc”, în care mai multe personaje capătă pe parcurs înfățișare de animal sau pasăre, de insectă sau târâtoare, de moluscă sau nevertebrate, ca o formă de caracterizare des uzitată de romancieră, apelul la metafore luate din lumea animală contribuind la o mai bună portretizare a personajului. Dacă aspectul de bestiar poate fi acceptat cu ușurință, mai delicat este cel de al doilea element de departajare al romanului scriitoarei, prin plasarea lui sub unghiul de acțiune al „romanului picaresc”, personal, negăsind suficiente elemente pentru a motiva o atare clasificare, nici Ada Razu, nici Lică Trubadurul neîntrunind suficiente argumente pentru a le așeza sub semnul „picarului”, chiar dacă putem depista și în cazul lor prezența în subsidiar a unui „drum ascuns”.

Dualitatea *spațiu închis/spațiu deschis* constituie pentru autoare o altă modalitate de pătrundere în universul epicii autoarei *Rădăcinilor*, identificând o mare varietate de toposuri temporale și spațiale, prin care autoarea *Fecioarelor despletite* își confirmă apetitul pentru creația de tipuri și pentru polifonia mediilor. E un capitol dintre cele mai substanțiale, în care Carmen Ardelean are ocazia să își dovedească din plin calitatea de bună analistă, detectând cu finețe toate acele elemente categoriale pe care creatoarea *Prundenilor* le livrează în spațiul dialogurilor și monologurilor meșteșugite, dar și câmpurilor semantice cărora le dă viață. Între acestea ea distinge cu precădere *casa, salonul, spitalul, sanatoriul, cinematograful, mahalaua, strada, subsolul, tribunalul, castelul, muzeul*. Unele dintre ele sunt imperios legate de ideea de parvenire, de snobism și dandysm, ca fețe interpușe ale ambiției sociale, de respingere a situației marginale și a pledoariei pentru cucerirea spațiului central. În al

doilea rând, ambiția de a locui în construcții impozante se conjugă cu nivelul de opulență al familiei, cu plasarea ei pe scară socială superioară, încât ambiția doctorului Walter de a poseda castelul Boro-din și de a-l transforma într-o sală de muzeu permanent echivalează, în concepția lui, cu o adevărată reconstrucție de natură genealogică. Cu bune rezultate se soldează incursiunea pe care o face autoarea în „lumile” sociale de proveniență ale personajelor, reminiscențe ale unor etape legate de rădăcinile familiale care trimit la Tecuci sau Mizil, păstrându-se încă intacte, în ciuda aristocratismului și snobismului afișat al noilor generații, echivalând cu înrădăcinarea în metropolă și cu disprețul afișat față de trecutul incert, în timp ce noua bătălie se dă pentru a-și face un loc cât mai vizibil în noua configurație ramificată și stratificată a „Cetații Vii”, singura care poate redefini și blazona clanurile. Lupta ce se dă pentru păstrarea locului dobândit (Maxențiu), este dintre cele mai dure și adeseori recurgându-se la procedee neortodoxe, urcușul prin căsătorie e un procedeu la care lumea Hallipilor apelează în mod obișnuit, chiar când mezalianțele își spun până la urmă cuvântul (cazul Adei făinăreasa, al lui Lică Trubadurul sau al bunei Lina). Cu mijloace adecvate, autoarea selectează din vasta galerie de personaje, cărora scriitoarea le dă o identitate precisă, câteva figuri caracteristice, precum Nory Baldovin, pusă în relație cu Hans Castorp și Jacinto, ultimul fiind un personaj luat din romanul lui Eca de Queiros, *Orașul și Muntele*, vădind un real apetit pentru relaționări și inter-relaționări, care atestă capacitatea autoarei de a se mișca pe spații largi de cultură și a extinde mereu spațiul comparatistic, printr-o permanentă foame de deschidere critică, prin invocarea a noi și noi opere și personaje literare, văzute nu de puține ori din punctul de vedere al simbolisticii ascunse, al elementelor de noutate concep-

tuală și de tehnică narativă.

O mai acută situație a romanului bengescian în spațiul european, prin inserții și incizii speciale, menite a-i fixa și mai mult individualitatea, se produce în cel de al IV-lea capitol, intitulat *Interferențe și pseudointerferențe europene*. În acest context personajele bengesciene se umplu de noi disponibilități, vizând anexarea unor domenii de elitism intelectual, cum ar fi arta, muzica, psihologia, știința, spații de convergență sau de opoziție datorită cărora ele cresc în importanță. Cu această ocazie se realizează noi raportări semnificative, cum ar fi cele care iau în discuție romanele lui Knut Hamsun sau la Colette, depistându-se noi similitudini și afinități, precum simbolurile androgenității sau a celor legate de bovarismul controlat, de „metafizica feminității” în genere, elemente certe de modernitate prin care corpul devine o „avangardă imagină”, cum bine observă un comentator, estetică prin care prozatoarea noastră se înscrie în cercul cel mai stilat al prozatoarelor europene la modă. Un roman precum *Străina*, rămas neterminat, este pentru autoare un prilej binevenit de a sonda adâncurile psihologiei feminine în raport cu standardele europene ale noii orientări în vogă, oferindu-i ocazia de a sublinia contribuția substanțială a unei proze cu multiple ramificații și cu o mulțime de personaje-vector, a căror sinuoasă traiectorie valorizează stratificarea socială produsă de noua societate burgheză, de ambițiile și planurile ei monopoliste, prinse în caruselul unor esențiale schimbări ale raportului dintre rural și citadin, dintre gustul plebeu și cel rafinat al aristocrației noastre cultivată în Occident, plan în care „marea europeană” propune un adevărat tratat de remodelare a sensibilității și gustului, totdeodată cu procesul de rafinare a mijloacelor narative, prin care ea se înscrie în lotul cel mai valoros al acestor „ambasadoare” de marcă ale romanului eu-

ropean din perioada interbelică.

Scrisă cu îndemănare, cu simțul acut al proporțiilor și cu conștiința clară a necesității unei noi valorizări și situări în context național și internațional a prozatoarei noastre, lucrarea pe care Carmen Ardelean o consacră prozei Hortensiei Papadat Bengescu se constituie într-o veritabilă pledoarie (de altfel, ea își subintitulează cartea *Pledoarii*) pentru recunoașterea modernității acestei opere, pentru o cât mai bună plasare a sa în raport cu scrisul feminin european, prin sublinierea apăsată a coeficientului de noutate adus de ea în arta construcției, a viziunii și a tehnicii românești, prin care romanul perioadei interbelice s-a situat cu netăgăduită fermitate în fruntea schimbărilor de paradigmă literară. Prin acumulări succesive de argumente, prin deschiderea de la un capitol la altul de noi afinități și izvoare, Carmen Ardelean și-a nuanțat și adaptat pe parcurs analiza în funcție de sugestiile venite din partea unei bibliografii bogate, cu accentul pus pe demersul comparatist al textului, așa cum o creditează și bogata listă bibliografică, atașată la finele lucrării în cauză. Fără să aibă neaparat în vedere o detașare mai tranșantă

față de unele opinii echivoce sau nu îndestul de credibile, flerul său critic o călăuzește însă cu succes spre a îmbrățișa și a scoate în evidență doar acele elemente ale analizei și construcției critice care comportă acreditări general valabile. În acest fel, atât textul cât și contextul concură în mod fericit la reliefaarea tezei de bază a acestei lucrări, aceea de a demonstra că prozatoarea noastră a dovedit o înzestrare specială, plină de forță, relief și inventivitate în dezvăluirea sufletului complex, greu perceptibil și descifrabil în nuanțele lui poliedrice, a mării lui bogății și răsfrângerii policrome, fapt care o situează în mod indubitabil la nivel de egalitate cu celelalte mari creatoare de proză așa-zis „feminină” din epocă, contribuind în chip plenar la diversificarea și înnoirea scrisului european din perioada interbelică. Prin caracterizări interesante, echilibrate și documentate, prin analize pătrunzătoare și convingătoare, lucrarea de față vine la momentul oportun pentru a deschide un proces în favoarea „mării europene” și a resuscita interesul actualității pentru opera sa cu resurse emoționale și estetice atât de puternice. Bine structurată sub raport ideatic, cu o metodo-

logie clară și atractivă, dispunând de un stil agreabil și convingător, lucrarea semnată de Carmen Ardelean se constituie ca o veritabilă contribuție editorială demnă de luat în seamă. În redactarea ei, autoarea a dovedit cu prisosință că e capabilă să se strecoare cu abilitate și inteligență prin zone cuprinzând numeroase capcane și tentații de a se împotmoli în materia amorfă a atâtor *embarras de richesses*, că poate domina instinctul de diluție și de repetiție, că poate rămâne de fiecare dată în aria demonstrațiilor cu miză anticipată.

Carmen Ardelean este una dintre absolventele de Filologie care îndrăgește literatura, citește și recitește opera scriitorilor români din trecut sau din contemporaneitate, fiind adânc preocupată de modul în care scrierea literară a intrat în atenția omului modern și face parte din viața acestuia. Gândurile și reflecțiile ei literare răspund unei acute nevoi de limpezire interioară și acest mod de a dialoga cu cititorul contemporan poate fi surprins și în cronicile și articolele pe care le semnează lunar în revista „Caiete Silvane”. Sperăm ca prin cartea de față drumul ei spre public să intre într-o etapă nouă și mult mai fecundă.

Femeia și corbul

Alexandru JURCAN

De vreo zece ani stau la pândă, exact la răsărit, când soarele leneș are faină pe fața fosforescentă. Casa impunătoare are un geam imens, darnic, care dă spre copacul rămușor, în spatele căruia mă ascund în fiecare dimineață, ca să-mi acordez ziua cu gesturile femeii care se trezește imediat după croncănitul corbului ce-mi face concurență în ramurile nucului îmbătrănit.

Nu o cunosc, dar mi-aș dori. Sau poate o prefer așa, într-un mister prelungit. Apare adormită încă, în cămașa verzuie de noapte. Cu spatele la mine, în fața unei oglinzi, își trece mâinile prin părul lung, bogat,

lunecos. Corbul renaște la prima salvă de soare lucid, la câțiva centimetri de fruntea mea. Croncănitul lui sună a deșteptare generală, dar și a mesaj sticlos. Femeia își toarnă cafeaua în ceașca mereu albă. Observ aburii subțiri și odihnitori. Corbul tace, cu aripile relaxate peste trunchiul bătrân. Femeia se apropie de sticla înșelătoare. Mă ascund mai bine. Corbul rămâne apatic, crucificat printre ramuri.

Azi dimineață m-am pomenit transformat în corb, iar în spatele meu un alt bărbat și-a început pândă. Soarele a trimis o rază lungă, piezișă, care ne-a strâpuns pe toți trei pândacii cu o căldură pietroasă.

Liniștea - maltratată poetic

Imelda CHINȚA

După volumul *Aspru sângele meu*, dominat de nerv artistic în care „poemul fluviu” galvaniza și se manifesta heraclitian, poetul orădean Gheorghe Vidican ne surprinde încă o dată, cu o formulă poetică nouă, o regândire a orfismului său, a liniștii „maltratată poetic”. Așadar, *Maltratatul de liniște* a apărut în condiții grafice de excepție, așa cum ne-a obișnuit autorul, la Editura Brumar, Timișoara, 2013. Stilul vidicanic, eliberat de orice constrângeri în volumele anterioare, se temperează odată cu acest op, revenind la lirismul clasic, așezat, calm, aproape pitagoreic, însă tensionat, grav. Curgerea heraclitiană dinamică este estompată de pitagoreica muzică a pendulei care pătrunde și domină versul.

Volumul este unitar, un volum al maturității artistice depline, cultivând un poem autumnal, al toamnei târzii în care sentimentele se hrănesc din frenezia amintirii: „în ochiul ierbii plin de începuturi/ mă naște toamna-n merele târzii” (*autumnală*). Sunt recunosibile motive poetice precum *asfințitul*, *umbra*, *seara*, *lumina*, *luna*, *ochii*, iar temele în jurul cărora se concentrează discursul poetic sunt iubirea, o iubire retrospectivă, suavă, pe alocuri lascivă, dar și asumată, deopotrivă viața care trece simbolizată de imaginea pendulei ce revine de-a lungul volumului redând „a vremii scurgere eternă” (Lamartine), comportând în versul vidicanic o răsturnare, o întoarcere la origini, reflectând vibrația primordială, armonia și dizarmonia universală. Detaliile inutile sunt extirpate, totul reducându-se la trăsăturile esențiale ale existenței: „am amăgit clepsidra cu dangătul pendulei/ în trupul tău nisipul răstoarnă un big-ben” (*am amăgit clepsidra*). Ceea ce se poate remarca de la o primă lectură este sonoritatea calmă care sacralizează erosul, conjugată cu imaginile aproape picturale, în pastel impresionist ce redau trăiri într-o cromatică pură, într-o expresie fină ce amintește de peisagiștii francezi ai secolului trecut. Gheorghe Vidican transpune, pe suport liric, senzații vizuale fugitive pe care le are în fața motivului, a cadrului exterior: „prin verdele pădurii/ îmbracă dansatorii în rochii și joben”. Imaginea se topește în esență, iar umbra, asfințitul prind culoare, creând o emoție durabilă. Dimensiunea ludică cu care ne-a obișnuit Vidican, amfitrion al delirului poetic, este renunțată, accentuând expresivitatea în frazări juxtapuse inedit: „se-ascunde jocul nostru în colțul unui rid/ ca laptele din sfârcuri în semnele mirării”.

Volumul devine un caleidoscop imagistic penetrant, un joc al contrastelor, al dimensiunilor. Rați-

onalul se contopește cu instinctualul, germinând o poetică a intenselor ebuliții și combustii distilate artistice. Asociațiile neobișnuite capătă un aspect firesc, detensionând versul, pe alocuri grav: „plină de iertăciuni în galop medieval/ luna naște sărutu-n marfar”; cercul – simbol al lumii spirituale, transcendente se conjugă, pe alocuri, cu banalul creând un aspect ludic, jovial, alteori devine expresie poetică a suferinței: „desenează în cercuri iarba pe deal/ coapsele tale plantează mărar”; „lacrima ei naște un cerc” (*un cerc*). Apolinicul și dionisiacul coexistă, redând impresia de poem – liant între stări și ne-stări vidicanice: „înhamă trăsura mirosul de vin/ sudoare e lacrima ochilor tăi/ în gură iubito mesteci destin/ pe buzele tale mor nă-tărăi” (*luna*). Umbra devine o constantă în acest lirism al contrastelor, ea reprezintă imaginea unei lumi trecătoare, este parte a unei metafore inedite: „nașterea blândă metalică – a umbrei”, ea însăși este o culoare atotprezentă în acest tom.

Prin *Maltratatul de liniște* ni se propune un lirism nocturn, de tip crepuscular, un poem al asfințitului ce anunță o redimensionare a eului poetic, pe care-l găsim mai așezat, mai reflexiv. Poetul recompune lumea din interior, asumându-și întunericul ca pe o izbăvire a expresiei lirice. Liniștea este acompaniată de o trăire efervescentă, nimic nu pare să tulbure cadrul: „doamne cum latră luna la câine/ consemn pe marginea șoaptei/ (...)/ labirintul caută un mire/ învește lumina în foi de ziare” (*o noapte de iarnă*). Întregul volum ia aspectul de *cărți de joc*, cu un contur și reguli bine definite, cu reliefuri ce conferă luminozitate poemelor sale. Sentimentul pe care îl creează poemul este de fragmentarism, de discontinuitate. Imaginarul poetic construit platonician, armonios este întrerupt brusc de câte un vers care vine să șocheze; este mai degrabă o deghizare ce aglutinează, intrinsec, banalitatea lumii contemporane conjugată cu orfismul poetic: „se plimbă abătută-nserarea pe criș/ apele curg prin privirile tale/ singurătatea devine pietriș/ se vând la promoții sandale” (*pe criș*). Trăirea poetică nu mai este galvanică, exuberantă, ci reflexivă, maturată; umbra și clarobscurul definesc poetica lui Gheorghe Vidican, lumina nu mai reprezintă esența vieții, profund devine întunericul: „luminile toate sunt în zadar” (*un cerc*); timpul kantian anunță degradarea universală, este un timp obosit, „putrezit”, dizarmonic, efemer, alterat, desacralizat: „ronțăie iepurii timpul putrezit/ (...)/ dangătul clopotului se-apucă la sfadă” (*noaptea*); „biserica ajunge la marginea lunii/ sărutul tău deschi-

de un cer/ e trasă tăcerea de funii/ prin stigătul tău efemer” (*nocturnă*); „putrezită lacrima luminii/ într-o odihnă plină de pământ/ te-au dezmiardat cu dezmiardare unii/ eu în cântec nu te mai descânt” (*iertarea*). Volumul devine un holos reflexiv, având caracter pe alocuri avangardist, anunțând sfârșitul unei etape, iar poemul este expresia plenitudinii, a vârstei târzii, este ardenta căutare a mirabilului, este creionarea unei senzualități aproape evanescentă: „păcatul iubirii rămâne la fel/ și ninge în noi înserarea” (*mireasma de fân*); „zâmbetul tău baroc în semințe/ decupează mirosul verdelui crud” / (...) / „ieri seară mirosul ascuns în lumină/ îți juca pe săruturi șotron” (*sărutul*); „nu știu de ce te văd frumoasă/ în pijama cu buline/ te-ai deșirat de tot prin casă/ ca o metresă de albine” (*nu știu*).

Privirea este un alt element de recurență, în acest sens întrezărim o poetică a vederii, alteori a viziunii: „privirea ta a găurit asfaltul” (*de pe borșului*); „nici o stradă din oraș nu-i stradă/ se deschide-n noi o cafenea/ prin mirosu-i orbii o să vadă/ filmul în 3D la cinema” (*nici o stradă*). Liniștea devine acaparatoare, „stridentă”, disonantă, iar ființa este amenințată de singurătate. Erosul s-a închis, nu se mai poate comunica și manifesta, iar poetul este surprins într-o dedublare rimbauldiană: „împletit sărutul cu sârmă ghimpată/ singurătatea o-mparte în trei/ se plimbă iubirea pe calea ferată/ buzele tale-s cu gust de ardei” (*prin coapsele tale*); „între mine și cei adormiți în eu celălalt/ se plimbă pe sârmă ninsoarea/ din sfârcul iubitei se scurge asfalt/ scârțâie liniștea și înserarea” (...și înserarea); „cât zgomot face liniștea când plouă”, „sârma ghimpată a înserării”; dorul eminescian al paradisului pierdut, al armoniei de mult apuse alterează ființa: „mi-e atât de dor de dor/ încât mor în mine” (*cântec*). Un alt simbol folosit metaforic este fântâna care semnifică manifestarea, o perpetuă întinerire,

matricea existențială: „copilul e fiul mama-i fântâna” (*un cv-iu*); „lumina în care sărutul/ închide în ochi o fântână/ începe cu tine-nceputul/ și duce fereastra de mână” (*lumina*); „ea nu știa că ciutura fântânii/ e lacrima prelinsă dintr-o stea/ a strâns dorințe în căușul mâinii/ să picure ecou în palma mea” (*ea nu știa*).

Tema este suferința, trecerea inexorabilă a unui timp damnat, iubirea ca evanescentă, iubirea-apusă, iar discursul liric este bogat ornamentat, stilizat, redând, polifonic, complexitatea unor trăiri frenetice: „căutam iertare cu un ciob de moarte/ ridurile nopții s-au umplut de sare/ despărțire în lacrimi într-un fel aparte/ ultima lumină care nu răsare” (*imparte-desparte*); „unde ești să îmi topești sărutul/ într-un câmp cu soarele cărunț” (*unde ești*).

Gheorghe Vidican scrie un poem al substanțialității, un „poem cu lacrimi de orbi”, în care își asumă orbirea în fața luminii fizice pentru a percepe lumina divină. Poemul și poetul au rol taumaturgic, deopotrivă vizionar, devin expresie a inițierii, iar lacrima, atotprezentă, este simbolul suferinței și al intercesiunii: „au început mâinile tale să plângă/ lacrimile tale croncâne-n corbi/ te-așază cu grijă pe lângă/ poemul cu lacrimi de orbi” (*poemul cu lacrimi de orbi*); „curând dezlipirea de trup a umbrei ia sfârșit/ în ochii tăi plini de respirația pietrei/ o jumătate din mine se face ivit/ jumătatea cealaltă-i neliniștea setei// curând trupul tău îmi strânge de gât/ umbra dezlipită de neliniștea mea/ îmi amintesc de mine atât/ ca de-o umbră de catifea” (*curând*).

Maltratatul de liniște este o juxtapunere de stări și trăiri interioare *maltratate* cu material sensibil, traduse în expresii ce păstrează anumite proporții și care privesc în ansamblu, asemenea unui tablou, ne redau tonul dorit. Astfel, volumul semnat Gheorghe Vidican este o dantelărie în care motivele se încălesc, pornind în toate direcțiile, redând, în esență, stări compacte, complexe.

Luciditate și acribie

urmare din pagina 16

pamflet amabil și surzător) a anului 2011; o radiografie în care gândurile publicistului se îndreaptă, „cu drag (...), la Băescu, la Boc, la Udrea, la Ponta, la Crin Antonescu, la Marko & Kelemen Hunor, la toți politicienii sălăjeni, dragii de ei, care au fost așa de cumiți și au cântat așa de frumoș colinde și arii din opere celebre” (2011, *hai 2012. Urături & murături*).

Atipic și eclectic, volumul are și o *Addenda* ce include interviuri cu poeții George Vulturescu și Liviu Antonesei, respectiv cu ministrul

Culturii și Patrimoniului Național, Kelemen Hunor. Printre editorialele atent transcrise, mai pot fi citite și câteva tablete (*Despre ratare; Scintitii; Celălalt*), o cronică literară (*Poeme sfărâmate între dinți și cer*) sau o evocare a regretatului profesor Gheorghe Șișeșteanu (*Șișu*). E un semn că Daniel Săuca preferă mozaicul ca metodă de alcătuire și, apoi, re-alcătuire a cărților sale, mereu revăzute și cizelate minuțios. Coeziunea e dată de frecvența unor particularități stilistice (parafraza, comparația, interogația retorică),

de laconismul și tăietura exactă a frazei, de fermitatea opiniei exprimate fățiș.

Tumultuoase exerciții de luciditate, editorialele lui Săuca sunt pline de nerv, frustrare, dezamăgire, sarcasm și scepticism. Ele au constituit, până la urmă, această carte substanțială despre controversatul plai dâmbovițean, dar și despre o Țară a Silvaniei mai puțin poetică, frustă și lipsită de (iluzoria) acalmie; o carte emblematică pentru acribia unui jurnalist remarcabil.

Luciditate și acribie

Marcel LUCACIU

Într-o lume a haosului generalizat, parcă la toate nivelele, mai sunt, încă, oameni care încearcă să-și păstreze luciditatea, iscodind cu asiduitate și analizând „cu ochiul rece” meandrele sociale, politice și culturale din peisajul românesc postdecembrist. Printre acești temerari luptători (pe frontul presei, în special) se numără și Daniel Săuca, redactor-șef al revistei de cultură „Caiete Silvane”, președinte al Asociației Jurnaliștilor din Sălaj și director al Centrului de Cultură și Artă al Județului Sălaj. Trilogia *Homo Silagenssis* (2006, 2007, 2008), *România mea nu mai există* (2011), *Tranșee & șantier* (2012) sunt doar câteva mostre ale unei activități jurnalistice susținute, robuste și bine ancorate în realitățile originalei noastre democrații.

Intitulată, blajin-ironic, *Cumetrii molcome* (Editura Eikon, Cluj-Napoca, 2013), noua carte de publicistică reunește majoritatea editorialelor scrise, săptămânal, pentru ziarul „Magazin Sălăjean” (2011-2013), fiind „o selecție subiectivă din aceste editoriale, coafate minimal, și din credința că autorul merită să-și rezolve în timpul vieții posibila relație cu posteritatea” (*Posibil argument*). Asumându-și ingraturul „rol de vidanjor (public)”, oarecum în spiritul afirmației „O, tempora! O, mores!” (Cicero), Daniel Săuca ne propune o retrospectivă halucinantă și non-conformistă a ultimilor trei ani. Halucinantă - datorită unui premeditat talmeș-balmeș, care este deopotrivă al societății românești și al evenimentelor politice, derulate cu maximă repeziciune, cu întorsături neașteptate, spre consternarea multor cetățeni ai „republicii prezidențiale”. Nonconformistă - pentru că retrospectiva ia în răspăr ordinea (cronologică) și succedarea logică a

faptelor petrecute (primul editorial e datat 30 octombrie 2013, iar ultimul... 28 decembrie 2011).

Periplul jurnalistului se desfășoară, totuși, în perimetrul a două coordonate esențiale: starea limbii române și starea națiunii. Atâtea vreme cât în multe instituții publice nu sunt utilizate diacriticele (sub pretextul derizoriu că unele „p.c.-uri nu au limba română”), nu sunt respectate normele gramaticale elementare (ca să nu mai vorbim despre normele prevăzute în DOOM2) și nu mai apar cărți „fără greșeli de editare sau de corectură”, firește că „atentatele împotriva limbii române” vor continua, ba chiar îi vor „face invidioși pe alde Gigi Becali” (*Fatalitatea erorilor*). Evident, îi putem adăuga, aici, „pe alde” Elena Băsescu, Marian Vanghelie, Daniel Funeriu și alți (iluștri) politicieni. Cât despre națiune, aceasta fie navighează „pe apele învolburate ale facebook-ului” (*Like-uri fericite*), fie are (pe bună dreptate!) „...senzația continuă că cei de la putere nu fac nimic în afară de a se certa zilnic. Cu Băsescu, cu partenerii, cu ei înșiși” (*Meșteri cârmacii*). Din păcate, starea națiunii e, astăzi, una de „sfârșeală”, de „imposibilitate a acțiunii”, de „resemnare” oftată sau clamată în clișee fataliste: „Asta e!”, „Întotdeauna a fost cumva!” Fin analist politic, Daniel Săuca înferează manipularea ca unică țintă, ipocrizia relațiilor interumane, lipsa echilibrului în viața cotidiană, lipsa unor resorturi morale ori lipsa de viziune a elitelor neproductive: „Capitalismul a *adormit* (sper nu definitiv) capacitatea de explozie a celebrei mămăligi românești. Cu siguranță, vina elitelor (politice, economice și culturale) după 1990 este că nu au construit nimic. Nicio viziune, nicio strategie nu s-a împli-

nit. Trăim bezmetic, haotic într-o societate ce-și pierde identitatea și rosturile, o societate parazitată de hărmălaia continuă. Fără nicio speranță” (*Salva-Vișeu*).

Menținându-se în zona celor două coordonate, scriitorul comentează - jovial, subtil sau furibund - o serie de subiecte majore (unele, de actualitate) precum așa-zisa „independență energetică”, descentralizarea, eventuala „spargere” a USL, cazul „Roșia Montană”, coabitarea Băsescu-Ponta („minunat mariaj cu strigături”), condamnarea lui Adrian Năstase, numirea lui Teodor Meleşcanu în fruntea Serviciului de Informații Externe (SIE), alegerile locale din iunie 2012, referendumul din 29 iulie 2012 (în urma căruia, „Băsescu & comp. ne-au demonstrat contrariul: poți să câștigi prin neprezentare”), „povestea” Autostrăzii Transilvania și a „balaurului” Bechtel etc. Editorialul care încheie suita publicistică e o radiografie (sub formă de

continuare în pagina 15

Colecția de călimări

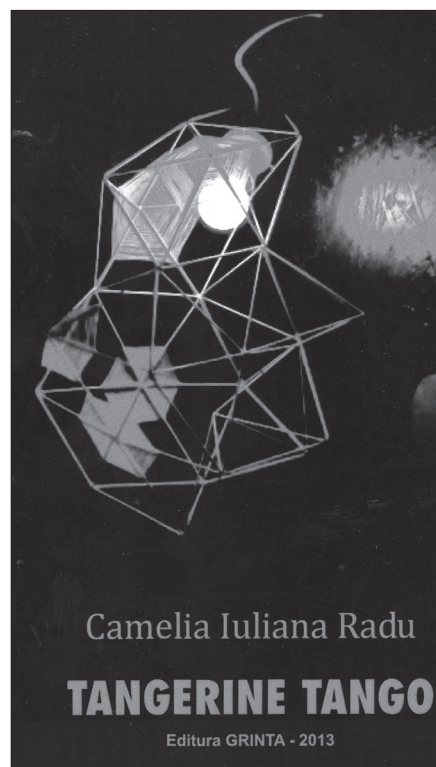
„Am scris atunci când cuvintele au vrut să fie împreună”

Viorel MUREȘAN

Uneori, generozitatea artiștilor dă și măsura valorii lor intrinseci. Ne gândim la gestul pe care Ștefan Doru Dăncuș îl face editând și prefațând o carte de versuri, propunându-ne-o spre atenție, după ce însuși are certitudinea sunetului ei autentic. „**Tangerine Tango**” de Camelia Iuliana Radu, Editura *Grinta* Cluj-Napoca, 2013, este ediția a doua, revizuită și adăugită, a unei prime variante, apărută la Editura *Singur* în 2012. În calitatea sa de redactor de carte, Ștefan Doru Dăncuș notează într-un cuvânt înainte: „Dincolo de structura sa, volumul cuprinde poezii în care se poate regăsi atât cititorul predispus spre meditație și filozofie, cât și degustătorul de imagini poetice. Deși autoarea își structurează volumul într-o viziune de ansamblu, fiecare poezie are propria sa identitate” (p. 6). După câteva poeme în care prinde contur, din culori vii și mai ales jucăușe, din gesturi elegant studiate și din ecouri ale unei voci tinere cristaline, un imaginar poetic de o nouă ademenitoare, apare un „**Context**” ce definește stadiul la care a ajuns poeta până în acest moment. Versurile curg cu aerul unor însemnări într-un jurnal ce nu se vrea, în ruptul capului, intim, ci, de la început, public, cronică, deci, a lumii pe care autoarea o străbate, o observă, o descrie: „Iau micul dejun în pat/ și răsfoiesc jurnalele lui Einstein/ (Ce minunat este internetul/ fără ieri, fără mâine).// Calcule interminabile se înșiruie cuminți/ așa

cum universul își arată doar fața/ luminată...// ...și doar cuvintele lui Einstein/ încerc să le descifrez/ pentru a contempla frumusețea,/ pentru a mă simți în siguranță,/ ca un vers/ într-un cântec vechi.// Apoi deschid ziua de azi/ și văd Tangerine Tango.// Umerii mei visează un scâncet/ strig – țâșnind în iarnă – către Europa:/ mi-e foame,/ mi-e sete,/ mi-e dor!/ Trăiesc, proasto!/ De ce m-am împotmolit?/ Ție îți miroase gura a bani/ și tot îți mor oamenii de frig în case,/ de ce te uiți la mine urât?/ Îmi vine să îți sparg obrazul de asfalt/ să curgă sângele celților/ și al vikingilor/ și al galilor/ și mai ales/ sângele străbunilor mei/ dacia/ desenând pe zăpadă soarele mărtișor” (pp. 15-16).

Ca orice poezie autentică, și cea din volumul de față e una care problematizează existența. Mijloacele care-i stau autoarei la dispoziție sunt cele ale poeziei dintotdeauna, dar aduse în contexte de o nouă surprinzătoare. Într-un excelent poem intitulat „**Remediu pentru 2012**” putem observa că metonimia și sinecdoca sunt regine într-un alai de culori ce triumfă în acorduri de pastel psihologic: „Din pământuri am scos un fulg roșu/ de soare uitat/ buza unui vas de lut/ și venin scrojit/ din vârful unei săgeți.// Din grădinile cu mandarina/ am cules rostogolirea/ apoi am mers mai departe/ prin pădurea de voci/ atenți la zvonurile războinicilor africani.// Am adunat ramuri uscate/ trosnete arămii/ mirosul

vântului învechit” (p. 25). Uneori se poate constata, la Camelia Iuliana Radu, capacitatea nu foarte frecventă de a scrie, așa ca într-o doară, versuri memorabile despre ipostaze dintre cele mai banale care ne străbat existența: „Habar nu ai/ tu ești doar Luna,/ casa mea goală în care intru/ când ninge” („**Despre Lună, când nu este acasă**”, p. 30). Sau de-a lăsa pe hârtie definiții lirice de-a dreptul răscolitoare: „Fulgii de zăpadă pot fi containere/ în care rostogolim diafan/ prezentul fierbinte” (**Portocale fierbinți în zăpadă**, p. 33). Nu-i mai puțin adevărat că prea multe oaze de poezie veritabilă sunt îngropate, aproape inexplicabil, într-un moloz tern.

„**Insight**” e un poem scris în

întregime după regulile echilibrului estetic, ale bunului gust, ale unui talent bine strunit, care mai ales, știe să dea adâncime peisajului. Din păcate, în carte sunt puține asemenea poeme, care să nu aibă cuvinte, nici în minus, nici care ar putea prisosi: „De câte ori ies din apă am roșu părul/ și umeri de sihastru/ așezați pe un timp neînțeles,/ un timp mai luminos în noapte/ și camunflat în zi.// Pot merge pe străzile cele mai largi/ trec prin pereți și merg peste ape/ uneori străbat oameni, iar cerul se îneacă/ născocitorul cer de femeie” (p. 36). Consemnarea frustră, stilul atropic conduc la o foarte bună poezie de notație, atunci când autoarea se știe limita la câteva versuri: „Spatele orașului se curbează tot mai mult/ îl simt ca pe un tată aplecat peste facturile familiei/ în scurtul răgaz/ dintre orele de program și odihnă/ când uită pentru o clipă că este bărbat/ devenind doar părinte.// Așa să vii astăzi/ acum/ pe acel pod unde veghează întâlnirea/ cu acea parte din tine/ loială fără a fi tristă.// Dacă vii/ uită că ești bărbat și vino tu/ prezența mă declanșează spontan,/ voi uita că sunt femeie,/ voi veni eu,/ iar apoi... vom vedea ce vom face” („Împreună”, p. 39).

Aproape cu fiecare poem, poeta învață să trăiască în strânsă comuniune cu natura, imprimând mesajului său, cel mai adesea erotic, seninătatea înțeleaptă, vecină cu aceea a unui Rabindranath Tagore, cel care se deprinse cândva cu bucuria de a atinge nemărginirea în interiorul mărginitului. De altfel, excursurile ei în spiritualitatea Orientului sunt evidente: „Ieri,/ mi-ai spus că în zăpezile din Bucegi/ au răsărit brândușe cu fruntea fierbinte,/ străinul important din viața ta le-a adus în oraș/ ispitind cerul cu o culoare nouă./ Azi ești aici/

la ușa mea, cu ele în brațe.// Porți pe tine convoi de atingeri necunoscute/ stau ca polenul prinse de gânduri/ plecând și venind la fiecare pas/ - în fiecare zi îmi aduci o atingere nouă” („Aproape orange”, p. 45). Călătoriile în interiorul ființei, cele care își pierd în bună măsură sensul geografic, încărcându-se de un semantism metafizic și spiritual, sunt tot de esență orientală, având și un puternic caracter inițiativ: „Călătorim împreună, unii în gândurile altora/ pe aceeași autostradă./ Când valul dragonului a săgetat inima Japoniei,/ când soarele roșu s-a frânt pe inima albă,/ te-am lovit și pe tine, zdrobind un simbol.// Pune mărtisorul în piept, să îți aducă aminte/ de partea cui ești!/ Vei auzi clopotele Tibetului și te va ajunge/ mireasma Indiei” (id.). Către finalul aceluiași poem, din care am citat mai sus, ne întâmpină o realitate, pe cât de expresivă, pe atât de agreabilă, a volumului în discuție: autoarea are vocația unor formulări memorabile, a unor versuri cu putere aforistică. Atributul pregnanței ne-a mai reținut atenția în rândurile de față, însă acum reținem efortul meta-poetic al autoarei: „...poate/ îți vei aduce aminte că poeziile sunt cutii de carton/ în care se ascund toate sângerările lumii” (ibid., p. 46).

Camelia Iuliana Radu pare a fi frecventat, ca mulți dintre tinerii creatori de azi, direcția școlii confesive din poezia americană, bogată în referințe autobiografice. De

aici ar putea rezulta această creație dezinhătată de orice tendințe ori canoane formale, o poezie pe deplin liberă, descătușată la nivelul expresiei. Dar în care se simte o structură sufletească anxioasă, ale cărei versuri debordează într-un imaginar greu de controlat. O atmosferă *fin de siècle* se înalță din versurile unora dintre cele mai bune poeme ale cărții. Cum ar fi, de exemplu, „Fereastră”, dedicat lui Nichita Stănescu, poetul care s-a jucat scăpărător cu imaginile crepusculare ale anilor '80: „Între asfalt și frunzele copacilor era o fereastră/ puteai să o intitulezi/ «Peisaj cu bărbat blond fumând»/ dacă te uitai de departe/ și se părea că miezul de zgură al Bucureștiului/ se făcuse o gaură/ iar pe acolo trecea o cometă.// De aproape,/ totul se schimba/ te scufundai într-o sugestie/ între ramuri și privirea lui/ un pod verde cernea umbre peste trotuare.../ uneori/ pășeam cu atenție prin necunoscut/ dădeam pagina.// Bărbatului îi cădea o șuviță peste pleoape/ fumul era tot mai gros/ nu mai știam dacă râdea sau plângea/ ne imaginam tot mai des/ cum ar putea să arate chipul său.// L-am găsit într-o expoziție/ erau sute de tablouri/ - Bărbat 1, 2, 3.../ dacă te roteai în mijlocul sălii/ se derula o întâmplare de a fi/ printre rămășițele unei petreceri zgomotoase” (pp. 63-64). Oprim citatul, pentru a lăsa cititorului nostru libertatea să-și imagineze cum vede această poetă lumea prin lentila unei lacrimi prelinate din ochiul unui om alcătuit din cuvinte.

Cum interpretăm fantasticul de interpretare?

Carmen ARDELEAN

Teofil și Câinele de Lemn, Cosmin Perța

Puține sunt cărțile care ne contrariază prin pluralitatea posibilelor formule de interpretare și aceasta în contextul în care autorul încearcă, prin mijloace subversive, să se decică de clasică și deja redundanta construcție romanescă. Nici măcar publicarea la editura Herg Benet, în 2012, nu credem că e întâmplătoare dacă avem în vedere unul dintre dezideratele coordonatorilor editurii: sprijinirea abordărilor îndrăznețe și în întregime originale.

Teofil și Câinele de lemn respectă întru totul profilul conturat de editura mai sus menționată. Subtitlul *poem*, alegere perfect valabilă, imprimă, încă de la început, o notă de ambiguitate, dată fiind, pe de o parte, pentru un prim nivel al lecturii, amalgamarea celor două accepții ale termenului - *specie a poeziei epice*, de întindere relativ mare, cu caracter eroic, filozofic, istoric, mitologic, legendar etc., în care se povestesc fapte mărețe, săvârșite de personaje însuflețite de sentimente nobile și *poem în proză*, puternic metaforizat, care îmbină simboluri. Pe de altă parte, e evidentă intenția tendențioasă de a parodia tot ce înseamnă scriitură, mai cu seamă absurdă și fantastică (pentru a păstra dihotomia autorului).

Cu excepția pasajelor scrise cursiv, care încheie fiecare dintre cele 33 de capitole (număr cu rezonanță simbolică) și care ar putea fi citite ca pagini de poem, căci dramatismul este aici unul autentic, nu o fantoșă, întreaga carte nu e decât un iscusit număr de jonglerie cu (aproape) tot ce înseamnă recuzită fantastică. De altfel, cu un an înainte, autorul își publica teza de doctorat, *Introducere în fantasticul de interpretare*, care a reprezentat, credem, un suport teoretic consistent și, mai ales, extrem de incitant. Și despre interpretare este vorba aici, căci Cosmin Perța nu face decât să interpreteze, original, rolul scriitorului, cu sensul regăsit în definiția moto a cărții: „Scriitorul este o persoană a cărei menire nu e de a da răspunsuri, ci de a pune întrebări lumii” (Roland Barthes).

Nimic din *ambalajul* unei cărți care se respectă nu scapă finei ironii a autorului. Coperta patru conține trei citate „eroic-comice” semnate Micleușanu M., Un băiat și V. Leac. Trei tipuri de lectori virtuali care amintesc, prin afirmațiile ilariante, de comentatorii din *Țiganiada* (ușor de ghicit care e Filologos sau Eruditus, Opositus sau Simplițian) șochează și configurează ineditul romanului-poem, paradoxurile, „absurdul cu substrat” care guvernează întregul text. „Cine se ascunde în spatele Câinelui de Lemn? Cine e Jumătatea de Matrioșcă? Iar

Șantierul e cumva La Canal? Adică personajele tale au înnebunit din cauza regimului? Nu înțeleg! Măi băiete, ai cam sărit calul” sunt nelămuririle-neliniști ale unui „cenzor”, Micleușanu M. căruia, la „cursul de cenzură aplicată”, i s-a atras atenția la textele „aparent schizoide”.

Ambiguitatea și paradoxul sunt confirmate și de afirmația personajului Teofil Barbălată, notată, la fel de ironic-parodic (dacă avem în vedere profilul personajului, așa cum se prefigurează în carte) pe coperta trei: „Mi-aș fi dorit să trăiesc în unele dintre cele mai crunte regimuri totalitare, dar, când realitatea se apropie cât de cât de năzuința mea, mă pierd cu firea, mă fâstăcesc. Am resimțit mereu nevoia asta de a fi pus în situații limită autentice, în care nu știi cum vei reacționa, cât de jos poți ajunge sau cât de sus [...] Până să îl întâlnesc pe Câinele de Lemn, opțiunile mele civice și morale erau dintre cele mai simple, acum, după ce l-am cunoscut, sunt complet lipsite de opțiuni. Nu am decât o variantă. Orice îndepărtare de acea variantă a vieții ar însemna moartea. Asta nu înseamnă, totuși, că nu sunt deja mort. Sunt. Sunt mort de mult, dar sunt mai viu decât înainte”.

Teofil, unul dintre cele două personaje centrale ale cărții, ale căror destine sunt urmărite pe două paliere temporale și spațiale inițial diferite, e un scriitor („poet și romancier contemporan”) mediocru, conștient de propria mediocritate și împăcat cu ea, dar dominat de un demon al creației pe care nu-l poate controla. Portretul conturat în primul capitol nu ascunde tonul malițios al naratorului care, fin psiholog, trasează, din câteva linii, profilul subțire, banal, al celui care „abandonase viziunea, dar nu și speranța”. Incipitul amintește de proza fantastică eminesciană, prin alternarea meditației existențiale („Credea Teofil Barbălată că, într-o altă vreme, scrisul său ar fi putut conta [...] Ar fi putut să fie măcar ca Macedonski, dacă nu ca Eminescu, ba chiar ca Urmuz”) cu pauzele descriptive în care, în manieră parodic-realistă (delicat balzaciană), se conturează minuțios cadrul și portretul fizic al personajului, ambele duse în derizoriu: „Termină cafeaua, se ridică, vizită toaleta, își schimbă treningul de noapte cu un impecabil costum kaki pe care se obișnuise să și-l îngrijească singur după divorț, își umplu geanta cu reviste și cărți cu totul nefolositoare (pentru prestigiu) și părăsi garsoniera din strada Bistriței, numărul 9, în mai puțin de 10 minute. Era deja ora 8 și un sfert. Luă tramvaiul 36, ignorând cu importanță și desăvârșire cearta bătrânilor din picioare cu tinerii de pe scaune și coborî peste exact 23 de minute la stația Pictor Vușescu. Acolo îl aștepta de opt minu-

te inginerul Nicolae Popete”.

Personajul periferic Popete, inginer de 86 de ani, devine, brusc, adjuvantul protagonistului (ca în fantastical popular), căci „tocmai descoperise mașina timpului”. În mod paradoxal, Teofil va deveni, bizară reciprocitate, adjuvantul propriului adjuvant, căci „cobaiul” de care avea nevoie pentru a-și breveta invenția citise anunțul în ziarul „cu tiraj mic” și vedea în fantastica descoperire științifică modalitatea de a-și confirma talentul și destinul scriitoricesc într-un alt secol. E un prim capitol în care autorul oscilează între tiparul fantastic eliadesc (cafeaua ca elixir, faliile temporale, cerberul, hierofania) și absurdul alternat cu fantasticul, așa cum apare în proza rusului Daniil Harms pe care o analizează în teza de doctorat.

Următorul capitol introduce al doilea personaj principal al cărții, Câinele de Lemn, prototip al individului care trăiește într-o societate distopică, totalitară, „Șantierul”. Personajul devine chiar ipostază lirică în grupajul de versuri publicat în numărul din decembrie al *Caietelor Silvane*.

Impresia inițială e, la o primă analiză a celor două lumi prezentate, aceea a eterogenității, căci universul concentrațional nu numai că e eliberat de orice abordare ironică, ci poartă accentele grave ale unei proze existențialiste. Drame peste drame se acumulează cu fiecare experiență nefastă a personajului și dezvăluie, cu fiecare biografie a personajelor simbolice, tare ale unei societăți denaturate. Matrioșka, jumătatea de Matrioșka, prostituata - surogat al jumătății de Matrioșka, Conducătorul de Oști Celeste Gavril, Regele Nisipurilor Mișcătoare sau Petru sunt ipostaze terifiante, la limita dintre grotesc și tragic, care nu fac decât să demonstreze că spațiul ospiciului e, în micro, o imagine a lumii ce oscilează între bine și rău, între obsesii și ambiții, între suferință și dragoste absolută.

Planul personajului Teofil (al cărui nume semnifică, ironic pentru această parte a cărții, cel iubit de Dumnezeu) capătă tot mai mult consistență și realism, dacă *uităm*, preț de câteva capitole, de experiența inedită de transgresare a timpului; antieroul de la început dobândește, paradoxal, după renunțarea la aspirațiile, ambițiile scriitoricești și antrenarea în afaceri, întemeierea unei familii, caracteristici ale unui erou fără voie. Ca în fantastical popular, nostalgia lumii originare apare, iar personajul încearcă revenirea în lumea pe care o abandonase în urmă cu zece ani sau... trei luni, după cum îi spusese Popete. Stixul e mlaștina în care îl va întâlni, plutind, pe Câinele de Lemn - devenit, între timp, îngerul Metatron, prezență epifanie -, iar experiența sa fantastică va fi, spre dezamăgirea lui, explicată medical. Revenit într-o realitate pe care o simte relativ confortabilă, secondat de îngerul său personal, Câinele de Lemn, Teofil se va relansa în lumea literelor, de această dată în publicistica fantastică. Bucureștiul devine toposul central, așa cum o confirmă spitalul, străzile sau *personaje* mondene actuale care pătrund în spațiul

romanesesc și care accentuează verosimilitatea, în ciuda dialogurilor care sporesc ambiguitatea, straniu.

Capitolul XXX marchează, brusc, neașteptat, o schimbare de atitudine, de perspectivă asupra vieții. Replica îngerului „nu-l lăsa, bă, pe acela de ai grijă de el să se facă, bă, scriitor, că asta o să-l piardă”, jocul cu Biblia, de-a „locul unde se va deschide cartea” sunt mobiluri care declanșează o introspecție lucidă, realistă, superioară, aparent incompatibilă cu personajul. Despre puterea de a se salva, împreună cu îngerul său, despre lume și rostul propriei existențe, despre labirintul „care sfârâma oaze, destine, prezente și viitoare, care decidea viața sau moartea, viața veșnică sau chinul veșnic”, despre capcane și posibilitățile de a scăpa de ele, despre rugăciune este vorba în solilocviul personajului. Decizia de a nu mai scrie pentru că „toate rândurile scrise erau minci-noase, în toate rândurile scrise exista ispita”, pentru că „Prin scris puteai să cazi fără să știi” se dovedește mai curajoasă decât aceea de a scrie și e admirabil coagulată în autoportretul „de artist”: „Știa cât de clișeistic era ce simțea, dar nu se putea abține: în el erau doi Teofil. Sau cel puțin doi. Unul voia să se mântuiască și să-și salveze aproapele, iar celălalt nu dorea decât să se autodistrugă și să distrugă cât mai mult în jurul său în numele artei”. Ideea transpare și din dialogul cu îngerul, din capitolul XXXI: „- La ce bun atunci drumul, aventura, înfruntarea primejdiilor, dacă la sfârșit nu-ți primești răsplata? Răsplata ta era să fii un mare scriitor...- Câteodată răsplata vine altfel decât te aștepți. Scrisul e o capcană, te face să minți. Și odată de ai mințit te prinde în mrejele ei ca o himeră. Întocmai ca o himeră, amestec de animale stranii care te devoră pe dinăuntru”.

Reîntors în spațiul-matrice al existenței sale, la o existență a cărei solemnitate e susținută, interesant, tocmai de primitivismul ei și de legăturile ancestrale, personajul va reuși să-și dobândească liniștea interioară prin conectarea la energiile universului, într-un cronotop care, ciudat, nu e unul atemporal și aspațial, ci unul ubicuu, asemenea celui pe care îl căuta împăratul din visul Câinelui de Lemn.

Departate de o formulă romanescă consacrată, cartea lui Cosmin Perța e un poem-experiment în care sunt deopotrivă devoalate, ironizate, parodiate și detronate locurile comune ale prozei fantastice, fie că e vorba despre o ilustrare a fantasticalului absurd (personajele aparțin unor lumi incompatibile), a celui delirant (prezența în două realități, transgresarea timpului) sau a celui minimalist (în prima parte a cărții când, cu excepția călătoriei în timp, personajul se comportă perfect normal, asumându-și acea a doua realitate), conform propriei tipologii. De altfel, valoarea cărții nu a trecut neobservată căci, grație acestei apariții editoriale, Cosmin Perța a fost desemnat de către juriul U.S.R., filiala București, *Cel mai bun scriitor tânăr al anului 2012*.

În fond, cât de straniu ar fi să vedem această carte ca pe o parodiare-experiment a propriului tratat despre fantastic?

Reeditarea unei lucrări de referință pentru istoria națională

Marin POP

George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni

În anul 1935, la împlinirea centenarului nașterii marelui om politic sălăjean Gheorghe Pop de Băsești vedea lumina tiparului, la Editura Asociației Culturale „Astra” din Oradea, cartea *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, semnată de profesorul canonic greco-catolic al Episcopiei de Oradea, Ioan Georgescu.

Tipărirea lucrării a fost subvenționată, în parte, de către Comitetul Central al Astei din Sibiu. Restul sumei a fost obținută de la instituțiile publice sălăjene (Prefectura, Primăria orașului Șimleu Silvaniei, asociația culturală Reuniunea Femeilor Române Sălăjene), fostul prim ministru național-țărănist G.G. Mironescu, Viorel V. Tilea, fost subsecretar de Stat și datorită subscrierii publice efectuate de către Alexandru Aciu, fost prefect național-țărănist de Sălaj între 1928-1933, care în 1935 era notar public în Cluj.

Lucrarea era rezultatul mai multor ani de cercetare științifică a unuia dintre cei mai prolifici publiciști greco-catolici, Ioan Georgescu, autorul a câteva zeci de cărți, studii și articole științifice.

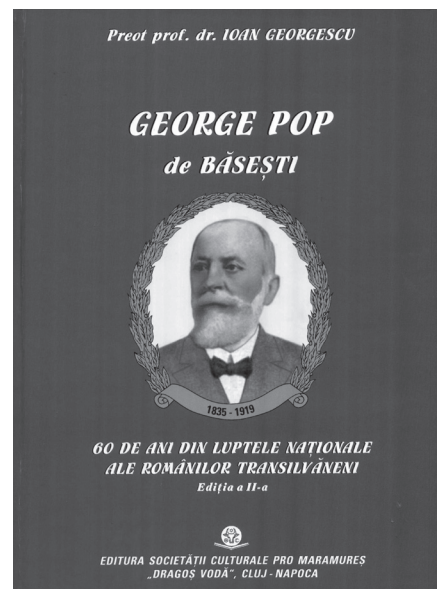
Pentru vasta biografie (462 pagini) dedicată vieții și activității prodigioase a lui Gheorghe Pop de Băsești, pe lângă bibliografia edită la vremea respectivă, autorul a folosit surse inedite de primă mână, pe care le-a descoperit la arhivele din Cluj, Blaj și Oradea și, în mod special, cele de la Biblioteca Centrală Universitară din Cluj. De asemenea, de un real folos i-au fost, după cum recunoștea și autorul, documentele și informațiile primite de la Elena Pop Hossu Longin, fiica lui George Pop și de la soțul acesteia, reputatul avocat și fruntaș național-român Francisc Hossu Longin, care dece-

dează chiar în anul apariției cărții.

Valoarea științific-documentară a cărții este una deosebită. De la apariția ei nici un istoric nu s-a încumetat să elaboreze altă monografie dedicată lui Gheorghe Pop de Băsești. A existat, totuși, și o perioadă de 50 de ani de comunism, în care chiar și păstrarea în bibliotecă a unor astfel de cărți, în special în anii 50, constituia caz de pușcărie politică. Nici după 1990 nu a apărut o altă monografie.

În aceste condiții considerăm că era absolut necesară reeditarea lucrării profesorului canonic Ioan Georgescu. În județul Sălaj, după știința noastră, doar arhivele statului mai dețineau un singur exemplar, incomplet. Așadar, se cuvin sincere felicitări editorului Vasile Iuga de Săliște, președintele Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă” și al editurii cu același nume, cu sediul în Cluj Napoca. De asemenea, momentul ales este unul deosebit: 95 de ani de la Marea Unire, de la Marea Adunarea Națională din 1 Decembrie 1918 de la Alba Iulia, a cărei președinte a fost ales marele nostru înaintaș sălăjean Gheorghe Pop de Băsești, iar a doua zi președinte al Marelui Sfat Național al Transilvaniei, parlamentul provizoriu; pe data de 23 februarie 2014 se vor împlini 95 de ani de la trecerea lui Gheorghe Pop de Băsești în eternitate.

La fel ca în anul 1935, tipărirea lucrării a beneficiat de sprijinul autorităților sălăjene (Consiliul Județean Sălaj, Primăria Municipiului Zalău, Biblioteca Județeană), la care se adaugă autoritățile județelor Maramureș și Satu Mare, precum și conducerea celor două biserici surori, ortodoxă și greco-catolică din Blaj, Alba și Cluj. Mai adăugăm aici și contribuția deosebită a unor per-

soane fizice, adevărați mecenai și urmași, în acest sens, ai lui „badea George”, precum Valer Blidar, Vasile Godja, Dorin Așchilean, Alexandru Tămășan etc. Este o dovadă că tradiția mecenatului în domeniul culturii poate reinvia.

Ediția a II-a este completată cu două scurte biografii dedicate autorului monografiei, Ioan Georgescu, semnate de Vasile Iuga și prof. univ. dr. Ion Buzăși. De asemenea, nobilul Vasile Iuga de Săliște adaugă o notă asupra prezentei ediții și o scurtă schiță biografică a lui Gheorghe Pop de Băsești. Credem că este laudabilă intenția domnului Vasile Iuga de a ne oferi, în introducerea lucrării, o schiță biografică a lui George Pop de Băsești, dar am observat câteva afirmații greșite, după părerea noastră, așa cum credem că reiese și din studiul cărții monumentale scrisă de Ioan Georgescu.

Astfel, la pagina XII, editorul afirmă că locotenentul Alexandru Chiș a ajutat-o pe doamna Maria Pop, văduva lui George Pop, în organizarea ceremoniei de înmormântare la Băsești, în februarie 1919. Ținem să amintim faptul că soția lui Gheorghe Pop Pop de Băsești, Maria Loșonți a

decedat pe data de 11 iunie 1895, „de supărare”, pe când acesta se găsea închis ca deținut politic la Vác, în urma procesului memorandist (vezi pag. 30 și 33 din carte).

La pagina XXIII, editorul afirmă că Gheorghe Pop de Băsești „a fost ales de două ori deputat în Circumscripția electorală Cehu Silvaniei, în anii 1875 și 1878”. Ținem să precizăm, așa cum reiese și din carte, că Gheorghe Pop de Băsești a fost ales deputat al circumscripției Cehu Silvaniei în trei legislaturi. A fost ales „cu nespuse de mare însuflețire” pentru prima dată la 22 iunie 1872, apoi celelalte două legislaturi amintite de editor. La vremea respectivă mandatul era de 3 ani. În anul 1881, la ordinul expres al lui Tszá Kálmán, la Cehu au fost concentrați 120 de jandarmi din 5 județe vecine, pentru a se asigura că Gheorghe Pop nu va mai obține un nou mandat (vezi p. 36 și 49 din carte).

La pagina XXIV, editorul afirmă că Gheorghe Pop de Băsești „a

semnat ca președinte al Partidului Național Român, alături de Dr. Ioan Rațiu” Memorandul din 1892. La momentul respectiv Gheorghe Pop de Băsești îndeplinea funcția de prim-vicepreședinte al PNR, după cum o spune chiar el în momentul când a fost chemat la Judecătoria de Ocol din Cehu Silvaniei să răspundă unui chestionar de 7 puncte, trimis din partea Tribunalului Cluj, ca un preambul al procesului politic al autorilor Memorandului: „Declar că sunt primul vicepreședinte al comitetului executiv al P.N.R. și că *textul Memorandului – din cauză că președintele [Dr. Ioan Rațiu] era bolnav a fost stabilit sub președinția mea*, neintrând însă în atribuțiile mele să dau îndrumări directe pentru executarea hotărârilor aduse, astfel nici n-am dat asemenea ordine biroului sau altora” (vezi p. 70-71 din carte). Așadar, el a semnat al doilea, după președintele Ioan Rațiu. „Badea George” a îndeplinit funcția de președinte al PNR după moartea

lui Ioan Rațiu (1902) până la moartea sa (23 februarie 1919).

Sunt doar câteva scăpări ale editorului, care nu știrbesc cu nimic intenția laudabilă a distinsului nostru prieten Vasile Iuga și nobil de Săliște cum îi place domniei sale să se intituleze.

Aminteam la un moment dat de soarta tristă a cărților care constituiau motiv de închisoare în anii 50. Așa s-a ajuns ca astăzi să avem o serie de cărți de valoare devenite extrem de rare, la fel cum a fost, de exemplu, cartea profesorului Leon-tin Ghergariu referitoare la istoria Zalăului, republicată de editura *Caiete Silvane* în 2012.

În concluzie, credem că reeditarea unor lucrări de mare valoare științifică distruse în perioada neagră a totalitarismului comunist sau pierdute în negura vremii, e absolut necesară, pentru simplul motiv că avem o datorie morală de a le transmite generațiilor care vor veni după noi.

Cercuri pe apă

Despre bogăție

Ileana PETREAN-PĂUȘAN

Să fie banii valoarea absolută de referință a împlinirii personale și sociale în vremurile pe care le trăim? Așa să fi fost dintotdeauna și așa să fie și în viitor? Nu știu. Poetul nostru pașoptist, Vasile Alecsandri, spunea că „Banul este cea mai sigură piatră de cercare a firii omenești”, iar anticul Fedru era convins că „Omul învățat își poartă bogățiile în sufletul său”. Alexandru Dumas fiul ne sfătuia: „Nu prețui banul mai mult sau mai puțin decât merită; el poate fi un servitor bun, dar și un stăpân crud”. Pe un alt plan, Henry Word Beecher afirma că „Cineva este bogat sau sărac în funcție de ceea ce este, și nu pentru ceea ce are”. Și am să sfârșesc cu citatele despre bani și bogăție cu o cugetare veșnic valabilă a marelui nostru poet și gânditor Mihai Eminescu: „Bogăția unui popor nu stă în bani, ci în muncă”. (Ar putea urma o întrebare firească: Suntem săraci pentru că nu muncim?! Majoritatea covârșitoare a chinuitului popor român muncește la fel de mult – dacă nu și mai – decât înaintea erei industriale; ară cu boii, dă cu sapa până îl trec toate sudorile; femeile românce sunt mai mult decât sclave – angajate, soții, mame, bucătărese, menajere, spălătorese etc. Tinerii obțin fel de fel de diplome care nu-i ajută la nimic, pentru că nu-și găsesc de lucru în domeniu lor de pregătire și nici în altele, chiar mai prejos de statutul

lor profesional. Și nu puțini iau drumul străinătății și umilinței pentru bani. Pentru viață. Dar nu despre asta vrem să vorbim acum...). Așadar, bogăția unui popor stă în muncă. Și bogăția unui om stă în muncă. Se spune că americanii nu dau bani copiilor, la vârsta la care pot munci, nici măcar un weekend sau pentru o vacanță. Copiii miliardarilor în dolari se angajează săptămâni și luni de zile la firmele părinților lor să-și facă bani de distracție. La noi, părinții se fac luntre și punte să ofere odraslelor lor tot ce-și doresc...

Ei bine, sărbătorile de iarnă, pe lângă semnificația și importanța lor religioasă, culturală, tradițională, morală etc., au și meritul de a constitui prima experiență de câștigare a banilor prin muncă de către copiii colindători, urători, sorcovitori... Învățăutul colindelor, împodobirea stelelor umblatul pe ulițe, colindatul în sine etc. sunt un efort care, într-adevăr, trebuie răsplătit. Și dacă înainte vreme răsplata consta în mere, nuci, colaci și pupeze, acum se face în bani. Munciiți și ei!

Următorul pas uriaș ar fi ca și copiii și adulții să înțelegem că „Cineva este bogat sau sărac în funcție de ceea ce este, și nu pentru ceea ce are”. Adică suntem bogăți că (mai) suntem colindători și nu pentru câți bani am adunat...

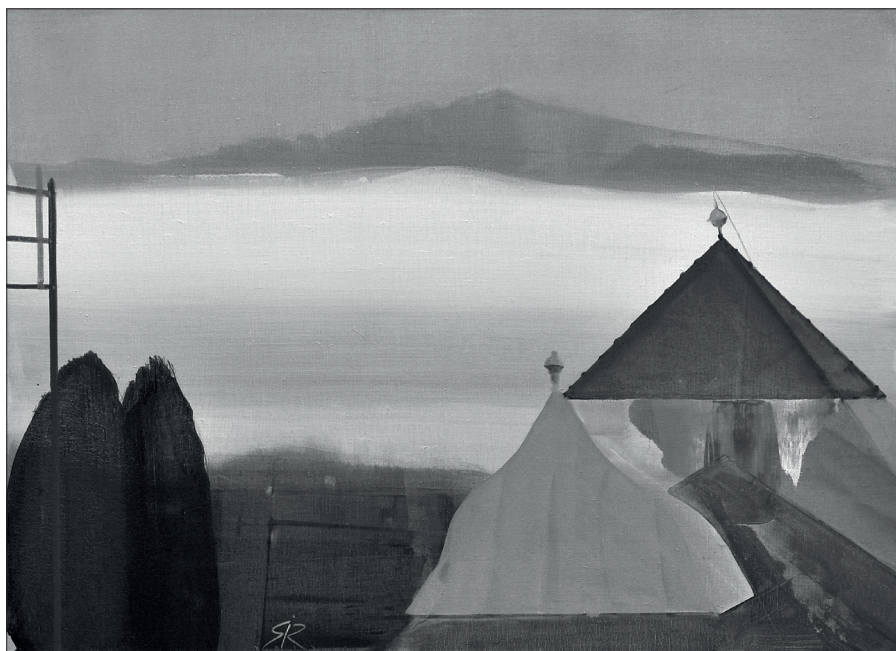

Natura din pictură

Radu ȘERBAN

În anul 2005, atunci când domnul Simion David, profesorul meu de desen din școala generală, m-a vizitat la domiciliul părinților din Ji-bou, mi-a dăruit, aproape solemn, o lucrare în format A3, un „peisaj” pe hârtie. M-aș putea întreba dacă există vreo legătură între ceea ce făceam atunci, la vârsta de 12 ani, și etapa în care mă aflu acum. Din punct de vedere stilistic lucrurile sunt foarte diferite, dar, cu toate acestea, cred că numitorul comun este dat de bucuria de a face și de a definitiva o lucrare.

Din perspectivă personală, subiectul legat de natură, de peisaj în mod implicit, nu a fost unul determinant în creația mea, deși, periodic, la intervale mai mici sau mai mari, abordam această provocare. După absolvirea Institutului de Arte Plastice din București, am încercat să abandonez stereotipurile impuse sau induse pe parcursul studiilor și să găsesc o formulă proprie de exprimare. Nu căutam programatic originalitatea, dar eram convins că dacă abordez cu perseverență lucrul în atelier, filtrul personal se va impune. Mi se părea că peisajul, un subiect atât de provocator pentru

mine, era foarte greu de pus în pagină, pentru că nu găseam modalitatea compozițională și stilistică care să-mi satisfacă exigențele, și, în același timp să se circumscrie celorlalte teme abordate la vremea aceea.

Au trecut mai mulți ani de tatonare a subiectului și abia în anul 2006, la expoziția personală „Urme” de la Muzeul de Artă din Cluj, printre alte cicluri, am expus o serie mică de lucrări realizate pe parcursul ani-

lor 2003 și 2004, în care trimiterea înspre peisaj era doar aluzivă. La aceea vreme, în viziunea mea, nu descrierea unui fragment de natură era important, ci „starea” unui anumit loc populat cu elemente ale naturii, într-o anumită lumină sau atmosferă. Realizarea acelor lucrări a exclus acțiunea plein-airistă, fiind rodul strict al căutarilor de atelier.

Demersul amintit a fost continuat, fie în Taberele de Pictură la care am participat, fie în atelierul personal. Natura pe care o văd cu ochii mei este diferită de natura obișnuită sau din fotografie. Este o *altera natura* (a doua natură), distinctă și unică pentru fiecare. Fie că este vorba de vegetație sau de relief, de ziduri sau de nori, toate sunt afectate de atmosferă. Ceața, ploaia sau fumul învâluie natura și îi imprimă o anumită *expresie*. Prin gândire, acțiune și emoție, prin reducții de ordin stilistic și printr-o factură tehnică asumată, am găsit modalitatea adecvată prin care, în lucrările mele, fac referiri la natură, la „cadre” ale acesteia.

O selecție din lucrările realizate

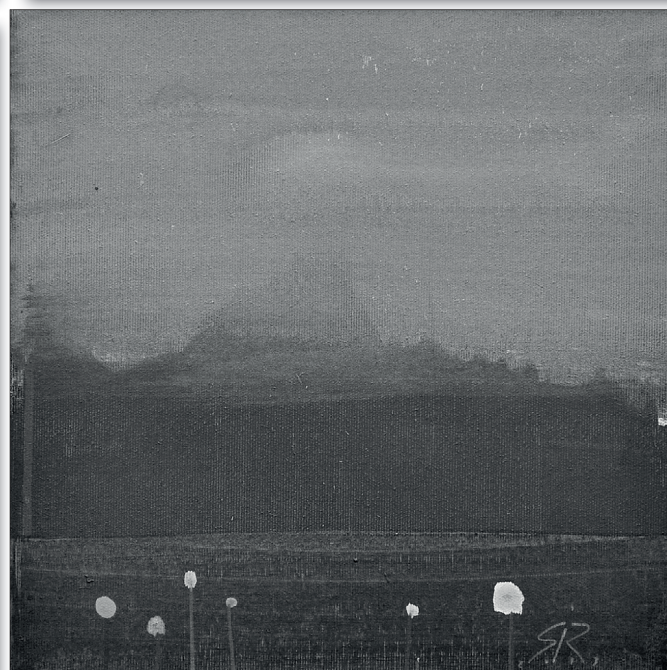
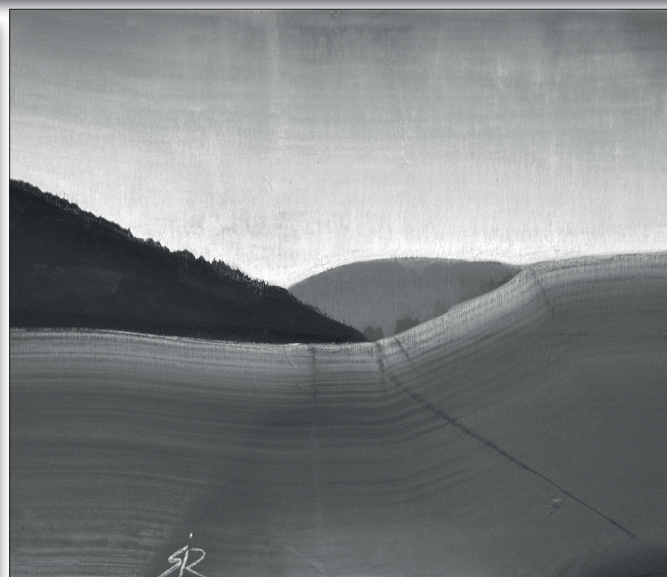
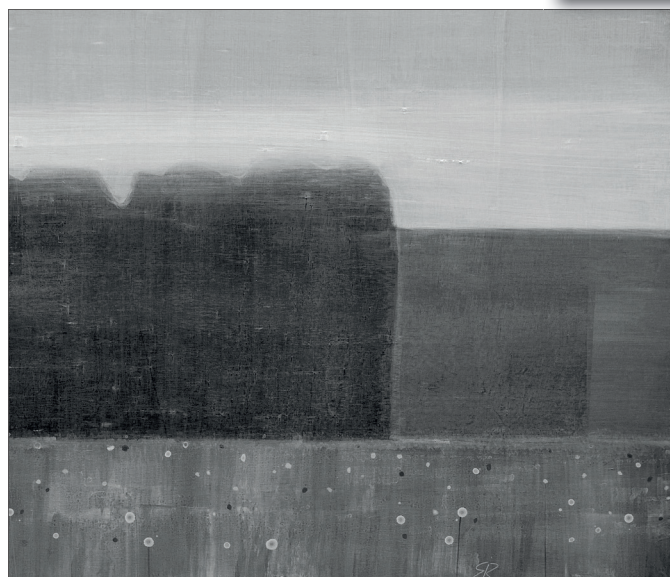

În ultimii trei ani, în tabere de creație sau în atelier, se constituie în materialul vizual al expoziției prezente („Altera natura”, Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj și Muzeul Județean de Istorie și Artă Zalău, Muza Fest 2013). Motive și stări diferite vor fi alăturate pe aceleași simeze. Pentru mine va fi un prilej deosebit, pe de o parte, de a mă întâlni cu publicul, iar pe de alta, de a stabili jaloanele următoarelor preocupări pe tema naturii.

Un prieten, atunci când a văzut o pictură realizată în ultima perioadă a exclamat: „Tu ai pictat aerul!”. Trecând peste licența poetică, mi-am dat seama că ceea ce a rostit, ar putea să se constituie într-o provocare, pentru mine sau pentru oricare altul.

septembrie 2013

De la cauză la efecte

Călin STEGEREAN

Sincron, în epoca anilor 90, cu mișcarea neortodoxă din România, Radu Șerban s-a „dedulcit” în deceniul care a urmat cu diverse experiențe picturale ce s-au îndepărtat de imaginea sacrului, în favoarea unui „lumesc” al imaginii, în care anecdota făcea figură primă. Când spunem anecdota, spunem personaje, recurs la figurativ, adică. Știm, figurii umane, în orice abordare plastică, adică oricare ar fi ea din punct de vedere stilistic și în orice epocă, îi este circumscrisă povestea. Chiar în cele mai elementare configurări, diluată ca substanță sau propusă în limbajul esențializat al artei brute, cum făcea Radu Șerban atunci, figura spune sau atrage lângă ea o poveste.

Interesul pentru personaj a fost treptat părăsit în favoarea scenografiei, a elementelor de anturaj ale figurii umane, diverse ambianțe din care „actorii” au fost, treptat, excluși. O excludere din care n-a plecat și narațiunea pentru că, ușor de recunoscut, elementele rămase continuau să spună, dacă nu o poveste a lor, atunci, o poveste despre absențe.

Într-o dialectică ce a continuat să fie a excluderilor, până la abstract, Radu Șerban și-a radicalizat, în anii următori, într-atât de mult discursul artistic, încât a trecut decis la o altă identitate plastică. Una cvasi abstractă (cu o fază intermediară de distanțe aluzii figurative), a unor registre cromatice aplicate succesiv, prin transparențe insistente

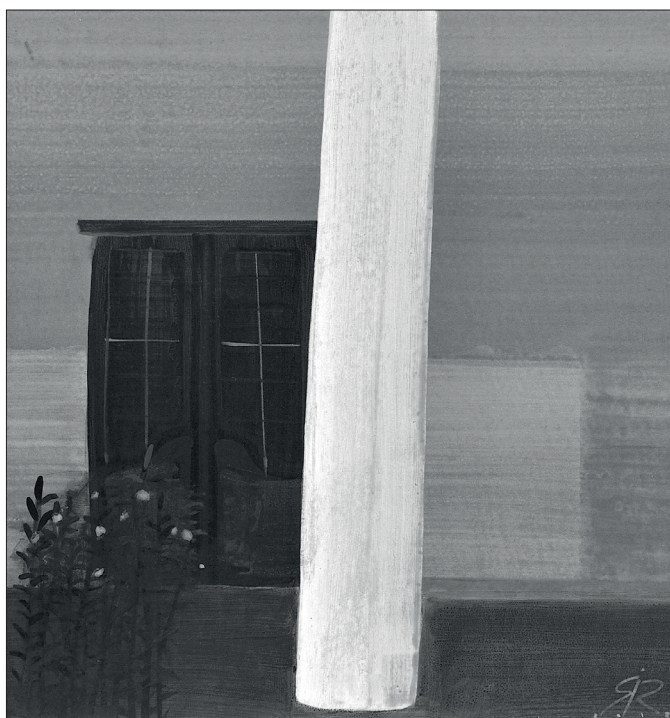

(poate prea insistente) exercitate. Nu știu de ce am fost învățați să sancționăm speculațiile, să credem că efectul tehnic este inferior unei realizări cam de același nivel, dar obținută mult mai frământat, mai ostentiv. Poate că e o anatema aplicată ușurinței, freneziei vecină cu excesul, cu păcatul.

În cazul de față, Radu Șerban a reluat și a reluat, poate, aceleași ample pensulații, în speranța că efectele vor fi tot mai concludente, că acest exercițiu va exploda în sublim. Este, probabil, un exercițiu ce frizează vanitatea, un alt păcat trecut la index.

Indiferent de rezultat, cert pare faptul că artistul, ca un gimnast care, prin repetiția mișcării, devine tot mai sigur pe articulațiile sale, a dobândit un repertoriu de efecte pe care le pune în operă în această etapă, a ultimilor doi ani, în care se întoarce la figurativ. Un figurativ care nu seamănă deloc cu cel din deceniile trecute, un figurativ ce poartă diafana încărcătură a frotiurilor cunoscute, în care exersează alte transparențe sau forme, găsite prin efectele de atelier provocate în substanță cromatică.

Efectul devine „personaj” chiar dacă ușurința obținerii lui riscă să alunece în facil. Pare un demers în care naturii, obiect declarat al preocupărilor sale, îi propune tandru să semene cu tablourile sale și nu invers.

Filmografia Holocaustului: 40 de ecranizări reprezentative

Alexandru Bogdan KÜRTI

Istoricii care se ocupă de problematica Holocaustului, se confruntă cu o mare dilemă: cum va fi amintit și reprezentat Holocaustul în deceniile următoare, atunci când cei care au supraviețuit tragicului eveniment sau cei care au fost martori la acesta nu vor mai fi printre noi? Una dintre cele mai populare forme de amintire sau comemorare a Holocaustului este filmul sau cinematografia. Date fiind accesibilitatea ca mijloc de informare și impactul asupra publicului larg, arta și industria cinematografică ar trebui să servească păstrării nealterate a memoriei Holocaustului pentru generațiile viitoare, în condițiile în care numărul supraviețuitorilor, veritabililor „depozitari ai memoriei”, scade pe măsura trecerii timpului.

Holocaustul a stârnit imaginația și interesul cineștilor din întreaga lume, astfel că numărul de filme cu tematică Holocaustului a crescut de la an la an. În prima ediție a lucrării publicate în 1983, „*Indelible Shadows: Film and the Holocaust*” (cel mai important studiu al cinematografului despre Holocaust), autoarea Annette Insdorf a catalogat 80 de filme referitoare la Holocaust, în cea de-a doua ediție (1989) a inclus 272 de filme, alte 170 de pelicule au fost adăugate la filmografia Holocaustului în ediția din 2003.

Numărul mare al filmelor despre Holocaust l-a făcut pe criticul de film Stuart Klawans să solicite, în anul 2008, în săptămânalul american *The Nation*, un moratoriu privind producțiile cinematografice despre Holocaust, argumentând că unele pelicule distorsionează trecutul pe care pretind că-l comemorează. Pe de altă parte, criticul de film Anthony O. Scott a susținut în *The New York Times* că multitudinea de filme referitoare la Holocaust a devenit doar un alt gen cinematografic, precum genul western, care cuprinde mai multe stiluri diferite.

În lucrarea de față, ne-am propus să prezentăm o scurtă trecere în revistă a celor mai importante filme referitoare la Holocaust. Am încercat să includem cele mai influente 40 de filme care sporesc empatia și cunoștințele cu privire la Holocaust, care servesc astfel

o funcție psiho-educatională importantă și care au contribuit la asimilarea Holocaustului în conștiința populară. Fiecare dintre aceste filme este reprezentativ și tratează Holocaustul dintr-o perspectivă diferită. Am inclus atât filme europene, cât și americane, atât documentare cât și filme de ficțiune, atât drame, cât și comedii.

1946-1978: Persecuții, deportări și expunerea atrocităților naziste

În anii de după război, mai multe drame și documentare europene au tratat deportarea și exterminarea evreilor. Cele mai importante filme ale cinematografului din Europa, pe aceasta temă, din perioada 1946-1978, au fost: *Daleká cesta* (Cehoslovacia, 1950); *Nuit et brouillard* (Franța, 1955); *Kapò* (Italia, 1960); *Pasażerka* (Polonia, 1963); *Démanty noci* (Cehoslovacia, 1963); *Obchod na korze* (Cehoslovacia, 1965). Pe lângă acestea mai menționăm filmul *Die Mörder sind unter uns* (Germania, 1946), primul film de ficțiune în care un personaj este un supraviețuitor al unui lagăr de concentrare nazist. Filme de la Hollywood au avut tendința de a se concentra asupra unor drame individuale, cum ar fi *The Diary of Anne Frank* (SUA, 1959) sau *The Pawnbroker* (SUA, 1964). Expunerea crimina-

lilor de război a fost atât subiectul unor drame juridice, de exemplu *Judgment at Nuremberg* (SUA, 1961) cât și a unor thrillere precum *Marathon Man* (SUA, 1976) și *The Boys from Brazil* (SUA, 1978).

Scris și regizat de Wolfgang Staudte, *Die Mörder sind unter uns* (*The Murderers Are among Us*) descrie, într-un mod melodramatic, ororile războiului și vina Germaniei pentru atrocitățile comise în Al Doilea Război Mondial. În Berlinul ruinat după sfârșitul conflagrației, Hans Mertens, fost soldat german traumatizat de război, și Susanne Wallner, supraviețuitoare a unui lagăr de concentrare, trăiesc o poveste de dragoste. Lucrurile se complică când Mertens află că Ferdinand Brückner este încă în viață și locuiește în Berlin. Brückner, un oportunist lipsit de scrupule, i-a fost comandant în timpul războiului și i-a dat ordinul de uciderea a peste 100 de oameni nevinovați, în Ajunul Crăciunului din 1942, într-un sat polonez. Datorită reticenței germanilor față de evrei, referirile la soarta lor aproape că lipsesc cu desăvârșire, singura excepție fiind acea scenă în care Brückner citește într-un ziar un articol care poartă titlul de „Două milioane de evrei gazați!”. În 1945, regizorul Wolfgang Staudte a prezentat scenariul spre producere printre forțelor aliate, care exercitau controlul asupra mass-mediei și industriei de film din Germania. Scenariul a fost respins de către oficialii americani, britanici, francezi. În schimb, sovieticii au văzut acest film ca pe o oportunitate de a aborda și controla vina Germaniei. Filmul a adus în discuție teme de vinovație și izbăvirii, care se potriveau cu agenda comunistilor pentru construirea a ceea ce avea să devină Republica Democrată Germană.

În *Daleká cesta* (*Distant Journey*), regizorul Alfréd Radok (supraviețuitor al Holocaustului) prezintă impactul pe care l-a avut ocupația nazistă și Holocaustul asupra comunității evreiești din Praga din perspectiva tinerei doctoare Hana Kaufmannová, deportată în ghetoul din Terezín (*Theresienstadt*). Filmul a avut numai o lansare limitată în 1950, în același an fiind interzis de comuniști, timp de 40 de ani. La doi ani după Revoluția de Catifea, drama a fost difuzată în premiera la televiziune.

Documentarul regizat de Alain Resnais, *Nuit et brouillard*, constituie una dintre reprezentările cele mai intense ale ororile comise în lagărelor de concentrare naziste, ilustrând cu detalii îngrozitoare ceea ce s-a întâmplat în interiorul lagărelor de exterminare naziste de la Struthof, Oranienburg, Auschwitz, Neuengamme, Belsen, Ravensbrück, Dachau. A fost realizat la zece ani de la eliberarea din lagărelor de concentrare naziste, în colaborare cu doi supraviețuitori ai Holocaustului, scriitorul Jean Cayrol și compozitorul Hanns Eisler. Titlul filmului se referă la celebra operațiune *Nacht und Nebel*, o directivă dată de Adolf Hitler din 7 decembrie 1941, prin care s-a vizat eliminarea oricărei opoziții a naziștilor și a Soluției Finale și care a

duș la răpirea și dispariția a numeroși activiști politici din teritoriile ocupate de Germania nazistă. Filmul în mai multe lagăre de concentrare din Polonia, documentarul se bazează pe mai multe surse, incluzând filmări color și imagini contemporane din lagăre, materialele filmate de către aliații victorioși în 1945, fotografii alb-negru din diferite arhive și jurnale.

Bazat pe jurnalul Annei Frank și pe multipremiată piesă de teatru care a fost adaptată după el, filmul *The Diary of Anne Frank* prezintă povestea tragică a unei tinere evreice care, împreună cu familia ei, este forțată să se ascundă, timp de 25 de luni (între iulie 1942-august 1944), într-o anexă secretă a unui birou din Amsterdam, ocupat de naziști. Filmul regizat de George Stevens a fost nominalizat la 8 premii Oscar, din care a obținut trei pentru: cea mai bună scenografie, cea mai bună imagine, cea mai bună actriță în rol secundar (Shelley Winters). Publicat pentru prima oară în Olanda în 1947, jurnalul Annei Frank a stat la baza mai multor filme de televiziune.

Filmul *Kapo* înfățișează viața în interiorul lagărelor naziste, și după cum sugerează și titlul, activitatea deținuților cu funcție de comandă, Kapo (prescurtarea de la *Kameraden Polizei*). Regizată de Gillo Pontecorvo, drama urmărește suferințele unei tinere evreice într-un lagăr nazist. Edith, adolescentă evreică din Paris deportată împreună cu familia sa, decide după uciderea părinților săi în camerele de gazare, că va face orice pentru a supraviețui, chiar să se alăture asupritorilor. În cele din urmă devine, într-un lagăr de muncă forțată, un Kapo. A fost nominalizat la Premiul Academiei Americane (Oscar) pentru cel mai bun film străin în 1961.

Judgment at Nuremberg, regizat de Stanley Kramer, după un scenariu de Abby Mann, ridică probleme de conștiință, responsabilitate și vinovație. În 1948, un tribunal american în Germania ocupată de armatele aliate, judecă patru magistrați naziști, acuzați de condamnarea la moarte cu bună știință a unor oameni nevinovați, de complicitate la politica de sterilizare și purificare etnică și la crime împotriva umanității. Filmul se referă în mare măsură la situația internă din Germania, de dinaintea războiului, la adoptarea și aplicarea legilor rasiale de la Nürnberg. De asemenea este prezentată persecutarea evreilor, prin proiectarea unor imagini reale din timpul Holocaustului, filmări ale secției cinematografice a organizației paramilitare naziste SS și ale armatelor aliate, ce au constituit probe în procesul istoric împotriva celor mai importanți lideri ai Germaniei naziste. Filmul a fost nominalizat la 11 premii Oscar, din care a câștigat două statuete, pentru cel mai bun actor în rol principal (Maximilian Schell) și cel mai bun scenariu adaptat.

Pasażerka (*The Passenger*) a fost ultimul film de Andrzej Munk (unul dintre principalii creatori ai școlii poloneze de film), care a murit într-un accident de mașină în timpul filmărilor în 1961. Filmul relatea-

ză experiența trăită de Liza (nemțoaică de origine) în timpul războiului, care la Auschwitz a servit ca gardian între 1943-1945. La zece ani de la încheierea conflagrației, în călătoria spre Europa, matroana germană zărește o pasageră despre care crede că este o persoană din trecutul ei, o fostă deținută de la Auschwitz. Întâlnirea îi trezește amintiri dureroase despre ororile din timpul Holocaustului. Varianta neterminată a filmului a fost lansată la doi ani după decesul lui Munk, iar în 1964 a luat premiul pentru cel mai bun film la Festivalul de Film de la Veneția și a câștigat Premiul Special la Cannes.

Regizat de Jan Nemec, *Démanty Noci* (Diamonds of the Night) este povestea tensionată a doi tineri evrei care evadează dintr-un tren care îi transportă de la un lagăr de concentrare la altul. Printr-o pădure, ei sunt vânați atât de soldați germani, cât și de o trupă de voluntari locali din regiunea Sudetă. Pe măsură ce aleargă prin terenul accidentat și necunoscut, în goana lor sunt inserate visele, halucinațiile, fanteziile și amintirile lor. Filmul a fost adaptat după nuvela „Tmá nemá stín”, scrisă de Arnost Lustig, romancierul ceh de origine evreiască care s-a bazat pe propria sa experiență din timpul războiului.

Primul film care a tratat efectele psihologice ale experienței lagărelor de concentrare din Germania nazistă asupra unui supraviețuitor a fost *The Pawnbroker*. Inspirat din romanul cu același nume, de Edward Lewis Wallant și regizat de prolificul cineast Sidney Lumet, filmul este o poveste puternică și realistă despre amărăciunea, prejudecățile, scepticismul, singurătatea și neîncrederea în oameni a unui supraviețuitor al Holocaustului, Sol Nazerman. De peste douăzeci de ani, de la sfârșitul războiului, el este proprietarul unei case de amanet din Harlem. Bântuit de ororile pe care le-a îndurat, a renunțat la orice sentimente și atitudini umane. Se simte vinovat pentru că a rămas în viață, în timp ce soția și copiii lui au murit în lagăr. Filmul tratează atât tema drepturilor civile din anii '60, dar și tema rasismului. Sub privirile bătrânului morocănos, în haoticul Harlem, cartierul sărac din New York, hispanicii și afro-americii sunt persecutați și abuzați precum evreii din Germania nazistă. Filmul i-a adus lui Rod Steiger o nominalizare la Oscar pentru interpretarea personajului Sol Nazerman.

Obchod na korze (The Shop on Main Street) a fost regizat de Ján Kadár, regizor slovac, evreu la origini, și Elmar Klos, regizor ceh. Filmul arată modul în care

unii civili europeni au fost de partea naziștilor și cum i-au ajutat în acțiunile lor împotriva comunităților evreiești. Filmul este despre o relație specială care se dezvoltă între o bătrână evreică și un slovac, oameni simpli în vremuri complexe. În 1942, într-un mic oraș din Slovacia, un dulgher sărac Anton „Tóno” Brtko este desemnat administratorul arian al unui mic magazin de pe strada principală, deținut de o bătrână evreică văduvă, Rozália Lautmannová. Atribuirea magazinului s-a realizat cu ajutorul cumnatului Markuš Kolkotský, oficial fascist de rang înalt responsabil de așa-numita „Arianizare”, procesul de trecere a proprietăților evreiești în mâinile „arienilor”. Atunci când fasciștii ordonă în cele din urmă deportarea tuturor evreilor, Tono este forțat să aleagă între două opțiuni la fel de neplăcute: să fie un arian iubitor de evrei sau să o denunțe pe doamna Lautmannová? Indiferent de alegere, finalul nu poate fi decât tragic. A fost primul film dintr-o țară din blocul estic ce a obținut premiul Oscar pentru cel mai bun film străin, în anul 1966.

Apreciatul actor britanic Laurence Olivier a jucat în două filme care au legătură cu Holocaustul, pentru ambele fiind nominalizat la Oscar. În *Marathon Man* este un nazist sadic, iar în *The Boys from Brazil* un neobosit vânător de naziști.

Acțiunea filmului *Marathon Man*, regizat de John Schlesinger și adaptat după romanul omonim al lui William Goldman, are loc la New York-ul anilor '70. Levy „Babe” Thomas, un doctorand la Istorie și un alergător aspirant la maraton, este involuntar prins în mijlocul unei conspirații internaționale care implică diamantele furate de la evrei, un criminal de război nazist, agenți dubli și agenți guvernamentali fără scrupule. Infamul criminal de război nazist este dentistul Christian Szell, numit și „Der Weisse Engel”, inspirat de celebrul medic șef al Auschwitz-ului, Josef Mengele.

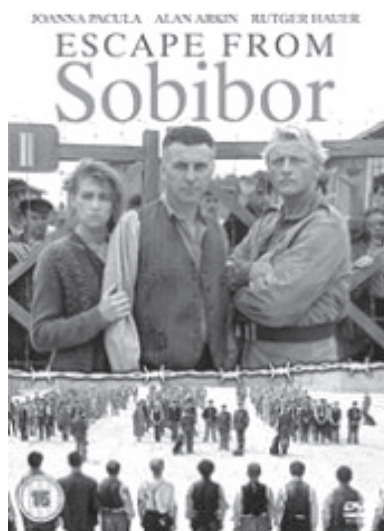
Regizat de Franklin J. Schaffner și bazat pe romanul omonim a lui Ira Levin, *The Boys from Brazil* este un film care încearcă să combine thrillerul politic cu genul science-fiction. Supraviețuitor al Holocaustului și vânător de naziști, Ezra Lieberman (bazat pe Simon Wiesenthal) continuă investigația colegului său, Barry Kohler, care a descoperit un complot sinistru și bizar de renaștere a imperiului nazist. Acțiunea are loc în anii '70 în Paraguay, unde Josef Mengele, lider al organizației neo-naziste, și-a continuat cercetările începute în timpul războiului și a perfecționat tehnicile de clonare, pentru a produce nouăzeci și patru de versiuni clonate ale lui Adolf Hitler.

1978-1990: Holocaustul în cultura populară

În perioada 1978-1990 tema Holocaustului intră în sfera cinematografului mainstream, devenind atât un registru cinematografic cât și un produs cultural cu priză la publicul larg. Cele mai importante filme

apărute în perioada anterior menționată au fost: producțiile de televiziune *Holocaust* (SUA, 1978); *Playing for Time* (SUA, 1980); *Escape from Sobibor* (Marea Britanie, 1987); dramele biografice *Triumph of the Spirit* (SUA, 1989) *Europa Europa* (Germania, 1990); dramele *Sophie's Choice* (SUA, 1982), *Au revoir les enfants* (Franța, 1987) și documentarul exhaustiv *Shoah* (Franța, 1985). Controversata miniserie TV *Holocaust* a adus în discuție limitele reprezentării cinematografice a Holocaustului.

Miniseria *Holocaust* reprezintă epopeea luptei pentru supraviețuirea unei prospere familiei evreiești din Berlin, între 1935, de la adoptarea legilor de la Nürnberg, până în 1945, la eliberarea lagărului de exterminare de la Auschwitz. Genocidul comis de către naziști și de colaboratorii lor este prezentat atât prin membrii familiei Weiss, cât și prin ascensiunea în sferele puterii naziste a lui Erik Dorf, soțul uneia dintre pacientele germane ale doctorului Weiss, un tânăr avocat care devine unul dintre susținătorii cei mai entuziaști ai Soluției Finale. Miniseria scrisă și creată de Gerald Green include cele mai importante etape în distrugerea evreimii europene: adoptarea legislației antisemite, obligativitatea de a purta steaua galbenă, pogromurile din Kristallnacht (Noaptea de Cristal), deportările în Polonia, organizarea ghetourilor, ca parte a Soluției Finale, masacrul de la Babi Yar, întâlnirea oficialilor superiori ai Germaniei Naziste în care s-a decis exterminarea evreilor, care reprezintă a doua parte a Soluției Finale, revolta din ghetoul din Varșovia și eliberarea lagărului de la Auschwitz. *Holocaust* a fost difuzat de o televiziune americană între 16 aprilie și 19 aprilie 1978. Mai mult de 120 de milioane de americani au vizionat miniseria.

După difuzarea miniseriei, Elie Wiesel, un supraviețuitor de la Auschwitz și Buchenwald, a scris un articol intitulat „Trivializing the Holocaust: Semi-Fact and Semi-Fiction”, în care și-a exprimat dezamăgirea cu privire la modul în care Holocaustul a fost reprezentat. Wiesel a scris că miniseria reprezintă o „trivializare a Holocaustului”, a caracterizat-o drept „ne-

adevărată, ofensatoare și ieftină”, „o insultă la adresa memoriei celor care au pierit în timpul Holocaustului”, și a numit-o „telenovelă”. Totodată a condamnat încercarea de a portretiza inimaginabilul și a susținut că ororile Holocaustului sunt prea incomprehensibile pentru a fi portretizate în ficțiune. Cu toate acestea, *Holocaust* a avut un impact social enorm. În SUA, termenul „Holocaust” a fost rareori utilizat înainte de 1978 și a devenit o parte familiară din lexicon. Miniseria a fost difuzată în Germania de Vest în luna ianuarie a anului 1979, provocând o extraordinară dezbateră culturală și punând capăt conspirației tăcerii în ceea ce privește exterminarea evreilor. Aproximativ 15 milioane de germani (jumătate din populația adultă) au vizionat cel puțin unul dintre cele patru episoade. În cazul în care miniseria nu ar fi fost difuzată, Bundestagul (Parlamentul) din Germania de Vest ar fi permis ca termenul de prescripție pentru crimele de război să expire. Având în vedere marele succes al miniseriei termenul „Holocaust” a devenit cunoscut și a fost ales „Cuvântul anului 1979” de către „Gesellschaft für Deutsche Sprache” (Societatea pentru limba germană).

Bazat pe autobiografia muzicienei franceze de origine evreiască, Fania Fénelon, *Playing for Time* prezintă povestea prizonierelor din lagăr de concentrare Auschwitz, care au fost cruțate de la moarte, în schimbul susținerii unor spectacole muzicale pentru naziști. Drama regizată de Daniel Mann și Joseph Sargent este unul dintre filmele cele mai emoționante și realiste cu privire la pierderea demnității într-un lagăr de concentrare. Distribuirea actriței britanice Vanessa Redgrave în rolul principal a stârnit reacții negative. Datorită convingerilor sale pro-palestiniene, mai multe organizații evreiești au cerut boicotarea filmului.

Regizat de Alan J. Pakula, filmul *Sophie's Choice* este bazat pe romanul omonim al scriitorului american William Styron, apărut în 1979. Este o dramă despre trei oameni care se confruntă cu o serie de alegeri, unele frivole, altele tragice. Povestea se centrează în jurul a trei personaje: Sophie Zawistowski, o poloneză

catolică, supraviețuitoare a lagărelor de concentrare naziste, bântuită de o alegere teribilă pe care a fost forțată s-o facă la Auschwitz și care a emigrat în 1947 în Statele Unite ale Americii; Nathan Landau, iubitul Sophiei, un evreu american temperamental și obsedat de Holocaust; Stingo, naratorul filmului, un tânăr scriitor american, vecin și prieten al cuplului. Meryl Streep a oferit cea mai bună interpretare din cariera sa în acest film, fiind recompensată cu premiul Oscar pentru cea mai bună actriță în rol principal.

O cronică de nouă ore și jumătate a procesului deucidere sistematică din spatele Soluției Finale, documentarul *Shoah* prezintă interviuri cu supraviețuitori ai lagărelor de concentrare, martori pasivi la ororile războiului, foști naziști, istorici, oameni de știință din 14 țări diferite. Titlul este o denumire comună pentru Holocaust și un termen biblic de origine ebraică, folosit de evrei cu sensul de catastrofă, anihilare, distrugere sau nenorocire. Realizat pe parcursul a 11 ani, documentarul epic a fost lansat la 40 de ani de la eliberarea lagărului de la Auschwitz. Cea mai importantă decizie a regizorului Claude Lanzmann în producerea documentarului a fost de a nu include imagini de arhivă, concentrându-se pe interviurile cu supraviețuitorii și pe revenirea acestora în locurile unde au avut loc atrocitățile: Treblinka, Chelmno, Belzec, Sobibór, Vilna și Auschwitz. În interviuri, Lanzmann insistă asupra detaliilor, pune întrebări extrem de personale, nu ezită să-i forțeze pe intervievați să-și amintească de cele mai întunecate momente ale vieții lor. Menit să fie o „reîncarnare a adevărului”, documentarul lui Lanzmann este cel mai mare portret al Holocaustului realizat vreodată. Consultantul principal a fost istoricul american Raul Hilberg, autorul cărții „The Destruction of the European Jews”, lucrare de referință asupra Holocaustului, apărută în 1961.

Escape from Sobibor, film bazat pe cartea cu același titlu, semnată de Richard Rashke, prezintă cea mai mare evadare din lagărele naziste din timpul războiului. În frunte cu Leon Feldhendler și Aleksander Pechersky, cei 600 de deținuți de la Sobibor au încercat să evadeze în 14 octombrie 1943. Dintre ei, jumătate și-au regăsit libertatea. Evadarea i-a forțat pe naziști să închidă lagărul Sobibor, demolându-l și plantând o pădure în locul acestuia. Prestația din acest film i-a adus actorului olandez Rutger Hauer premiul Globul de Aur pentru cel mai bun actor într-un rol secundar într-un film de televiziune.

Au revoir les enfants este povestea unei copilării întrerupte, o poveste despre confuzie, teamă, vulnerabilitate, despre ororile războiului văzute prin ochii copiilor nevinovați. Filmul spune povestea unui copil evreu, care este, în secret, adăpostit la un seminar catolic din Franța. Filmul se concentrează asupra prieteniei dintre Julien Quentin, un băiat francez, și Jean Bonnet, un băiat evreu (al cărui nume real este Kippelstein) ascuns de naziști de către călugării care conduc școala. În timpul lunii ianuarie 1944, cu mai puțin de șase luni înainte de debarcarea din Normandia, în urma denunțului unui informator, Gestapoul descinde în seminar și descoperă trei băieți evrei, pe care îi arestează și deportează la Auschwitz. Filmul este inspirat dintr-un eveniment din copilăria scenaristului și regizorului Louis Malle. Este vorba despre arestarea directorului internatului catolic unde a studiat, și a trei elevi evrei înscriși sub nume false în 1944. Prin acest film, Louis Malle subliniază comportamentul josnic al colaboraționiștilor regimului de la Vichy. A fost distins cu Leul de Aur la Festivalul de Film de la Veneția în anul lansării, iar în 1988 a fost nominalizat la Oscar pentru cel mai bun film străin și cel mai bun scenariu original.

Regizat de Robert M. Young, *Triumph of the Spirit* are la bază povestea lui Salamo Arouch, un boxer evreu din Grecia care a fost luat prizonier în timpul războiului și a fost deportat în lagărul de la Auschwitz. Aici Salamo a fost într-o situație imposibilă, după ce a fost forțat să lupte împotriva altor deținuți pentru amuzamentul ofițerilor naziști. Cel care învingea, supraviețuia pentru a mai boxa, în timp ce învinsul era trimis spre camerele de gazare. Supraviețuirea lui Salamo și a familiei lui depindea de victoriile sale. A fost primul film american de ficțiune filmat în lagărul morții de la Auschwitz. Titlul filmului reprezintă o analogie a filmului de propagandă din 1935, *Triumph des Willens*, creația regizoarei Leni Riefenstahl.

Inspirat din autobiografia lui Saloman Perel, *Europa Europa* este povestea unui tânăr evreu german care a supraviețuit Holocaustului, prin ascunderea identității sale în circumstanțe din ce în ce mai dificile. El a devenit mai întâi membru al Komsomol (Uniunea Tineretului Comunist) din Grodno, iar mai apoi un membru al Hitlerjugend (Tineretul Hitlerist) din Berlin. Regizat de Agnieszka Holland, este unul dintre cele mai de succes filme germane lansate vreodată în SUA. A câștigat în 1992 premiul Globul de Aur pentru

adevărul

cel mai bun film străin și a obținut o nominalizare la Oscar pentru cel mai bun scenariu adaptat.

1993-2002: Salvare și rezistență

În anii '90, cu *Schindler's List* (SUA, 1993), tema Holocaustului intră într-o epocă a blockbuster-ului. Inovatorul film a lui Steven Spielberg marchează o importantă schimbare în ecranizarea și comemorarea publică a Holocaustului, prin faptul că mută atenția de la criminali și victime la salvatori și supraviețuitori. Alte filme reprezentative pentru perioada 1993-2002 au fost dramele: *La tregua* (Italia, 1997); *The Grey Zone* (SUA, 2001); *Uprising* (SUA, 2001); *Amen* (Franța, 2002) și *The Pianist* (Franța-Polonia-Germania-Marea Britanie, 2002). Realizate aproape simultan, *La Vita è Bella* (Italia, 1997) și *Train de Vie* (Franța, 1998) sunt două filme care au avut o abordare plină de umor intenționat pentru a portretiza și evidenția una dintre cele mai grave atrocități din istoria omenirii. Patru documentare au câștigat în anul următor lansării premiul Oscar: *Anne Frank Remembered* (SUA, 1995); *The Long Way Home* (SUA, 1997); *The Last Days* (SUA, 1998); *Into the Arms of Strangers: Stories of the Kindertransport* (SUA, 2000).

Bazat pe romanul scris de Thomas Keneally și adaptat de Steven Zaillian, regizat de Steven Spielberg, filmul *Schindler's List* este povestea triumfului unui om curajos care nu a rămas un simplu martor și drama celor care, mulțumită faptelor sale, au supraviețuit Holocaustului. Industriașului german Oskar Schindler a salvat peste 1.100 de evrei polonezi de la o moarte sigură, prin angajarea acestora în fabrica sa. Membru al Partidului Nazist, producător de muniții și speculator al muncii sclavagiste a făcut avere în urma invaziei Germaniei în Polonia. După ce a asistat la persecuția evreilor din Ghetoul Cracovia și din lagărul de muncă Płaszów, el se simte obligat să-și transforme fabrica într-un refugiu pentru evrei, iar compasiunea pentru muncitorii săi ajunge mai presus de propriile interese. Până în 1945, Schindler își cheltuise integral averea făcută în timpul războiului pentru salvarea a peste 1.100 de oameni. Pentru a reflecta epoca și tonul filmului, drama a fost filmată aproape în întregime în alb-negru. Din motive simbolice și pentru a marca momentele importante, flăcările lumânărilor din debut, fetița cu palton roșu, omagiul de la mormântul lui Schindler sunt singurele pete de culoare din capodopera cinematografică. Unul dintre cele mai importante filme realizate vreodată, a avut un succes comercial și de critică. La un buget de producție de doar 22 de milioane de dolari a obținut încasări de 321 de milioane de dolari în toată lumea. La premiile Academiei Americane de Film din 1994 s-a ales cu șapte statuete, incluzând premii pentru cel mai bun film, cel mai bun regizor, cel mai bun actor în rol principal (Liam Neeson) și cel mai bun scenariu

adaptat. Cu toate acestea nu a fost un film lipsit de controverse. Scriitorul francez și realizator de filme documentare, Claude Lanzmann, susține că filmul lui Spielberg nu respectă statutul unic și absolut a Holocaustului, nu respectă adevărul istoric și nu prezintă nici o reflecție asupra ceea ce a fost Holocaustul, argumentând că imperatiile comerciale ale filmului au banalizat eveniment istoric. Potrivit regizorului epicului *Shoah*, Spielberg se abține de la orice referire la antisemitism ca forță motrice pentru Holocaust sau la Germania ca aparat de stat care a organizat distrugerea. De asemenea, îi reproșează că se termină cu un „happy end”: supraviețuirea a 1.100 de evrei, mai degrabă decât uciderea a 6 milioane de evrei.

Scris și regizat de Jon Blair, *Anne Frank Remembered* spune povestea familiei Frank, prezintă un portret complet al fiicei Anne, probabil cea mai cunoscută victimă a Holocaustului, dar și eforturile lui Otto Frank, singurul supraviețuitor din familie, de a onora memoria fiicei lui prin publicarea jurnalului, așa încât toată lumea să-i cunoască povestea. Include materiale de arhivă, scrisori de familie, fotografii inedite dar și interviuri contemporane cu supraviețuitori ai Holocaustului sau cu apropiați ai familiei Frank. Miep Gies, ultima supraviețuitoare din grupul care a ajutat-o pe Anne Frank și pe familia ei să se ascundă de naști, a colaborat la realizarea acestui documentar.

Scris și regizat de Mark Jonathan Harris, *The Long Way Home* este un documentar despre situația refugiaților evrei de la eliberare lagărelor de concentrare (1945) până la crearea statului modern Israel (1948). Documentarul îmbină interviuri cu supraviețuitori ai Holocaustului, imagini de reportaje și buletine de știri și lectura unor scrisori sau jurnale pentru a spune povestea greutăților cu care s-au confruntat cei eliberați din lagărele de concentrare din 1945. Cei mai mulți dintre supraviețuitori au refuzat să se întoarcă în țările lor de origine și fie au emigrat legal sau ilegal în Palestina, fie au preferat să rămână în fostele lagăre de concentrare, transformate de Aliți în lagăre pentru persoane dislocate, până în 1948 când Marea Britanie a renunțat la Cartea Albă a emigrărilor intro-

dusă la mandatul său asupra Palestinei.

Regizat de Francesco Rosi, *La Tregua* este bazat pe romanul omonim al lui Primo Levi, supraviețuitor al Holocaustului și unul dintre marii scriitori ai secolului trecut. Este un film despre recăștigarea subtilă a umanității și a sinelui, pierdute în lunile petrecute în lagăr, despre reacomodarea la viață a unor supraviețuitori ai genocidului nazist, nepregătiți pentru libertatea regăsită. În timp ce romanul de memorii evocă întâmplări din cele nouă luni (ianuarie-octombrie 1945) în care evreul italian Primo Levi, împreună cu un grup numeros, a pornit într-o călătorie dificilă spre Italia natală, traversând o bună parte din Europa pe drumul de repatriere de la Auschwitz, trecând prin Polonia, Uniunea Sovietică, România, Ungaria, Slovacia, Austria și Germania, filmul se concentrează doar asupra popasurilor din Cracovia, Katowice, Kazatin, Starye Dorogi și München.

La Vita è Bella este un film de comedie despre dragoste, optimism, curaj, atitudini pozitive și forță interioară în circumstanțe sumbre, o poveste despre sacrificiile unui tată pentru păstrarea inocenței fiului său, despre dragostea părintelui pentru copilul său, care face ca Holocaustul să pară un simplu joc al copilăriei. Roberto Benigni joacă un triplu rol: actor, scenarist și regizor. Carismaticul evreul Guido Orefice, proprietarul unei librării, traiește fericit în Italia, împreună cu soția Dora și fiul Giosue, până la deportarea într-un lagăr de exterminare nazist. Pentru a-l proteja pe Giosue, Guido îl convinge că prizonierii sunt participanți la un joc gigant și complicat, în care marele premiu este un tanc adevărat. Filmul a câștigat mai multe premii internaționale, printre ele numărându-se și premiile Oscar la categoriile: cel mai bun actor în rol principal (Benigni) și cel mai bun film străin.

În regia lui Radu Mihăileanu, după un scenariu propriu, filmul *Train de Vie* conține elemente generale de comedie și umor evreiesc, deși contextul poveștii este profund tragic. În 1941, locuitorii unui mic shtetl (sat evreiesc) din Europa de Est, la sugestia lui Schlomo Nebunul, decid să își însceneze propria deportare, printr-un tren fals, astfel încât să poată scăpa de naziști care au invadat localitățile învecinate și să ajungă în Palestina. Pentru ca deportarea să pară reală, locuitorii sunt împărțiți, fără a se putea opune, în prizonieri și soldați naziști. Însă lucrurile se complică când falșii naziști încep să se ia în serios, unii deportați înscenează o rebeliune împotriva falșilor asupritori, iar alții devin comuniști, voind să lupte împotriva burghezilor și a imperialiștilor. Temele predilecte ale regizorului român de origine evreiască naturalizat francez, precum înstrăinarea, coliziunea identităților, impostura pozitivă, grotescul, sunt prezente și în *Train de Vie*. Regizorul a declarat că ideea filmului i-a venit după ce a văzut *Schindler's List*, care i-a provocat emoții contradictorii, considerând că despre Holocaust trebuie să se vorbească și altfel decât cu lacrimi și

orori.

Regizat de James Moll și realizat de Fundația Shoah pentru Istorie Vizuală, documentarul *The Last Days* spune povestea a cinci cetățeni americani, de origine evrei maghiari, supraviețuitori de la Auschwitz, Dachau și Bergen-Belsen. Documentarul este o cronică a călătoriile lor „în trecut”. Cei cinci supraviețuitori care au trăit în Ungaria, ultima țară invadată și prădată de către forțele naziste în 1944, vizitează după mai bine de 50 de ani locurile natale și vorbesc atât despre ultimele zile ale evreilor din Ungaria, deportați de către naziști, cât și despre greutățile și ororile vieții din lagărele de concentrare.

Regizat de Mark Jonathan Harris, documentarul *Into the Arms of Strangers: Stories of the Kindertransport* spune povestea unor copii evrei care au fost transportați și adoptați în Marea Britanie pentru a scăpa de Holocaust. Între decembrie 1938 și august 1939, aproximativ 10.000 de copii, cu vârste cuprinse între 5 și 17 ani, majoritatea evrei din Germania, Austria, Cehoslovacia au fost trimiși de părinții lor în siguranță în Anglia, în cadrul misiunii de salvare Kindertransport. Odată cu începutul războiului, operațiunea a fost întreruptă. Majoritatea acestor copii și-au pierdut toată familia în timpul Holocaustului. Documentarul include interviuri cu 11 dintre copiii refugiați în Marea Britanie, adulți trecuți de 65 de ani în momentul filmării documentarului și cu doi dintre organizatorii misiunii Kindertransport.

Multe filme despre Holocaust înfățișează dilema etică a deținuților care încercă să rămână în viață cu orice preț. Câteva filme s-au concentrat pe temuții gardieni Kapo sau pe membrii unor Consilii Evreiești, care au ajutat la organizarea transporturilor de evrei către lagărele de concentrare, sau pe artiști sau sportivi care i-au distrat pe naziști, toți aceștia au colaborat în speranța că li se va fi permis să supraviețuiască. Filmul *The Grey Zone* se concentrează asupra membrilor din Sonderkommando - unități speciale formate din prizonieri ce încărcau cadavrele din camerele de gazare în crematorii în schimbul unei șanse de supraviețuire. Deținuților din Sonderkommando nu li s-a permis să trăiască mai mult de patru luni, întrucât reprezentau martorii cei mai periculoși ai ororilor naziste. Regizat de Tim Blake Nelson, *The Grey Zone* este bazat pe autobiografia lui Miklós Nyiszli (născut la Șimleu Silvaniei), un doctor evreu maghiar care a lucrat pentru Joseph Mengele la Auschwitz. Drama explorează viața celui de-al XII-lea Sonderkommando, unitate specială formată din evrei maghiari, care se confruntă cu o mare dilemă: ar trebui sau nu să-i ajute pe naziști în exterminarea semenilor lor? După ce au aflat că vor fi uciși și înlocuiți cu un nou grup de prizonieri, membrii „comandoului morților vii” s-au implicat în organizarea singurei revolte armate care a avut loc vreodată la Auschwitz (7 octombrie 1944).

Filmul de televiziune *Uprising* evocă revolta evre-

ilor din ghetoul din Varșovia împotriva naziștilor în 1943. Regizorul John Avnet a ales să aducă în atenția publicului revolta din Varșovia și poveștile unor oameni curajoși care i-au sfidat pe naziști, deoarece a considerat că există prea multe filme care descriu victimele Holocaustului (în special, evrei), ca persoane neajutorate, pasive, fără inițiativă, duse ca oile la tăiere. Timp de aproape o lună, între 19 aprilie - 16 mai 1943, o grupare formată din evrei polonezi a luptat împotriva asupritorilor germani și a ținut pe loc armata nazistă mai mult decât întreaga armată a Poloniei în cea mai cunoscută acțiune de rezistență armată a evreilor din perioada Holocaustului.

Drama politică *Amen*, în regia lui Costa-Gavras (cel mai „politic” autor de filme din istoria cinematografului), aduce o critică asupra „tăcerii de aur” a conducerii Bisericii Catolice în chestiunea exterminării evreilor de către naziști. Filmul este bazat pe piesa de teatru a dramaturgului german Rolf Hochhuth, „Der Stellvertreter” (Vicarul), cu premiera în 1963 în Berlinul Occidental. Filmul descrie încercările a doi oameni de a expune Holocaustul prin informarea Bisericii Catolice în 1942. După ce a asistat la „un proiect special” ce include gazul letal Zyklon-B, ofițerul german SS și membru al Institutului de Igienă, Kurt Gerstein (personaj istoric) încearcă să-l informeze pe Papa Pius al XII-lea despre soarta evreilor internați în lagărele de concentrare, în speranța că Santitatea Sa va avea datoria să vorbească public împotriva genocidului. Idealistul preot iezuit Riccardo Fontana (personaj fictiv), provenit dintr-o influentă familie italiană, i se alătură lui Gerstein și începe o cruciadă personală pentru a obține denunțarea de către Sfântul Scaun a uciderii evreilor.

Bazat pe memoriile pianistului Wladyslaw Szpilman, filmul *The Pianist* prezintă extraordinara poveste de supraviețuire, în ghetoul din Varșovia în timpul ocupației naziste, a strălucitului pianist și compozitor polonez. Regia este semnată de Roman Polanski, el însuși un supraviețuitor norocos a Holocaustului. Autobiografia lui Szpilman a fost adaptată într-un scenariu de film de Ronald Harwood. Unele scene au fost inspirate direct de experiențele din copilăria regizorului. Drama prezintă ororile antisemitismului în timp ce portretizează simultan dragostea lui Szpilman pentru pian și voința sa de a supraviețui. Povestea este înfățișată din perspectiva protagonistului. Szpilman scăpă de deportarea în lagărul de concentrare de la Treblinka, duce o viață de fugă și se ascunde în capitala Poloniei, printre ruine. Este martor la revolta evreilor din ghetou dintre 19 aprilie și 16 mai 1943, la distrugerea ghetoului în urma înăbușirii insurecției și la revolta mișcării de rezistență poloneze din Varșovia, desfășurată între 1 august - 2 octombrie 1944. Filmul a fost răsplătit cu trofeul Palme d'Or din cadrul festivalului Cannes 2002, dar și cu trei premii Oscar în 2003, pentru cel mai bun actor în rol princi-

pal (Adrien Brody), cel mai bun regizor și cel mai bun scenariu adaptat.

2003-2013: Evrei curajoși, germani naivi și Vel' d'Hiv

În perioada 2003-2013, când dezbaterea cu privire la exploatarea temei Holocaustului în filme a devenit mai presantă, cineștii au încercat să evite repetarea formulele aplicate anterior, dar și a clișeului tip victimă-asupritor, prin sublinierea eroismului evreilor sau a naivității germanilor. În prima categorie, accentuarea eroismului evreilor și trecerea de la victime perpetue la războinici răzbunători se încadrează filmele: *Zwartboek* (Olanda, 2006); *Defiance* (SUA, 2008); *Inglourious Basterds* (SUA, 2009). Naivitatea germanilor este înfățișată în *The Boy in the Striped Pajamas* (Marea Britanie, 2008) și *Lore* (Australia, 2012), drame ce impresionează prin evidențierea faptului că naziștii exterminau nu doar oponenții declarați sau presupuși ai rasei ariene, ci și conștiința propriilor copii, prin convingerile lor politice și sociale și printr-o educație necorespunzătoare, bazată pe minciună, manipulare și cruzime nejustificată, pe care le-o dădeau prin exemplul faptelor lor. Dramele *La Rafle* (Franța, 2010) și *Elle s'appelait Sarah* (Franța, 2010) aduc în discuție o pagină neagră din istoria Franței: razia de la Vélodrome d'Hiver din 1942. Ultimul film ce tratează aspecte din Holocaust nominalizat la Oscar a fost *In Darkness* (Polonia, 2011).

Thrillerul regizat de Paul Verhoeven, *Zwartboek*, este un film cu multe răsturnări de situație și trădări, în care nimeni și nimic nu este ceea ce pare a fi. Titlul se referă la lista care conținea numele familiilor de evrei care își cheltuiesc economiile pentru trecerea cu barca din Olanda ocupată de germani spre Belgia, doar pentru a fi trădați de naziști și de colaboratorii lor, care îi jefuiesc și ucid. După ce familia sa a fost ucisă într-o ambuscadă la Biesbosch în septembrie 1944, evreica Rachel Stein se alătură Rezistenței olandeze. Când fiul liderului Rezistenței este arestat pentru contrabandă cu arme, ea primește misiunea de a se infiltra sub numele fals Ellis de Vries în sediul

regional Gestapo, a obține informații și planuri vitale și a-l seduce pe Ludwig Müntze, un ofițer de rang înalt în cadrul agenției de informații a SS. Deși povestea în sine este o ficțiune, multe dintre evenimentele și personajele din film sunt bazate pe fapte documentate, evenimente reale și oameni reali. De exemplu, Rachel Stein este o combinație de trei femei din Rezistență, care s-au infiltrat printre naziști, iar Müntze este bazat pe un ofițer SS, care a fost condamnat pentru negocieri ilegale cu Rezistența. Filmul evită un principiu comun în filmele despre Holocaust: presupunerea că antisemitismul a dispărut ca prin minune odată cu căderea de-al Treilea Reich.

Defiance, film regizat de Edward Zwick și bazat pe cartea de non-ficțiune „*Defiance: The Bielski Partisans*” de Nechama Tec, este o poveste epică despre familie, onoare, război și salvare. Este povestea a trei frați evrei din Belarus, care au condus cea mai mare misiune de salvare armată a evreilor în timpul Holocaustului. În 1941, în Bielorusia, frații evrei Bielski, care reușesc să scape de masacrul din satul lor, se ascund în pădurile din apropierea locurilor natale. Acolo ei încep lupta lor disperată pentru supraviețuire. În curând mai mulți evrei fugari li se alătură, ceea ce duce la crearea unei grupări de rezistență, construirea unui sat în mijlocul pădurii și salvarea vieților a peste 1.200 de evrei. Deși vânați în permanență, au devenit tot mai numeroși. Pe măsură ce tot mai mulți non-combatanți se alătură grupului, apar tensiuni între frații cu privire la modul în care ar trebui să procedeze. Tuvia, liderul reticent al grupului, consideră că modalitate de a război moartea celor dragi este prin salvarea altora. Deciziile sale sunt contestate de către fratele lui, Zus, adept al strategiei că ofensiva este cea mai bună apărare, cel care dorește să se răzbune prin uciderea cât mai multor naziști și se teme că planurile idealiste ale lui Tuvia îi vor osândi pe toți.

Filmul *The Boy in the Striped Pajamas*, regizat de Mark Herman, bazat pe romanul omonim a lui John Boyne, este o poveste cutremurătoare despre inocența pierdută și despre umanitatea regăsită, care oferă o perspectivă unică asupra modului în care prejudecata, ura și violența afectează oameni nevinovați, în special copii. Filmul surprinde relația dintre doi băieți de 8 ani: unul evreu închis într-un lagăr de concentrare, celălalt fiul unui ofițer nazist. Povestea este redată prin ochii inocenți ai lui Bruno, fiul comandantului unui lagăr de concentrare, care nu vede, nu înțelege rasismul și ura din jurul său, pentru care lumea este așa cum pare. De exemplu, el confundă lagărul de concentrare cu o „fermă” și uniforma prietenului său cu o „pijama”. Prietenia interzisă cu Shmuel, băiatul evreu de pe cealaltă parte a gardului lagărului, are consecințe surprinzătoare și neașteptate de tragice pentru Bruno.

Scris și regizat de inconfundabilul Quentin Tarantino (cineast cu o înclinație notorie pentru violență

explicită), filmul *Inglourious Basterds* este o alegorie a luptei dintre bine și rău și a eforturilor fără menajamente de a învinge răul personificat de Hitler, de călăii săi și de regimul nazist. Filmul de acțiune constituie o fantezie cu unele personaje reale, amplasată într-un context istoric real. Filmul debutează cu o scenă repetată de nenumărate ori în timpul Holocaustului: o familie de evrei ascunsă de vecinii lor este descoperită de către un comandant nazist și executată. În 1944, în Franța ocupată de naziști, un plan de asasinare a liderilor germani de către un grup de soldați evrei americani coincide cu planurile de răzbunare ale unei proprietare de cinematograful. Shosanna Dreyfus, o adolescentă evreică franceză, care a asistat la executarea familiei ei de către colonelul nazist Hans Landa în 1941, se refugiază sub o identitate falsă la Paris, unde deține un cinematograful, care a fost selectat pentru premiera unui film de propagandă al ministrului Joseph Goebbels, la care este anunțată prezența mai multor lideri naziști. Shosanna pregătește o răzbunare împotriva Reich-ului pentru uciderea familiei sale, care prin extensiune reprezintă o răzbunare cathartice pentru toți evreii care au suferit sub naziști. A fost unul dintre cele mai importante filme lansate în 2009, fiind nominalizat la numai puțin de opt premii Oscar, inclusiv cel mai bun film, cel mai bun regizor, cel mai bun scenariu original. Pentru interpretarea maleficului Hans Landa „Vânătorul de Evrei”, Christoph Waltz a câștigat premiul Oscar pentru cel mai bun actor în rol secundar (2010).

În Franța, în anul 2010, două filme au fost lansate la câteva luni distanță, *La Rafle* și *Elle s'appelait Sarah*, având ca temă razia de la Vélodrome d'Hiver (Vél' d'Hiv). În 16 și 17 iunie 1942, 13.152 de evrei din Paris au fost arestați la domiciliu și înghesuiți în condiții îngrozitoare în celebrul Vélodrome d'Hiver, înainte de a fi trimiși în lagărele morții. Cea mai mare arestare în masă a evreilor în Franța a fost efectuată de poliști și jandarmi francezi. După ce peste 50 de ani autoritățile franceze și-au întors privirea de la colaborarea dintre regimul de la Vichy și Germania nazistă, de la consecințelor sale tragice pentru mii de evrei, în 1995, președintele Jacques Chirac a recunoscut în mod oficial rolul jucat de statul francez în deportarea și moartea ulterioară a evreilor.

La Rafle, scris și regizat de Rose Bosch, reprezintă o evocare fidelă a raziei de la Vel' d'Hiv și a evenimentelor din jurul acesteia. Filmul urmează destinele reale ale victimelor și călăilor, ale celor care au orchetat, ale celor care au avut încredere, ale celor care au fugit și ale celor care s-au opus. Povestea se concentrează în jurul unei tinere asistente, Annette Monod și a un doctor evreu, David Sheinbaum. Evenimentele sunt prezentate în mare parte din perspectiva unuia dintre cei 4.051 copii arestați, un băiat de 11 ani, Jo Weismann, care a reușit să evadeze din lagăr înainte ca familia să fie deportată în Est. Filmul înfățișează

atât participarea entuziastă a mai multor oficiali și polițiști francezi la oribila arestare în masă a evreilor, dar și eforturile mai multor parizieni obișnuiți pentru protejarea unor evrei de arestare și deportare.

Regizat de Gilles Paquet-Brenner, filmul *Elle s'appelait Sarah* îmbină armonios două povești aparent diferite, ilustrând o legătură remarcabilă între trecut și prezent. Personajele din acest film sunt în întregime fictive. Bazat pe romanul best-seller al scriitoarei Tatiana de Rosnay, drama prezintă alternativ două povești, care au ca punct de pornire Parisul: una din anul 1942, cu privire la soarta unei fetițe evreice de 10 ani, Sarah și a familiei ei în timpul ocupației naziste a Franței, și alta în 2009 în care Julia, o jurnalistă americană stabilită în Franța, care cercetează infama razie de la Vélodrome d'Hiver. În dimineața zilei de 16 iulie 1942, când polițiștii francezi descind în apartamentul familiei de evrei Starzynski și îi arestează, Sarah îl închide pe fratele ei de patru ani, Michel, într-un compartiment secret al dulapului din dormitor și ia cheia cu ea, crezând că va reveni în scurt timp pentru a-l elibera. 67 de ani mai târziu, jurnalista americană Julia Jarmond, într-o investigație a deportării evreilor francezi în lagărele de exterminare, descoperă povestea tragică a fetiței Sarah și faptul că apartamentul moștenit de la socrii a aparținut familiei Starzynski.

Adaptarea romanului „In the Sewers of Lvov: A Heroic Story of Survival from the Holocaust” de Robert Marshall, *In Darkness*, regizat de Agnieszka Holland, spune povestea adevărată a lui Leopold Socha, care își riscă propria viață pentru a salva un grup de evrei de la moarte sigură. În 1943, muncitorul la canalizare și hoț mărunț din Lvov, polonezul Leopold „Poldek” Socha este de acord, în schimbul unor plăți substanțiale zilnice, să ascundă și să protejeze în coridoarele subterane ale orașului ocupat de naziști, un grup de evrei, care încercau cu disperare să scape de lichidarea ghetoului. După un timp evreii rămân fără bani, iar Socha devine mai puțin interesat de cinicul aranjament financiar, continuând eroic ca protector al grupului. Timp de 14 luni, în care evreii s-au ascuns în sistemul de canalizare, singura lor conexiune cu lumea din afară a fost Socha. Zece din cei douăzeci și unu de evrei au supraviețuit perioadei refugiului în catacombele de sub străzile orașului Lvov. Filmul a fost nominalizat la Oscar la categoria cel mai bun film străin în 2012.

Bazat pe romanul lui Rachel Seiffert, „The Dark Room”, și regizat de Cate Shortland, filmul *Lore* este o poveste despre deziluzie și descoperire, primul film care a tratat tema vinovației germane din perspectiva unui copil de naziști, a unei tinere fete germane care pendulează între inocență și negare, care ajunge să înțeleagă înfrângerea națiunii ei și ororile comise de oameni ca părinții ei, în numele Führerului. În primăvara anului 1945, când frontul german se prăbușește și forțele aliate preiau controlul țării lui Hitler, adoles-

centa Hannelore „Lore” Dressler îi conduce pe patru frați mai mici într-o călătorie care le expune adevărul despre convingerile părinților lor, reținuți în custodia Aliaților. Angajați într-o călătoria din sud-vestul Germaniei spre casa bunicii lor, pe coasta Mării Nordului, pe un drum de peste 900 km distanță, copiii străbat o țară devastată de război, de foamete, de sărăcie, de depravare, de violențe anarhice și invadată de trupele inamice. În scopul de a supraviețui, Lore, devotată ideologiei național-socialiste și îndoctrinată de părinții ei, trebuie să se bazeze pe un refugiat misterios, Thomas Weil, un supraviețuitor evreu, eliberat dintr-un lagăr de concentrare, tipul de persoană pe care ea a fost întotdeauna învățată să o urască.

Bibliografie:

Avisar Ilan: *Screening the Holocaust. Cinema's Images of the Unimaginable*, Indiana University Press, Bloomington, 1988.

Baron, Lawrence: *Projecting the Holocaust into the Present. The Changing Focus of Contemporary Holocaust Cinema*, Rowman and Littlefield, New York, 2005.

Bauer, Yehuda: *Rethinking the Holocaust*, Yale University Press, New Haven, 2001.

Boswell, Matthew: *Holocaust Impiety in Literature, Popular Music and Film*, Palgrave Macmillan, Basingstoke, 2012.

Bratu Hansen, Miriam: „Schindler's List is not Shoah. Second Commandment, Popular Modernism, and Public Memory” in Loshitzky, Yosefa: *Spielberg's Holocaust: Critical Perspectives on Schindler's List*, Indiana University Press, Bloomington, 1997.

Cole, Tim: *Selling the Holocaust: From Auschwitz to Schindler, How History is Brought, Packaged, and Sold*, Routledge, New York, 2000.

Doneson, Judith: *The Holocaust in American Film*, Syracuse University Press, New York, 2002.

Finkelstein, Norman G.: *The Holocaust Industry. Reflections on the Exploitation of Jewish Suffering*, Verso, London, 2000.

Haggith, Toby; Newman, Joanna: *The Holocaust and the Moving Image: Holocaust and the Moving Image - Representations in Film and Television Since 1933*, Wallflower Press, London-New York, 2005.

Hirsch, Joshua: *Afterimage: Film, Trauma, and the Holocaust*, Temple University Press, Philadelphia, 2004.

Insdorf, Annette: *Indelible Shadows: Film and the Holocaust*, Cambridge University Press, New York, 2003.

Novick, Peter: *The Holocaust in American Life*, Houghton Mifflin, Boston-New York, 1999.

Site-uri consultate:

www.allmovie.com

www.imdb.com

www.rottentomatoes.com

La antene (Micile bucurii 5)

GYÖRFI-DEÁK György

În techerghelile mele prin regiune, am ajuns de mai multe ori în Borza, fie dinspre Gâlgău Almașului (pe la Piatra Pintii), fie dinspre Var (pe lângă Salcia Babei

Releele telefonice dintre Borza și Jibou

Blestemate). Am rezumat în capitolele respective istoria satului plasat pe malul drept al râului Agrij și am prezentat cele două biserici ortodoxe de aici, cea din lemn și cea din piatră. Între timp, părintele Claudiu Nechita s-a transferat la Biserica ortodoxă „Adormirea Maicii Domnului” din Jibou. Am amintit în trecăt turnul de observație militar plasat în cel mai înalt punct al abruptului de deasupra satului, locul de unde poate fi supravegheat tot ce mișcă în cele trei văi care se unesc în dreptul Jiboului. Dacă au văzut că sunt interesat în explorarea ținutului, sătenii mi-au semnalat încă o atracție turistică locală, grupul de stânci denumite Horia, Cloșca și Crișan.

Ele pot fi zărite la intrarea în sat dinspre Prodănești, privind de pe drum către Nord-Est, pe buza unui alt abrupt mascat de un alunș atotcotropitor. Ineditele siluete nu sunt din granit, cum a scris cineva, ci din gresie, ca mai toate straturile geologice dimprejur. Întocmai precum în cazul țăncurilor din cealaltă parte a masivului, de la Grădina Zmeilor de pe Valea Almașului, sedimentele marine cimentate de-a lungul a 50 milioane de ani conțin și vâne de caolin, un mineral folosit pentru smălțuirea vaselor de lut, exploatat și în satul Var. Dacă stâncile de „La Cheutori” au devenit celebre, mai ales prin acțiunile de popularizare ale soților Ștefan și Irina Goanță, cele din Borza, deși sunt la fel de ușor de vizitat, sunt știute numai de drumeții avizați. Un prim dezavantaj ar fi tufărișul des din jur, care le ascunde în tot răstimpul călduros al anului. Practic, ele devin vizibile doar în

intervalul noiembrie-martie, când hățișul este desfrunzit. Din păcate, e o perioadă a anului când foarte puțini simt chemarea să iasă din casă.

În articolul „Frumusețile satului Borza”, profesoara Camelia Veronica Cosma de la Liceul de Artă „Ioan Sima” din Zalău ne prezintă mai multe căi de acces către monumentalele forme gălbui de pe Dealul Podirei: „Ca să ajungi acolo trebuie să mergi pe jos aproximativ o oră trecând prin locul numit «Pe sub piatră», «Valea Teșului» admirând priveliștea zonei, trecând pe o potecă îngustă ajungi la ele. Un alt traseu este următorul: pe drumul satului trecând pe lângă casa doctorului [Pășcuț], urci pe «Valea Teșului». Altul: prin grădina vecinei Victoria Moldovan, «Pe sub Piatră» urci cărarea «La Țuclui», «Via Popii», «Podirei».”

Pentru cei nefamiliarizați cu toponimele locale și deloc dornici să se bage în grădinile unor necunoscuți, unde ar putea să întâlnească niște mioritici carpatini sloboziți din lanț, cea mai potrivită cale este să treacă podul de la Prodănești, să depășească „pălincia” de pe malul râului și, imediat după primele case, să parcheze mașina, apoi să urce pe prima uliță din stânga. Ea trece printre grădini, ajunge la o pajiște plină de pipirig, alimentată de un mic canion care se termină cu o peșteră. Ca să ajungeți „la pietre”, ignorați poteca din stânga. Drumul urcă ușor către stânga, pe la „ora 11”, cum v-ar ghida un navigator din bombardier, adică spre Est-Nord-Est. Stâncile sunt mai mult de trei, precum le enumără și ghidul nostru: „Una dintre ele privită din profil chiar seamănă cu Sfinxul din Munții Bucegi, alta seamănă cu Babele din Carpații Meridionali, iar alta cu un uliu. O stâncă privită din lateral seamănă cu un cap de om.”

„Sfinxul” și una dintre „Babe”

Nimeni n-a știut să ne spună cine le-a botezat așa. Lumea le-a prins așa din vechime. Privite din vale, nu prea zici să fie niște chipuri, nici vorbă să semene cu un Mount Rushmore sălăjean. Nici nu măsoară câte 20 metri înălțime, cât chipurile președinților americani sculptați în Dealurile Negre din Dakota. Uneori, gândirea populară își are ciudățeniile ei. Suntem obișnuiți să numărăm fără probleme cu unu și cu doi, singularul și perechea. „*Two is company, three's a crowd*”, zic englezii. Cu încă unul în plus, cuplul se transformă într-o mulțime gălăgioasă, iar viața fostului burlac, proaspăt însurățel, acum tânăr tată se complică. Dar nu numai adulții sunt afectați. Scria Lao Zi: „*Dao dă naștere unului, unul naște diada, diada naște triada, iar triada toate ființele.*” Treimea este un prag psihologic, o poartă a germinativului, o renunțare la încremenire.

Copiii mici și indigenii tasmanieni n-au noțiunea de trei. Această particularitate a dezvoltării umane are și o poveste a ei, una tragi-comică. La noi, au fost traduse cu precădere romanele lui Hans Fallada („*Banii nu fac nici două parale*” și „*Fiecare moare singur*”), însă scriitorul german are și o carte pentru copii, deosebit de îndrăgită, „*Fridolin, der freche Dachs*” (Fridolin, bursucul cel hoțoman). Aici, mama-viezure își scoate în fiecare seară pușorii la plimbare, iar la întoarcere îi numără: „*Unu, doi, mult, mult, mult, mult.*” O vulpe ticăloasă profită de neștiința viețuitoarei, îi fură puii unul câte unul și biata mamă nu realizează decât foarte târziu că i-au dispărut odraslele: „*Unu, doi, nimic... Nimic!?!*”

În cazul toponimiei stâncilor din Borza, nu putem decât să-l parafrăzăm pe Marin Sorescu: „*pentru că toate acestea trebuiau să poarte un nume, li s-a spus... Horia, Cloșca și Crișan*”.

Zona poate fi vizitată din Jibou și pe o altă cale, deosebit de pitorească. Ca distanță, este un traseu accesibil până și școlărilor, cu condiția să-și aducă apă de acasă, întrucât pe drum nu vor întâlni nici un izvor, nici o fântână. M-am minunat să constat că posibilitatea nu apare enumerată în excelenta lucrare „*Schiță monografică turistică a zonei în care este situat orașul Jibou privită din punct de vedere instructiv-educational*” (1974), a lui Andrei Mureșan, fostul director al Casei Orășenești de Cultură. Explicația ar putea fi faptul că Borza ține de o altă unitate administrativ-teritorială.

Porniți de la gară, către podul de pe râul Agrij. Așa mic cum pare, firul de apă devine tare năbădăios în vreme de ploaie, se umflă brusc și rupe, sfarmă totul în cale. Vara aceasta, podul rutier a fost consolidat, lărgit și asfaltat, astfel încât să reziste la traficul camioanelor grele încărcate cu balastru de Someș. Treceți pe el și cotiți la dreapta, unde apare o trecere semnalizată de cale ferată. Dincolo de ea, s-a aflat cândva „*Borcanul*”, o cabină de dirijare a circulației din intersecția drumurilor care vin dinspre Var, Prodănești și Jibou. Nefolosită de ani de zile, bună doar pentru a lipi afișe electorale pe pereții ei, acum a fost dărâmată,

pentru a permite camioanelor lungi să se înscrie lejer pe ruta aleasă.

A rămas în folclorul local incidentul cu baciul beat turtă, care i-a bătut milițianului în geam și i-a spus:

- Șefu', vreau să-ți spun un banc. Hâc! Un banc politic.

A văzut subofițerul cu cine are de-a face și l-a luat cu duhul blândeții:

- Cetățene, nu vezi că sunt un milițian?

Dar turmentatul a rămas chitit pe gândul lui dintâi:

- Nu-i nimic, ți-l spun până-l pricepi.

Pentru a ajunge la Horia, Cloșca și Crișan pe la antene, din dreptul fostului „Borcan”, se părăsește asfaltul și se merge tot înainte, pe drumul de care, direct către sud, printre tarlalele cultivate cu porumb, „*nănașul*” (cel care a botezat) festivalului de umor popular „*Cucuruz, mălai de toamnă*”, ținut din doi în doi ani în Jibou. Drumul face o jumătate de tur către dreapta și urcă domol înspre Pietricica Varului. Lăsați-l să meargă în voia lui și pregătiți-vă de ascensiune. Coasta dealului este brăzdată de gârdulețe împletite din nuiiele, ca să stabilizeze solul. În 1705, aici și-au clădit redutele și și-au săpat tranșeele soldații principelui Rákóczi. Când urcați, gândiți-vă că sunteți niște dorobanți la Plevna. Sau pușcași marini debarcați pe plaja Normandiei în ziua Z.

Dacă ați pornit la drum în august, sus vă așteaptă răsplata: niște tufe de mure și de alun cu fructele coapte. Priveliștea e minunată. Către Nord, la poale, se văd ca două covoare puse unul lângă altul terenul de sport al asociației sportive Kőteles și curtea firmei care adună fierul vechi și deșeurile de hârtie din zonă. Cam ciudată alăturarea, deloc ecologică, s-a și vorbit mult pe acest subiect în oraș. Să promovăm mințea sănătoasă în corp sănătos și să votăm pentru păstrarea curată a mediului înconjurător, ca de aici în aval să puteți vedea toată valea Someșului până la Cheile Țicăului. Dacă v-ați adus un binoclu și vremea e senină, folosiți-l, vizibilitatea este de câteva zeci de kilometri.

Din acest punct, se vede panorama Someșului care înconjoară Piscuiul Ronei (Muntele lui Rákóczi). În stânga, aliniată ca niște trenulețe electrice, garniturile de vagoane intră și ies din gară. Și mai departe, sticlesc geamurile blocurilor din oraș, deasupra cărora se înalță mingile de sticlă ale Palmariului și Acvariumului de la Grădina Botanică.

Acum ștergeți-vă ochii de mândria citadină, roțiți-vă cu 180 de grade și bucurați-vă de priveliștea celor patru antene de pe Dealul Borzei. Ca să ajungeți la ele, trebuie doar să coborâți în vale, nu prea mult și să urcați pe următorul deal. Iarba e verde și mătăsoasă, soarele strălucește potrivit, iar spațiul se deschide amplu, ca o arenă sportivă. Dacă sunteți mai mulți și nu vă grăbiți, puteți să jucați și o partidă de fotbal.

Sus, pe cealaltă parte, veți găsi un drum pietruit

De sus, se vede întreaga vale a râului Agrij

pentru acces și un rând de stâlpi pentru alimentarea releelor telefonice. În doar un deceniu, cea mai mare parte a județului a fost acoperită de firmele concurente, care au țesut o plasă de antene. Și nu este singurul folos al lor: știu firme prospere, care au făcut bani măsurând cu mare acuratețe suprafețele agricole, folosind variația poziției unui celular. Asta cu mult înainte de apariția smartphone-urilor - niște minicomputere la purtător. Ceea ce multă lume nu știe este că Alexander Graham Bell a inventat primul aparat de transmitere a sunetului ca să-și ajute mama și soția, amândouă cu deficiențe auditive. În 1922, când inventatorul telefonului a trecut Dincolo, companiile de profil din Statele Unite și Canada au decuplat tonul de apel în semn de doliu. Dacă în Jibou sună sirenele din depou și fluieră locomotivele din gară ori de câte ori ne despărțim de un ceferist, în America telefoanele au tăcut vreme de un minut, în semn de omagiu pentru cel care le-a născocit.

„La antene” este un alt punct de belvedere. Noua atracție vizuală este exploatarea de piatră de la Prodănești, un căuș gălbui în marele deal verde al Cigleanului de dincolo de râul Agrij. Spre Nord-Vest, se zărește tăpșanul zonei industriale. Releele sunt înconjurate de garduri metalice, astfel încât să nu pătrundă oile și caprele care pasc împrejur. Uneori s-ar putea să le întâlnești. Nu vă temeți de câinii păstorului, ei ascultă de stăpân și fac tot ce li se poruncește. Nu sunt agresivi, sarcina lor primordială este să țină turma laolaltă, nu s-o apare de lupi, care au cam dispărut din zonă. Periodic, în perioada toamnă-iarnă, dulăii sunt vaccinați antirabic și, altminteri, toți se bucură de tovarășia copiilor. Ca și omul, sunt niște ființe sociale, atât doar că nu știu să folosească telefoanele mobile. Pentru că marea afacere a secolului XXI se bazează în principal pe nevoia omului de a comunica, fie cu cei dragi, fie cu colegii și clienții. De-aia ne ascultă americanii, ca să-și creioneze cât mai precis planurile de afaceri: „Conversează cât mai mult și noi vom ști ce să-ți vindem.”

Și „La antene” s-au făcut lucrări funciare: gardurile de stabilizare a terenului coboară către Jibou, în trepte. Spre Sud, se văd localitățile de pe Valea Agrijului: Borza - satul stâncilor alese ca punct terminus, prelungul Prodănești, centrul de comună Creaca. Către Borza, coboară un drum pietruit, calea cea mai potrivită pentru cadrele didactice însoțite de grupuri mari de elevi.

În particular, se poate merge și pe creastă, către Sud, ca apoi să se coboare pe prima pășune zărită în dreapta. Este un loc unde, dacă veniți în liniște, s-ar putea să vedeți căprioarele ieșite din pădurea Varului ori să vă speriați de fazanul tupilat în iarba înaltă, care a stat nemișcat până când ați ajuns alături. Accesul la stâncile Horia, Cloșca și Crișan se face din partea de jos a poienii, urcând prin aluniiș către stânga.

Poate că în viitor dascălii din Jibou și din sat vor face odată un proiect comun, pentru ca școlarii din cele două localități să se întâlnească în acest spațiu inedit. Cu ajutorul noilor tehnici de telecomunicație, sincronizarea mișcării grupurilor va fi extrem de facilă, dar se poate stabili o întâlnire la oră fixă și fără atâta tam-tam tehnologic. Școala gimnazială din Creaca, unde sunt duși cu microbuzele elevii din Borza, poartă numele împăratului filosof Marcus Aurelius, stoi-

„Șoimul” din Borza

cul care susținea în „Meditații” că omul poate accede la liniște interioară, mărinimie și perfecțiune numai dacă trăiește o viață morală după legile naturii. Zicea înțeleptul domnitor, parcă sfătuindu-ne cum să ne descurcăm cu noile „gadget”-uri care, cândva, erau popularizate sub deviza „Viitorul sună bine!”: „Nu lăsa viitorul să-ți strice liniștea. Dacă va fi nevoie, îl vei înfrunta cu aceleași arme ale rațiunii cu care lupti astăzi împotriva prezentului.”

Pe scurt, cine vrea să savureze excursia „La antene” și la „Horia, Cloșca și Crișan” să-și lase telefonul mobil acasă. Numai așa, drumeția va deveni o mică bucurie!

Peripatetisme

Ioan F. POP

Viața și arta își dau mîna într-o înlănțuire ale cărei limite nu pot fi și nu e necesar să fie trasate. Ele trebuie lăsate să-și regleze ritmul osmotic în indeterminarea posibilităților lor. Doar în interiorul acestui raport liber putem vorbi de „viață” și de „artă”. (Regret, din perspectiva strictă a vieții, tot ceea ce nu pot să scriu, după cum, în materie de scris, regret melancolic tot ceea ce nu pot trăi).

Curioasă ecuație psihologică: gîndurile mă ajută să înnegresc pagina, pagina mă ajută, în compensație, să albesc gîndurile. Scrisul ca gîndire *in mers...* Bucuria de a cădea tot mai străin în mine însumi. Ca îndeletnicire umană, scrisul îți oferă cel mai rapid și mai direct drum spre fundătura din tine însuși. Te ajută să sosești în locul în care, cîteodată, ești înainte de a ajunge. Talentul, în acest caz, nu e decît *știința* de a te împotmoli spectaculos la malul inefabilului. În scris, cuvintele trebuie șlefuite pînă se pot reflecta în golul lor geometric.

Într-un fel de ciudată compensație existențială, ceea ce nu putem obține ziua ne oferă visele, în mod clandestin, noaptea. Zgîrcenia promptă a zilei este compensată de generozitatea suspectă a nopții. Există o zonă între veghe și somn în care apele imaginarului adună cele mai seducătoare trăiri. La trezire nu rămîn decît pașii propriei respirații...

Moartea este singurul loc în care *turiștii* nu au reclamații. Se adaptează în mod desăvîrșit. Zborul, în coșciug, spre lumea cealaltă nu produce nimănui rău. Nici măcar de... adîncime. Din contră, fiecare decolează și aterizează perfect. Moartea este singura regulă *gramaticală* a vieții. „Eu voi muri” – singura propoziție adevărată. O viață e totuși mult prea puțin pentru cîtă moarte ne așteaptă.

Uneori îmi place să spun că sînt un țaran cu o infatuare demnă de un extraterestru. Unul care a *îmbogățit* lumea cu încă o inutilitate interogativă. Și care nu se poate privi decît cu „ochi străini și goi”.

Singură, îndoiala nu ne poate face înțelepți. Ne poate pune doar în disperarea înțelepciunii. Nu ne putem îndoii decît de pe marginea unor certitudini. Dacă nu ar exista nici o certitudine îndoiala ar fi imposibilă. (Trebuie să ne sprijinim de ceva pentru a ne putea arunca în gol).

Lumea mi se pare uneori că este atît de mică,

încît de abia îmi mai încapă satul în ea. El începe să dea pe dinafară, să inunde Universul. Pe de altă parte, într-un oraș putem sta, dar nu îl putem locui. Căci locuirea este reflectarea reciprocă a celui-lalt chip – fenomen rar întîlnit într-un mediu urban. Doar la sat orice întîlnire este revelația unui chip. Cu timpul, tehnica și aglomerarea umană ne vor dez-locui chiar și din noi înșine. Ne vor apropia pînă la indistinție.

În prima parte a vieții producem acele lucruri care, în partea a doua a ei, se numesc amintiri – frunze uscate ale memoriei. Un adevărat miracol rămîne faptul că, după ce ai înțeles zădărnicia și non-sensul lumii, mai poți crede cît de cît în viață, mai poți încă face pasul gol al unei zile.

Cărțile se împart în două: bune și necitite. Cărțile de valoare nu doar instruiesc, ci și contaminatează. Cărțile bune se țes una din alta, cele proaste se destramă. (Snobismul livresc este ultima treaptă a inculturii. De aceea este și cea mai periculoasă). Unele cărți seamănă cu crucile unor morminte de pe marginea drumurilor. Cu cît sînt mai expuse, cu atît nu le ia nimeni în seamă.

În lupta cu tine însuși, victoriile sînt înfrîngerii cîștigate. În una din opțiunile cele mai dificile ale vieții (pe care nu o puteam nici accepta, nici refuza) am fost ajutat moral de un mic neajuns fiziologic. Un *defect* bine folosit face mai mult decît o serie de calități irosite.

Nătărăul e acel ipochimen care se *străduiește* să știe cît mai puțin, cu toate datele la îndemînă. Prostia excede instantaneu spațialitatea și temporalitatea, devine brusc ubicuă. Prostia acceptată devine și imorală. Cea cultivată – crimă.

Încep să devin tot mai *bogat* prin ceea ce nu-mi trebuie, prin surplusuri de idealități. Din fericire, sîntem tot mai puternici prin dorințe, nu prin concretizările lor. Căci nu tot ceea ce dorim merită să se și întîmple.

Inexprimabilul exprimat în limitele nelimitate ale limbajului – iată o posibilă definiție a poeziei. Po(i)eticul rupe în mod radical lumea de datele efemerității sale, predestinînd-o posibilului său cel mai la îndemînă – cuvîntul. Cuvînt care tot face și re-face lumea pînă ce aceasta *rimează* cu ea înșăși, consună cu toate tăcerile (nerostite) dinaintea ei. Poeticul știe să viseze cu toate cuvintele, cu toate ne-spusurile.

Cărțile se fac din ceea ce citești și ceea ce trăiești

Emil Brumaru

Alice Valeria MICU

NICHITA STĂNESCU mi-a spus trei lucruri esențiale:

- 1) *Bătrîne, literatura se face cu cărți!*
- 2) *Bătrîne, talentul ține de egoism!!*
- 3) *Bătrîne, adevărul este criminal!!!*

Mi-am băgat bine-n cap cele trei sfaturi... scria pe pagina sa de Facebook Emil Brumaru.

Calendarul aniversărilor literare 2014 se deschide în mod oficial cu poetul Emil Brumaru, a cărui zi de naștere este marcată în registrul stării civile pe 1 ianuarie 1939, dar care s-a născut, de fapt, la 25 decembrie 1938 în dulcea Basarabie, la Bahmuțea. Grigore Brumaru, funcționar CFR și Elisabeta, învățătoare s-au gândit să-i declare nașterea nu de Sfântul Crăciun, ci în prima zi a anului nou, de Sfântul Vasile, cu scopul declarat de a-i întârzia cu un an luarea în armată, după cum mărturisește Emil Brumaru. Astfel, fără să poarte vreun nume inspirat din sărbătorile ce se leagă de nașterea sa oficială și neoficială, poetul avea să urmeze Liceul Național și apoi Facultatea de Medicină din Iași, dar să abandoneze definitiv cariera medicală în favoarea scrisului. Meseria sa a lăsat urme, iar fiica, Andreea i-a urmat în carieră și este tot medic.

Anul 1970 a însemnat debutul editorial, dar cum la Emil Brumaru toate trebuie să fie de două ori, nici debutul nu putea fi diferit, astfel că în același an sunt încredințate tiparului și apar două volume, **Versuri** și **Detectivul Arthur**, urmate apoi de **Julien Ospitalierul**, 1974, **Cântece naive**, 1976, **Adio, Robinson Crusoe**, 1978, **Dulapul îndrăgostit**, 1980, **Ruina unui samovar**, 1983, **Dintr-o scorbură de morcov**, 1998, **Poeme alese**, 2003, **Opera poetică**, 2 vol., 2003, 3 vol., 2006, **Fluturii din pandișpan**, 2003, **Poezii (carte la borcan)**, 2003, **Cerșetorul de cafea**, 2004, **Submarinul erotic**, 2005, **Infernala comedie**, 2005, **Dumnezeu se uită la noi cu binoclul**, 2006, **O brumă de paiete și confetti**, volum de colecție semnat împreună cu Șerban Foarță, 2007, **Cântece de adolescent**, 2007, **Povestea boiernașului de țară și a fecioarei**, 2008, **Ne logodim cu un inel din iarbă**, 2008, **Opere I. Julien Ospitalierul**, 2009, **Opere II. Submarinul erotic**, 2009, **Basmul Prințesei Repede-Repede. O poveste pentru adulți**, 2009 (colaborare cu Veronica D. Niculescu), **Rezervația de îngeri**, 2013,

Sfîșiat de umbra unui înger, antologie, 2013.

Premiul Uniunii Scriitorilor pentru debut în 1970, Premiul Național de Poezie *Mihai Eminescu* în 2001, pentru *Opera Omnia*, Premiul de Excelență la ediția a XXVI-a a Festivalului *George Bacovia* în 2005, pentru întreaga activitate scriitoricească și premiul revistei *Observator Cultural*, de asemenea pentru *Opera Omnia* în 2011 au marcat un autor considerat de critica literară unul dintre cei mai importanți poeți români contemporani. Există încă voci care îl văd un autor minor și în încercarea lor disperată de a-l discredita îl numesc *poetul bulion*, însă aceștia nu acceptă scrisul decât ca izvorât din suferință, ori Emil Brumaru, după cum singur mărturisește în volumul de corespondență, nu poate să scrie decât atunci când este fericit. El urmează, de altfel, calea artei, care era privită cu preponderență drept una născută din bucurie pură, ignorând calea pe care a apucat-o arta epocii moderne, cea izvorâtă din lumina suferinței, una care își convertește tragediile, traumele, spaimile, își zguduie demonii și își trăiește durerile până la capăt și dincolo de barierele umanului. Ori asta nu i-au putut ierta unii poetului Emil Brumaru, naivitatea genuină, asumată și spiritul ludic, dublate de o excelentă capacitate metrică, ceea ce a dus la volumul scos în 2007 împreună cu Șerban Foarță, un alt maestru al versului clasic, deopotrivă de ghiduş.

Iată de ce poetul Emil Brumaru, la cei 75 de ani ai săi, a fost ales de organizatorii Metroului cu poezie de la București, din această toamnă, să le vorbească celor prezenți în prima conferință de presă ținută într-un metrou în mișcare. Poezia născută din bucuria nedisimulată a autorului a luminat subteranul poetic al toamnei literare bucureștene.

Riscând să jignească auzul fin al pudibonzilor și alegându-și repertoriul poetic din banalul cotidian, Emil Brumaru are îndrăzneala de a contrazice linia metafizică, poetizantă, trasată de Nichita Stănescu. Amănuntul casnic minimal, ignoratul concret și derizoriul, filtrate de un dezmaț al simțurilor ce se acutizează când separat, când exotic sinestezic, devin în poemele lui Emil Brumaru instrumente ce revelează un căutător atent în adâncimile surprinzătoare ale lexicului. Investește cuvintele cu toate valențele lor, uneori forțând limitele și rămânând astfel la nivelul versificației facile, dar de fiecare

dată inovator, mereu proaspăt, mereu reinventându-se și explorând la bazele unui limbaj care este, la urma urmelor, esența de netăgăduit a creației sale poetice. Fără să lase să-i scape ceva, Emil Brumaru atacă toate registrele literare, reunind scatologicul cu derizoriul, cacofonicul cu poezia obiectelor, pentru ca cel mai nou volum să aducă în fața cititorilor săi o substanță nouă. Deși pe țesătura eroticului, **Rezervația de îngeri** oferă perspectiva unei anatomii străjuită de supralumea populată de îngeri. *Și iarăși plecăm amîndoi// De mîini ne țineam și mergeam/ Prin locuri atît de ciudate/ Tu spunea că-i în rai eu spuneam/ Că raiul e mult mai departe.*

Poetul care nu se sfiește să trăiască și să se bucuire cu voluptate de timpul leneș al traiului moldovelesc, aduce în lumină universul său casnic și refuză convertirea experiențelor concrete în unele cosmice, refuză abstractul considerat ca unicul generator și depozitar al poeziei. Nimicul, mărunțul este dilatat în experiențe inedite, dar nu cade în capcana hiperrealismului cu aer de poveste ori legendă. El dă glas unor obsesii fecunde, adesea recurente, pe care le îmbracă uneori în fantasmaticul tensionat, alteori într-o afectivitate pluridimensională, mereu oscilând între real și imaginar.

Cu un spirit ludic desăvârșit, Emil Brumaru își pune, pe rând toate măștile culturale, dar ignoră cu sublimă indiferență gravitatea mimată, fiind când bufon, când de-a dreptul grotesc, el nu se ferește să-l dea de gol pe Bunul Dumnezeu, care se uită la noi cu binoclul și ne oferă această confesiune:

M-am ferit de tine Doamne

*Mi-am ferit de tine Doamne
Sufletul cît am putut
Să n-ating cu gura mîna
Celuia ce m-a făcut*

*Să nu-ți mîngîi fruntea ochii
Părul inelat duios
M-am ferit de tine Doamne
Să nu-ți fiu prea drăgăstos*

*Să nu-ți sperii mintea-n gînduri
Păcătoase ce mi-ai dat*

*Cînd m-apropii lin de trupul
Tău întins pe-un moale pat*

*Care-i dincolo de nouri
Și-i cuprins dulce de raze
M-am ferit de tine Doamne
În amurguri și-n amiază*

*Și în spaima dimineții/
Cînd ți-e grea toată ființa
De iubire pentru mine
Și-mi pierd istovit puțința*

*Și-ncet mă preling în pofte
Mocnite la foc scăzut
Mi-am ferit de tine Doamne
Viața cît m-am priceput.*

Trubadurul menestrel, cel care nu încetează să ne surprindă cu metamorfozele sale succesive și cu falsa naivitate, trebuie în primul rând citit, nu neapărat ca pe un exercițiu sincretic, ci mai degrabă pentru ușurința cu care elemente din universuri diferite își găsesc atît de firesc locul în aceeași construcție poetică.

Din **Rezervația de îngeri** desprind un poem:

Și mă durea în piept. Poate era...

*Și mă durea în piept. Poate era
Chiar îngerul, trist cuibărit în mine,
Nemaiștiind cuvinte spre-a striga
De-atâta rouă rea și de rușine.
Se închircise-n sufletul meu cald,
La adăpost de carne omenească,
Să-și șteargă răbdător nimbul înalt,
Aripile să și le îngrijească.
Vai, sărbătoarea lui fusese tristă
Și de nepovestit. Sângele meu
Lin îl spăla, spunându-i că există
De-a pururi blîndul Dumnezeu...*

La mulți ani, Emil Brumaru!

Câteva gânduri la început de An Nou

Viorel TĂUTAN

I. A trecut și anul 2013. La fel. Prin oameni a trecut. Prin toți. Și pentru toți. Cu toate ale sale, și bune și rele. De când există oamenii, păsările, găzele, reptilele și toate celelalte purtătoare de adjectiv epitet **viu, vie**, percep în moduri diferite, pe căi aleatorii, impactul trecerii, atunci când aceasta, trecerea adică, urmează calea naturală, destinată speciei. Din câte știm până acum, pentru om (homo sapiens [!?!]), la începuturi, timpul trecea necuantificat. Nașterea și antonimul ei nu constituiau miracole care se cereau descifrate. Existența se derula sub aura firescului. Primii gânditori, numiți ceva mai târziu cărturari, or fi „inventat” misterul, taina, indescifrabilul. Urmarea? Dezechilibrul, conflictul conștient, marea degringoladă. Conștiința păcatului și a vinei. Atunci și-a făcut simțită prezența El, Increatul, Cel care a creat totul. Și a pus ordine în toate amănuntele Creației. Până și evidenta dezordine este o componentă a Ordinii supreme. Apoi, de la redactarea primelor calendare (vom fi existând mai fericiți astfel?) am învățat să numărăm ani, anotimpuri, luni, săptămâni și așa mai departe. Strămoșii foloseau răbojul, grinda pe care încrestau numărul, folosind barda sau custura. Țineau evident evidența!

II. Lumea așa-zis modernă își socotește azi, vezi-bine, timpul după Calendarul gregorian (promulgat de Papa Grigore al XIII-lea în 1582). Cărui a i se subordonează, dacă ne putem astfel pronunța, nu numai creștinii, după un foarte lung și dificil proces de „alinieră”. Doar Biserica Orthodoxă răsăriteană își mai pregătește sărbătorile respectând pe cel Iulian, cunoscut dinainte și Occidentului european, ulterior încreștinat.

În consecință, Anul care se anunța Nou, în dangătul clopotelor și în sirenele locomotivelor sau ale fabricilor, în pocnetele dopurilor de la sticlele de șampanie și în exploziile de lumini multicolore ale artificiilor, îmbătrânea apoi zi după zi, săptămână cu săptămână, lună de lună, pentru ca ora douăzeci și patru a nopții de treizeci și unu decembrie să facă trecerea în paginile istoriei, așa cum a fost, cu bune și cu mai puțin bune. Realizări și eșecuri. A trecut! S-ar cuveni să păstrăm în memorie doar succesele și să evităm repetarea erorilor. Cei care pot. Cei buni. *Să arunce piatra doar cei fără de păcate.*

III. Fiecărui an îi închinăm aniversările și-i venerăm comemorările. Așa s-a făcut. În planul cul-

turii, al Centrelor de Cultură și Artă din municipii și orașe, al Bibliotecilor Județene și, prin consecință, orășenești, județul Sălaj n-a fost cu nimic mai prejos. Revista „Caiete Silvane” a sărbătorit 100 de numere, iar în august redactorul-șef, în același timp manager al Centrului de Cultură și Artă, a pornit spre al 41-lea an al vieții, redactorul-șef adjunct – spre al 61-lea, iar unul dintre redactorii asociați – spre al 71-lea. Succesele revistei sunt incontestabil și ale redacției. Contactul direct cu elita scriitoricească, în cadrul unor memorabile întâlniri și lecturi publice, i-a consolidat ancora în marea agitată a mișcării literare contemporane.

IV. Filiala Cluj a Uniunii Scriitorilor a organizat Reuniunea de toamnă-iarnă, pe fundalul căreia au fost aniversați toți membrii filialei care au împlinit ani rotunzi (între 95 și 60), din lustru în lustru. Miron Scorobete, Ion Cocora, Marcel Mureșanu, Horia Bădescu, Aurel Sasu, Mircea Opriță, Alexandru Jurcan, Ioan Maxim Danciu, Aurel Codoban, Ion Simuț, Minerva Chira, Ștefan Borbely sunt câțiva dintre cei prezenți cărora li s-au urat din partea celorlalți, prin glasul criticului literar Irina Petraș, președinta filialei, La mulți ani!

Conducerea Bibliotecii Județene „Ioniță Scipione Bădescu” i-a avut ca invitați, în manieră și finalizare similare, pe Octavian Lazăr Cosma, Aurel Contraș, Gheorghe Rusu, Tiberiu Vanca, Maria Pia Badiu, Ioan Sorin Boldea, Gheorghe Nihocșa, Viorel Tăutan, Szabó M. Attila, Ileana Grațiana Pop, Balajti Károly László, Birtalan István, Viorel Mureșan, Szépsi Iosif, Müller Dezső, Liviu Lucian Perța și Ion I. Pițoiu, valoroși reprezentanți ai culturii, artei și sportului care aparțin Sălajului, fie prin naștere și studii preuniversitare, apoi desăvârșindu-se în alte localități ale țării, fie prin activitate neîntreruptă în interiorul județului.

V. În ce privește aniversările în areal național, merită amintit faptul că s-au împlinit 200 de ani de la nașterea poetului Cezar Bolliac, 100 de ani de când au venit pe lume sculptorul maramureșan Vida Geza, scriitorul Mihail Chirnoagă și dramaturgul Aurel Baranga, 90 de ani – scriitorii Victor Kernbach și Monica Lovinescu, 80 de ani – Poetul Nichita Stănescu, 70 de ani – popularul actor cântăreț Florian Pițuș și nu mai puțin popularul poet Adrian Păunescu. Au fost comemorați criticul literar Ilarie Chendi și inginerul pilot Aurel Vlaicu, la 100 de ani de la trecerea în cealaltă parte a vieții,

precum și scriitorul preot greco-catolic Ion Agârbiceanu la 50 de ani de la intrarea în eternitate. Noi, sălăjenii, am comemorat un deceniu de la plecarea înspre câmpurile elizee a sculptorului Victor Gaga, dar l-am uitat pe conjuțeșeanul nostru, jibouan-clujeanul Vasile Sav, poet și latinist, traducător al poezilor Propertius, Catulus și Tibulus, al „Elegiei...” lui Gheorghe Șincai, precum și al operei filosofico-teologice datorată Sfântului Augustin.

VI. „Strigarea numelor”*: Deschid catalogul ale cărui foi au început să îngălbenească și încep să strig numele întâlnite pe fiecare pagină (fetelor le adaug și numele primit prin căsătorie): Doina Bodea-Oros, Șarlota Chiș-Bica, Daróczy-Pista Mária, Ludovica Gherman-Bârdașu, Onorica Ghimbuluț-Dan, Victoria Jecan-Furdui, Ștefan Lupșa, Gheorghe Mândru, Molnár Éva-Păușan, Ana Mureșan-Bacociu, Constantin Pop, Ioan Sabo, Szabó-Kasza Éva, Rozalia Sână-Borcilă, Viorel-Gheorghe Tăutan, Irina Teglaș. Aceștia sunt componenții primei promoții al Școlii Medii Mixte, azi Liceul Teoretic „Ion Agârbiceanu”, din Jibou, care au ajuns în 2013 la vârsta de 70 de ani. Cadre didactice, ingineri, cadre medicale, funcționari, majoritatea reveniți în județul Sălaj, după terminarea studiilor superioare, postliceale și/sau a stagiului militar, pentru a contribui cu toată priceperea, profesionalismul și energia la emanciparea culturală și industrială a județului. Prezența lor a fost și mai este remarcabilă și dincolo de hotarele județului nostru, pe unde țara a avut nevoie de ei. Li se adaugă colegii care, din pricini deferite, n-au reușit să „prindă” și să încheie deceniul al șaptelea în starea evident supratrană pentru această prezumtivă aniversare, fie-le țărâna ușoară! Ioan Cernucan, Radu-Mircea Miclea, Gheorghe Moș, Emil Mureșan, Felicia Mureșan-Rusu, Rodica Pinte, Alexandru Pop (șeful de promoție). Tuturor le dedic următorul poem-discurs:

Septuagenari

A trecut peste noi vălătugul anotimpurilor,
ne-a tăvălit viața în fel și chip,
cei mângâiați ascund surâsuri viclene,
ne-au învățat dascălii în anii de liceu
cum să ne batem până vom ieși
victorioși în această luptă individuală,
dar am pierdut straniu atâtea bățalii
încât nu mai știm dacă suntem
adevărați învingători simțindu-ne învinși,
puțini dintre noi surâzând blazați
am rătăcit sentimentul esențial – uman
copilăria din priviri.

Pe-acei prezenți acum, ne mai unește
sania numită adolescență, intuiam
vag subtilitatea persecuției sau privilegiul
seduși de jocurile entuziaste ale vârstei,
iertam, nu ne-am schimbat esențial
de-atunci, cei sceptici au rămas până azi
astfel, iar optimiștii... iată-ne
la fel de tineri, dascălii
înramați cu vârsta de atunci. Cei prezenți,
și-acei care zâmbesc din înalturi
fiindu-ne aproape, tainice pricini
împiedicându-le sejurul terestru, promitem
să ne perpetuăm prietenia intuită juvenil
că vom fi și dincolo, în cealaltă parte a vieții,
la fel.

* În 1982, Editura Eminescu a publicat o carte cu acest titlu, având autor pe Ion Longin Popescu.

Salve „Astra Salvensis”!

urmare din pagina 44

Târgu-Mureș), precum și o serie de studii culturale și recenzii (Diana-Maria Dăian, Horst Theil, Mihai-Octavian Groza), de un interes atât pentru specialiști, cât și pentru toți pasionații de istorie.

Pentru cei interesați de articolele menționate mai sus, accesul la conținutul acestora este liber (a se vedea site-ul revistei), fără a se percepe nici o taxă utilizatorilor, persoane fizice sau institu-

ții. Utilizatorii pot citi, descărca, copia, distribui, imprima și posta link-uri către textele integrale ale articolelor, fără a cere în prealabil permisiunea redacției sau a autorilor.

Apariția revistei „Astra Salvensis” poate fi considerat un eveniment de o importanță aleasă, nu numai pentru oamenii de știință locali, ci pentru întreaga comunitate academică, iar apariția celui de-al doilea număr, care denotă continu-

itatea și interesul arătat față de cercetarea trecutului, nu poate decât să constituie un prilej de bucurie și satisfacție pentru colaboratorii acesteia.

Fiind un apropiat al revistei, salut cu bucurie apariția celui de-al doilea număr, felicitându-i pe tinerii membri ai comitetului redacțional pentru această realizare deosebită, urând publicației viață lungă și cercetări valoroase. Salve „Astra Salvensis”!

Salve „Astra Salvensis”!

Mihai-Octavian GROZA

Un loc deosebit de important între instituțiile culturale transilvănene l-a ocupat și îl ocupă în continuare ASTRA (Asociația Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român - a se vedea: Pamfil Matei, *„Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român” (ASTRA) și rolul ei în cultura națională 1861-1950*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986), o activitate culturală prolifică dezvoltând cercul Salva, despărțământul Năsăud.

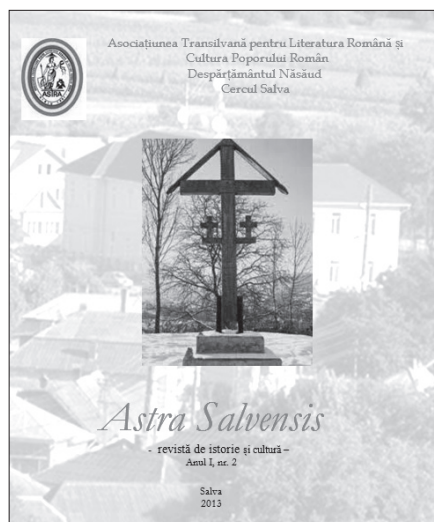
Istoria ținutului năsăudean, intens studiată, în special pe linia valorificării și promovării moștenirii grănicerești în plan politic, economic, cultural, național etc. (a se vedea: Aurelia Dan, *Școlile grănicerești năsăudene 1851-1918*, Cluj-Napoca, Presa Universitară Clujeană, 2012, p. 9), este îmbogățită prin apariția revistei de istorie și cultură semestrială „Astra Salvensis”, revistă editată de cercul ASTRA Salva (revistă fondată în anul 2013 de către: prof. Ioan Seni, prof. Ana Filip, prof. Romana Fetti, prof. George Pop, prof. Vasilica Găzdac, inv. Luminița Cuceu, prof. Iuliu-Marius Morariu).

Revista „Astra Salvensis” este o publicație științifică, ce își propune să ofere un cadru propice valorificării cercetării științifice, prin membrii cercului Astra Salva, sau în colaborare cu oameni de cultură, universități sau institute de cercetare din țară și străinătate.

Verificarea calității și autenticității manuscriselor trimise spre publicare este încredințată unui comitet științific, format din personalități de o înaltă ținută academică, atât din țară cât și din străinătate, reprezentând varii domenii de activitate: academicianul Mihai Șora (București), prof. univ. dr.

Lucia Fetcu (București), prof. univ. dr. Luiza Palanciuc (Paris), prof. univ. dr. Grigore Smeu (București), prof. univ. dr. Gheorghe Țiclete (București), prof. univ. dr. Mihai Toma (Iași), conf. univ. dr. Ludmila Balțat (Cahul), conf. univ. dr. Olimpia Iacob (Iași), lect. univ. dr. Maria Barba (Iași), asist. univ. dr. Ioan Morariu (București), asist. univ. dr. Ioana Iacob Mudure (Cluj-Napoca), asist. univ. Marius Andrei Mocan (Cluj-Napoca), prof. dr. Petru Demetru Popescu (București), prof. dr. Luminița Cornea (Sfântu Gheorghe), dr. Mircea Gheorghe Abrudan (Cluj-Napoca), dr. Lilia Rufanda (Atena), dr. Valentin Talpalaru (Iași).

Datorită conținutului și profilu-

lui publicației, prin strădania colegiului redacțional, aceasta este indexată în următoarele baze de date (BDI): Google Academic, Scipio, Orcid, Munich Personal RePec Archive (MPRA), EBSCO.

Paginile celui de-al doilea număr al revistei includ numeroase studii privind istoria locală (Iuliu Marius-Morariu, *Elemente ale opresiunii comuniste în localitatea Salva, județul*

Bistrița-Năsăud; Vasilica Găzdac, Rituri agrare la Salva- cununa grâului; Alexandru Dărăban, Revenirea la ortodoxie în zona Năsăudului; Ovidiu Halas, Istoria monahismului din județul Bistrița-Năsăud) și națională (Răducu Rușet, Profilul biografico-intelectual al lui Septimiu Albini 1861-1919; Andrei Păvălean, Relațiile franco-române reflectate în presa românească din Transilvania în perioada 1890-1900; Mihai-Octavian Groza, Blajul și Marea Unire. Pagini din activitatea Consiliului Național Român din Blaj (noiembrie 1918 - februarie 1919); Gheorghe Cazacu, Considerații asupra deportărilor basarabenilor în URSS întreprinse de autoritățile sovietice în perioada 1940-1941), teologie (Emanuel Cășvean, Elemente ale misticii germane reflectate în opera omiletică a lui Meister Eckhart), aspecte ale dezvoltării cultural-artistice (Petre Zoltan, The Romantic Eugene Delacroix and Orientalism; Raluca Botoș, Contribuția călugărilor franciscani la modernizarea orașului

continuare în pagina 43

Jurnalul unui politician – Corneliu Coposu

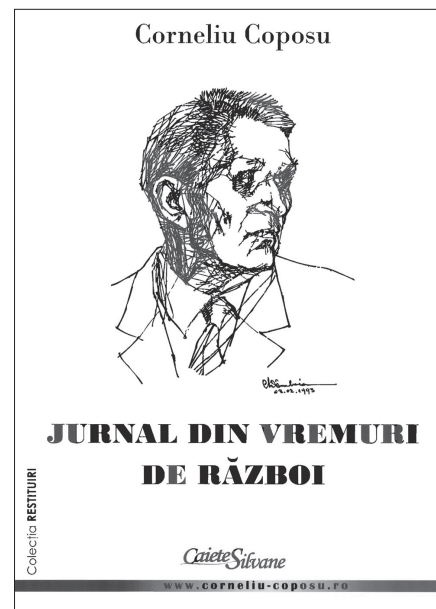
Marian HORVAT

Trecutul văzut prin ochii și pana unui rafinat politician asemeni lui Corneliu Coposu (1914-1995) nu poate reprezenta decât o temerară incursiune, o cutezătoare explorare a evenimentelor din acei ani de cumpănă, încă dureroși în mentalitatea colectivă românească: 1940-1944. Un „Jurnal din vremuri de război” (Editura Caiete Silvane, Zalău, 2013, 169 p.), semnat de fostul secretar politic al lui Iuliu Maniu, poartă valoarea unei autentice relicve, lăsată moștenire posterității, o relicvă care nu trebuie uitată, desconsiderată, ci, dimpotrivă, adusă în atenția cercetătorilor specializați și a publicului larg, analizată și comparată cu alte memorii și cu actele oficiale din acea epocă. Toate acestea pentru a reconstrui, cât mai minuțios posibil, imaginea clasei politice și a deciziilor care au dus la ruptura de la 23 august 1944.

Ediția a fost îngrijită de dr. Marin Pop și ing. Cristian Fulger, primul dintre aceștia cunoscut pentru studiile privind activitatea Partidului Național Țărănesc Român și îndeosebi cele privind viața lui Corneliu Coposu. Marin Pop mărturisește, în „Studiu introductiv”, că a găsit jurnalul în arhivele Consiliului Național pentru Studierea Arhivelor Securității (CNSAS) din București și că doar câteva pagini din jurnal mai fuseseră publicate anterior. Aflăm că memorialistul a ieșit la pensie în 1976 și, sub privirile atente ale Securității, a început să adune informații din Arhivele Statului sau din biblioteci. Din propriile articole scrise în perioada interbelică și din însemnările făcute în timpul derulării evenimentelor, Corneliu Coposu și-a construit jurnalul, din „datorie cetățenească” (p. 22), cum mărturisește chiar el, conștient de importanța lui pentru viitor.

În primul capitol, „Însemnări despre oameni și evenimente

(1940-1944)”, fostul martor ocular consemnează împrejurările asasinării lui Virgil Madgearu (27 noiembrie 1940) de către legionari, în aceeași zi cu Iorga. Pagini „de o intensitate copleșitoare”, cum remarcă Adrian Man (*Gazeta de Cluj*, 7 octombrie 2013), acestea poartă amintirea unor zile atât de primejdioase, încât însuși secretarul politic al lui Maniu purta tot timpul un revolver la el. Trupul marelui economist român este descris de Coposu: „mânjit de sânge, cu fruntea spartă de gloanțe – purtând pe corp urme de violență și tortură” (p. 31). Coposu crede că „Gestapo” a ordonat asasinarea lui Madgearu, din cauza vehemenței cu care acesta semnalase tendința de subordonare a economiei românești intereselor germane. Îl găsește pe Horia Sima, conducătorul mișcării legionare, surprins de cele întâmplare (p. 28) și înclină să creadă că acesta nu juca teatru. În același capitol sunt descrise întâlnirile și dezbaterile secrete ale lui Maniu cu fruntașii comuniști-ilegaliști (1942-1944), și anume cu N.D. Cocea, căruia memorialistul îi face un portret concis și ironic, și Mihai Magheru. De remarcat atitudinea deschisă spre negociere a lui Maniu față de celelalte formațiuni politice, chiar și față de adversari. Dar acesta nu a acceptat propunerile de apropiere ale comuniștilor din țară, din cauza liniei politice pe care aceștia o urmau. Este grăitor portretul pe care îl face Coposu lui Petru Groza, în favoarea căruia Maniu face presiuni asupra lui Antonescu, în speranța eliberării sale: „Groza este, cum îl știu de multă vreme, exuberant, vivace. Îl încântă postura de martir, în care se află” (p. 64). Portretele schițate de pana lui Coposu sunt precise, abil construite, dovada unei minți care reușește să citească ușor suflătele oamenilor – aceeași măiestrie a cunoașterii umane o întâlnim și în

volumul „Corneliu Coposu. Dialoguri cu Vartan Arachelian” (Editura Anastasia, București, 1992, 147 p.).

În capitolul II, „Tentative de «apropiere» de opoziție făcute de germani în timpul războiului”, aflăm că Maniu a refuzat să-l întâlnească pe von Killinger, ministrul plenipotențiar al Germaniei la București, la fel cum a refuzat să recunoască existența vreunui „Grup etnic” hitlerist, format în rândul tinerilor germani fanatizați, originari din România. Copleșitorul aliat al României încerca să și-l apropie pe liderul politic pentru a câștiga adeviziunea populației.

Sunt urmărite și încercările de negociere din 1943-1944 ale lui Maniu cu Washington și Moscova, apropiere înlesnite de vechea prietenie cu Eduard Beneș, fostul președinte al Cehoslovaciei. De reținut că, la începutul lunii august 1944, vârfurile sovietice știau de constituirea Blocului Național Democrat și că păreau dispuse să poarte negocieri cu delegații Blocului, însă doar pe teritoriul lor (p. 99).

Ultima parte a „Jurnalului” este rezervată descrierii „Decadei fierbinți”, adică zilelor de 16

august – 25 august 1944, când se fac pregătirile și este destituit și arestat Mareșalul Antonescu și se renunță la alianța cu Germania nazistă. Însemnările detaliate ale lui Coposu surprind, ceas după ceas și adesea pe același ton rece, detașat, încordarea și neliniștea membrilor Blocului, puși în fața unei situații atât de dificile pentru țară: armata sovietică înaintază în Moldova, nemții își retrag o parte a efectivelor din zonă, iar Antonescu refuză să rupă alianța cu Germania, în speranța unei victorii a armatei române, care să-i permită să profite de noile împrejurări favorabile pentru a încheia un armistițiu mai avantajos țării.

Memorialistul evidențiază rolul-cheie jucat de Maniu în pregătirea „loviturii” de la 23 august, orchestrată după „rețeta” bătrânului politician. Acesta dirijează răsturnarea lui Antonescu, însă refuză categoric să prezideze guvernul, pe motiv că, pe timp de război, este nevoie de un general în fruntea unui guvern tranzitoriu de armistițiu (pp. 114-115). Sănătescu se arată și el reticent să ocupe funcția, precizând „că el este militar, că nu are habar de politică, și că în afară de oștire nu este cunoscut în țară” (p. 113). În ciuda tuturor insistențelor, Maniu își menține poziția, iar Sănătescu se vede nevoit să accepte.

În timpul discuțiilor cu Gheorghe Brătianu, Antonescu afirmă că va discuta „cu Nemții de la militar la militar, va obține acordul lor pentru ieșirea României din război.” (p. 118), iar lui Ion Mihalache îi răspunde: „armistițiul se încheie cu arma la picior, de pe poziții de forță. Nu e tot una să capitulezi, înghițind condițiile umilitoare ale învingătorului, sau să-i smulgi clauze avantajoase, atunci când mai poți să-l controlezi” (p. 120). Văzând că Mareșalul nu mai este dispus să negocieze cu Blocul, se renunță la formula I a planului (încheierea armistițiului de către Antonescu) și se pune în aplicare a doua soluție, și anume încheierea armistițiului fără și prin răsturnarea de la putere a lui Antonescu.

Aflat în audiență la regele Mihai, Conducătorul Statului refuză să pună capăt războiului și să demisioneze, astfel că este arestat și predat comuniștilor de către Sănătescu, cu aprobarea regelui. Maniu nu a fost de acord cu această hotărâre a lui Sănătescu, precum și cu numirea lui Pătrășcanu ca ministru al Justiției. Planul său nu a fost urmat până la capăt, fiind numiți și nemilitari în guvern. Este evidentă nesiguranța deciziilor luate de generalul ajuns în fruntea țării, cele mai delicate momente găsimu-l mai degrabă agitat și îngrijorat.

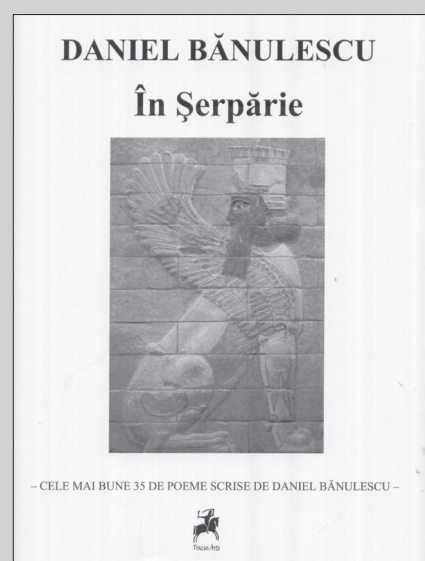
Ne sunt relatate în continuare bombardarea Palatului de către nemți (24 august) și transformarea clădirii Băncii Naționale în sediu al Guvernului. Trupele germane încearcă să ocupe Bucureștiul, însă unitățile românești rezistă, deși puține dintre acestea erau pregătite să apere capitala. „Lovitura” fusese programată abia pe 26 august.

„Jurnalul” se încheie brusc cu ziua de 25 august, în mijlocul vântorii, înainte de sosirea armatei sovietice în București. Nu trebuie trecut cu vederea faptul că fostul secretar politic al lui Maniu se afla sub stricta supraveghere a Securității și că probabil nu voia să alarmeze și mai mult autoritățile comuniste.

Consemnările bătrânului politician surprind doar câteva momente – însă esențiale – din viața elitelor politice și militare în timpul celui mai sângeros război la care au participat românii în toată istoria lor, fără a trece peste hotărârile capitale luate în toial luptei pentru putere din august 1944. Îndeosebi merită remarcată precaritatea planului înlăturării Mareșalului de la cârma statului și măiestria memorialistului, subtil și atent politician, în identificarea și celor mai mici acțiuni – aparent nesemnificative – care au favorizat marea ruptură, urmată, la (prea) scurt timp, de tăvălugul sovietic și aruncarea țării în hăul comunist.

■ **Daniel Bănulescu, În Șerpărie – cele mai bune 35 de poeme scrise de Daniel Bănulescu**, Ed. Tracus Arte, București, 2013. Fiecare poem din volum are trei „rubrici”: Locul poemului, Titlul poemului și Nota Poemului, cu excepția poemului „de întâmpinare”, care este „Poemul din afara clasamentului”, al 35-lea, de fapt (în ordine descrescătoare ca număr, dar crescătoare ca notă – de la 7,5 până la 9,9 – se derulează celelalte 34 de poeme). „Daniel Bănulescu este un mare poet. Mulți critici din diferite generații au afirmat originalitatea, unicitatea lui Daniel Bănulescu. El este imposibil de situat și imposibil de imitat pentru că imitația, dacă se produce, sare în ochi” (Horia

Gârbea). Daniel Bănulescu a scris, în ordine cronologică, următoarele volume: *Te voi iubi pân' la sfârșitul patului* (versuri, 1993); *Te pup în fund conducător iubit* (roman, 1994); *Balada lui Daniel Bănulescu* (versuri, 1997); *Cei șapte regi ai orașului București* (roman, 1998); *Republica Federală Daniel Bănulescu* (antologie, 2000); *Daniel, al rugăciunii* (versuri, 2002); *Cine a câștigat războiul mondial religiilor* (teatru, 2004); *Cel mai bun roman al tuturor timpurilor* (roman, 2008); *Fugi din viața ta, revoltătoare și slută, în cartea mea* (roman, 2009); *Ce bine e să fii Daniel Bănulescu* (antologie, 2010). Este laureat al Premiului European de Poezie (acordat de orașul Munster, Germania, și primit îm-

preună cu Erns Wichner) și al Premiului Academiei Române pentru roman. **(D.H.)**

Ștefan Goanță și Sălajul

Irina GOANȚĂ

Sosirea în Gâlgău, comuna Tihău, raionul Jibou

Cu Octavian Cheța, directorul școlii

Descinderea lui Ștefan Goanță în Sălaj

Născut la 11 martie 1933 în Nuntași – Istria, județul Constanța, Ștefan Goanță a copilărit în Oltenia, la Nisipuri, în curtea bunicilor dinspre mamă, alături de frații și surorile sale. Dascăli la școala primară i-au fost părinții, Ileana și Dumitru, care au intuit înclinațiile copilului spre artă, dar au încercat să împiedice orice manifestare artistică a acestuia și, mai ales, aceea de a juca teatru. I-au cultivat, în schimb, dorința de cunoaștere, dând frâu liber curiozității, lecturilor din toate domeniile artei și științei. „Cânta frumos băiatul domnului învățator” și cântecul lui străbătea satul de la un capăt la altul, fiind un semn că a venit „de la oraș”, în vacanță și, în același timp, că a fost reluat obiceiul cu care îi învățase pe săteni încă din copilărie. Cântecul și vioara, cartea de toate felurile l-au însoțit pe copilul și apoi pe adolescentul Ștefan, alături de pisica *Noaptea* și de câinele *Giuli*, la via bunicului, până toamna, când pleca din nou la Liceul de băieți din Caracal. Dar nu numai atât. Avea întotdeauna la el hârtie și creion și nota impresii, idei, fapte și întâmplări din universul în care se mișca. Nu întâmplător, la finele liceului, are un roman întreg, *Noi, talpa țării*, scris după un plan bine gândit de autorul adolescent.

După o copilărie și o adolescență cu care nu s-a lăudat niciodată, intră în vârtoarea vieții, la București, unde va cunoaște mai mult coborâșuri decât urcușuri. Exact în apogeul activității sale de studiu, de creație și de publicare, în iarna lui 1959, este exmatriculat de la Facultatea de Filologie a Universității „C.I.Parhon” din București, din motive politice. Tatăl său este arestat pentru simplul fapt că face parte din Partidul Național Țărănesc. După nenumăratele încercări de a fi reînmatriculat la Faculta-

te, din iarna până în toamna anului 1960, nu reușește să-i înduplece pe universitarii de atunci și ia drumul pribegiei. Face drumul invers al unui Rebreanu, Slavici sau Coșbuc, și trece munții în Ardeal.

Ajuns în Gara de Nord din București, citește sângeros mersul trenurilor și constată existența unui personal pe ruta București – Baia Mare. Așa cum mărturisește într-un interviu acordat Ilenei Petrean (*Ștefan Goanță – 70*), intenția lui a fost să ajungă undeva în Maramureș, să i se piardă urma, să nu mai știe de nimeni și de nimic. A parcurs acest drum cu spaima de necunoscut, dar cât se poate de calm și preocupat și de soarta tatălui despre care nu se știa nimic. Trenul a intrat într-un târziu și în regiunea Cluj (de atunci) și a oprit la Jibou, de unde urma să se formeze garnitura pentru Baia Mare. Pauza era destul de mare, astfel că i-a permis să coboare din tren și să intre în Bufetul gării la o cafea. Destinul îl oprește aici. Eugeniu Bulugea, oltean și el, îl interpelează și, aflând despre ce e vorba, îl oprește pe Ștefan Goanță în Jibou. Imediat apare și hârtia de numire ca profesor suplinitor la Școala Elementară de 7 ani din Gâlgău, comuna Bălan (de astăzi). Documentul semnat de către șeful Secției de Învățământ și Cultură al raionului Jibou, profesorul Ioan Șerban, preciza: „este numit pe data de 19 septembrie 1960, în funcția de profesor suplinitor, în mod provizoriu până la sfârșitul anului școlar sau venirea unui cadru calificat, la Școala de 7 ani din Gâlgău cu un salariu lunar de 675 lei”.

După o noapte petrecută în cămăruța inspectorului cu probleme de cultură și educație din Jibou, Ștefan Goanță pleacă spre satul Gâlgău, unde este întâmpinat de profesorul de istorie, Viorel Săuca, localnic, și de învățătorul Vasile Varga, stabilit aici prin căsătorie. Aceștia

Ștefan Goanță la repetiții, primul din dreapta

sunt și oamenii cu care a păstrat legături amicale până la stingerea lor din viață. Fănică, un bărbat tânăr, cu un potențial enorm, dar urmărit de un dosar neiertător, obosit de atâtea înfruntări, de lupte cu morile de vânt, de umblat pe șantiere, de armată la detașamentele de muncă, se retrăsese undeva în Sălajul de astăzi (n.n.), neștiut, necunoscut de nimeni. Într-un sat, prin care curgea o apă mică vara, dar amenințătoare după ploaie, lângă Cheturi (un loc uluitor), la o școală generală, a devenit el dascăl. Voia să-i învețe pe copii așa cum nimeni n-o mai făcuse până atunci. El știa și ce și cum să-i învețe, să le aducă setea de cunoaștere și bucuria în suflete, să-i învețe cu adevărat limba română. Fănică era continuatorul șirului de dascăli din familia noastră, el avea respect pentru profesie, pentru că prețuia cu toată ființa lui ceea ce voia să transmită și în egală măsură și pe cei cărora li se adresa. Suferise mult și știa că suferința nu se va sfârși curând, de aceea încerca să nu facă pe nimeni răspunzător, dimpotrivă, voia să găsească mijloace de a îmbunătăți viața celor din jur, deschizându-le drumuri potrivite. Dar beneficiarii cunoștințelor transmise de el, ai educației complexe pe care o făcea el nu erau numai elevii, erau tinerii din sat, chiar și țărani care găseau la el un sfat, o învățătură, un ajutor. Era neobosit. Mergea la școală, lucra cu tinerii la Căminul Cultural, crea programe pentru aceștia și scria... niciodată n-a părăsit scrisul (Silvia Szumlas, Ani de neuitat).

Ștefan Goanță a rămas în Gâlgău, având norocul să studieze cu el limba și literatura română vreo trei serii de elevi. Despre această perioadă, septembrie 1960 – februarie 1963, a mărturisit, de mai multe ori că „a fost un crâmpel fericit din viața mea”. La Gâlgău, a găsit un climat relativ liniștit, cât putea să fie în acești ani în care nu știa unde este tatăl său, dar și oameni - dascăli, elevi, flăcăi și fete - care l-au înconjurat cu omenie și respect. De toamna până primăvara, se întâlneau, fie la el acasă, fie la Căminul Cultural, și cântau, recitau, jucau teatru. A luat naștere un ansamblu artistic care a participat la cea de-a treia ediție a Festivalului bienal de teatru „Ion Luca Caragiale”, obținând premiul I pe țară și titlul de laureat. Am reținut câteva din mărturiile contemporanilor evenimentului: Ștefan Dimitriu, scriitor: Într-o zi eram la „Carul cu bere” și deodată a intrat pe ușă Goanță, așa îi spuneam noi, urmat de o liotă de fete și flăcăi în costume populare. Participa la Festivalul «I.L.Caragiale». Silvia Szumlasz,

La Cheturi, cu frații săi

profesoară: Am rămas în București mai multe zile, nu știam că vom fi oprii pentru spectacolul de gală și aveam la noi doar costumele populare și așa umblam prin oraș... Cred că a impresionat corul vorbit... Elisabeta Souca, învățătoare: Încă din timpul pregătirilor, al repetițiilor, d-l Goanță avea mare încredere în rezultate și ne încuraja, spunând că vom fi premiați. Am avut costume populare aduse și din alte zone, noi, femeile, purtam cununi pe cap, aduse din zona Crasnei, iar bărbații, pălării cu pene de păun. Șederea noastră s-a prelungit, am stat cam o săptămână prin București, până la spectacolul final. Familiile ne așteptau cu mare îngrijorare, era o iarnă destul de grea și era tocmai înainte de Crăciun. Ne-au filmat, iar Otilia Puriche și Domnița Pașca au fost fotografiate și au apărut pe coperta revistei „Săteanca”.

În ziarul „Scânteia” din decembrie 1962, apare un articol despre acest eveniment în care se notează: A opta zi a finalei festivalului „Caragiale”... Greu se poate uita clipa aceea. Cei 60 de artiști amatori rămăseseră o jumătate de oră aproape nemișcați, nu făcuseră nici un gest patetic. Nimic artificial, nici măcar un efect de lumină. Totul lăsat numai pe seama poeziei și a glasurilor omenești menite s-o comunice inimilor. Glasuri care răsunau când bubuitoare ca tunetul, când foșnitoare ca pădurea, când aspre ca mânia, când melodioase ca fericirea. În clipa când s-au stins ultimele sunete, în sală s-a lăsat o tăcere vrăjită. Apoi au izbucnit ropote nesfârșite de aplauze. Minute în șir. Revărsarea unei emoții greu de descris.

- Cum ați realizat montajul? a fost întrebat instructorul echipei, profesorul de limba română Ștefan Goanță.

- Simplu. Aproape toți membrii echipei și-au dăruit neprecupețit strădaniile, de la alegerea versurilor, până la nuanțarea interpretării...”

Ziarul „Făclia” din Cluj publică o imagine cu următoarea precizare: Formația artistică a colectiviștilor din satul Gâlgău, raionul Zalău, s-a reîntors recent de la București cu un mare succes: cucerirea locului I pe țară și a titlului de laureat al celui de-al III-lea Festival bienal de teatru «I. L. Caragiale». În pregătirea formației artistice amintite, alături de prof. Ștefan Goanță și celelalte cadre didactice din localitate, un sprijin susținut și calificat au mai dat și tovarășii Alexandru Marius, artist emerit, de la Teatrul Național din Cluj, și Mircea Suci, metodist principal la Casa Regională a Creației Populare.

Revista „Teatrul” nr.1 din ianuarie 1963 a remarcat: *În straiile lor pitorești împodobite cu cusături, colectiviștii din Gâlgău, îndrumați de profesorul Ștefan Goanță, ne-au oferit un excepțional montaj, cor vorbit, armonios, de o mare forță emoțională. Am dori ca acest suflu poetic și acest vibrant mod de exprimare să le întâlnim în cât mai multe din montajele viitoarelor competiții.*

Prin acest eveniment cu răsunet național, erau de acum recunoscuți „artiștii” din Gâlgău prin spectacolele literar-muzicale, montajele artistice, grupurile de satiră și umor pe care le prezentau la toate competițiile și de unde se întorceau întotdeauna cu premii și diplome.

Pentru el totul era inedit. Oamenii i se păreau nos-timi, fără griji deosebite, fiindcă nu ajunsese aici încă pârjolul, care avea să-i transforme radical. În anul școlar următor, a venit la Școala din Gâlgău și Silvia, sora mai mică a lui Ștefan Goanță. *Pe mine m-a chemat să vin la Gâlgău [...] El îmi putea oferi măcar puțină grijă, mai multă îndrumare, mă putea învăța să am încredere în mine, să nu ajung la disperare. Îndrăznesc să cred că și el avea nevoie de mine. Știa că-i înțeleg trăirile, că simt cu toată ființa mea focul ce-i ardea sufletul. Mie îmi împărtășea unele din ideile lui, părerile referitoare la persoane, întâmplări și, Dumnezeu-ule!, ce bogat era omul acesta! Câte ar fi putut să facă, cât ar fi putut scrie pentru ceilalți, dacă vremurile ar fi fost altele! Îmi aduc aminte ziua în care am ajuns la Gâlgău... Fratele meu a venit într-un suflet să mă conducă acasă la lelea Anica din Strajă. Ce să spun?!...*

Am mers la școală, am intrat la o oră a lui. (Mie îmi dăduseră niște ore care nu aveau stăpân.) M-a cucerit. Avea o voce fermă, dar caldă și învăluitoare. Spunea, spunea, recita, schimba tonalitatea, îți intra în suflet. Iar copiii, mulți îngheșuiți în bănci, nu mișcau. Ascultau, oftau, zâmbeau, se mirau și se minunau. Era un foarte bun profesor.

A reușit să facă minuni în satul acela, cu tinerii din sat – băieții și fete, ba chiar perechi căsătorite. Seară de seară mergeam la repetiții. Răsuna sala de glasuri, la început, brute, bolovănoase, apoi din ce în ce mai lucrează, mai convingătoare, ca la urmă să devină totul o armonie. Nimănui nu-i păsa că dimineața următoare va merge la lucru, ori că afară ploua sau ningea, era întuneric și frig. Trebuia să mergem în alte localități să prezentăm spectacolul și am mers – cu camionul. Trebuia să mergem la București. Și am mers, îmbrăcați în costum național din Sălaj, am luat premiul I. Și mereu sufletul grupului, al fiecăruia dintre noi era el, «D-l Goanță». Iar eu eram mândră. Nu conta că, de multe ori, nu găseam pâine la bufetul din sat – mâncam conserve – ei, și?!.. Stăteam mult timp împreună, se cânta, se glumea, se vorbea, mai ales, serios. Dar niciodată, niciodată nu se vorbea vulgar, ori ironie crasă, ori bătănie. Erau lucruri tabu, era mult respect pentru limba română, eram datori să-i învățăm, să-i corectăm, să-i sensibilizăm pe cei în mijlocul cărora trăiam. Trebuie să spun însă că Fănică sancționa prostia afișată cu aroganță care se întâlnea adesea, mai ales, la activiștii de partid sosiți în control, să verifice dacă au fost aplicate directivele...etc. Ieșeau cam șifonați din discuțiile cu «tov. Goanță». N-aveau ce face, pentru că era ordin să se facă muncă culturală. Și se

făcea pentru cei ce aveau minte să înțeleagă.

Frații Goanță s-au mutat într-o altă casă ai cărei stăpâni luaseră drumul șantierelor. Aici Ștefan Goanță a petrecut un revelion cu frații, surorile și cumnații lui veniți toți din țară, din Craiova, Satu-Mare, Bacău. A fost un revelion de neuitat, venit parcă să acopere măcar parțial rănilor sufletești ale acestei familii provocate de regimul bestial care se instăpânise în țară. A descoperit la Gâlgău frumusețea naturii. L-au încântat stâncile de la Cheturi, Sărata, Dumbrava, acel picior de plai care oferea elevilor Școlii din sat decorul splendid pentru aprinderea „focurilor” prilejuite de serbările școlare. *Era o iarnă geroasă, 1962-1963, cu multă zăpadă, dar de o măreție aproape nepământească. Totul – dealuri, păduri, de jur împrejur și satul între dealuri – totul era alb. Și am avut o idee aproape nebunească. I-am chemat la noi de sărbători pe ceilalți trei frați ai noștri cu partenerii lor de viață. Aveam o casuță închiriată, cu sobă și lămpi cu petrol – ce să spun?! - condiții excelente. Au venit, cu trenul, cu sania, pe jos, cum au putut. Am chemat și dascălii din sat și am sărbătorit împreună cel mai inimaginabil revelion din câte am avut parte în viața mea. Înaintea serii cu pricina, am petrecut în onoarea celorlalte sărbători ca să avem binecuvântarea pentru anul următor. A fost fantastic. Colindele, extraordinarele colinde s-au auzit atunci mai abtirit ca niciodată (au fost mărturiile sătenilor), pentru că a fost cu adevărat o sărbătoare colectivă. Un amănunt – ne încălțaserăm cu cizme, cu pantofi – ce aveam mai nou și mai bun ca să arătăm bine. Zăpada era acoperită cu o pojghiță de gheață. Câte mătânii am făcut în noaptea sfântă, nimeni nu le-a numărat. Or fi fost primite? În fiecare zi apoi am fost la Cheturi. Era un peisaj parcă de pe altă planetă. Peste ani, la bătrânețe, ne-am amintit de acel timp de pomină petrecut împreună. În ciuda a tot și a toate – tatăl nostru era în pușcărie, mama era în casă străină – noi izbutiserăm – eram frații Goanță.*

Să nu uităm activitatea didactică. Între timp, s-a desființat raionul Jibou, iar comuna Tihău, din care făcea parte și satul Gâlgău, a trecut la raionul Zalău. Inspector de limba și literatura română era eminenta profesoară Viorica Oțelia, un desăvârșit om de cultură care l-a descoperit foarte repede pe Ștefan Goanță și a început să organizeze, la Școala Elementară de 7 ani din Gâlgău, cercuri pedagogice, comisii metodice, schimburi de experiență etc. A susținut cu toată tăria transferul lui la Zalău, la Casa Raională de Cultură. Și aceasta se și întâmplă, după mai multe ezitări, în februarie 1963, sub un mare semn de întrebare: *Dilemă!!! Chemat – eu acolo unde alții fac coadă - Eu!!! Din nou urc. A câta oară?! Ce am de făcut?! Să scriu - să-mi exersez mintea[...] Și apoi, concluzia: Urcăm pe două căi. Eu urc cu mii de kg agățate la picior, el urcă tras în sus de mii de kg forță. E o diferență, mon chère! Este exact diferența dintre noi doi. (Va urma)*

(Din volumul aflat în manuscris, Ștefan Goanță și Sălajul)

Techergheli sălăjene

Artemiu VANCA

Am avut o discuție/corespondență cu domnul Györfi-Deak György în perioada când proiecta această carte și se gândea la titlul ei. Mi s-a părut ciudat și nepotrivit să-și numească drumețiile „techergheli”! I-am spus că, în copilărie, când întârziam pe undeva, când hoinăream fără rost, părinții mă certau și îmi ziceau că sunt un techerghiu. De atunci am rămas cu convingerea că a fi techerghiu e ceva necuviincios, nelalocul lui, interzis. Îmi era neclar de ce vrea domnul Györfi-Deak să se pună într-o astfel de postură! Pe măsură însă ce i-am citit povestirile din această carte - câteva în Caiete Silvane, toate după ce le-a cuprins în acest volum -, m-am obișnuit cu acest titlu și pot să spun că mi-a devenit chiar simpatic. Acum, cuvântul techerghiu are pentru mine conotațiile de ștrengar simpatic, de individ îndrăgostit de hoinăreală, dornic să meargă, să vadă și să transmită.

Cartea, apărută la Editura Caiete Silvane, este scrisă cu talent, într-o română impecabilă, așa cum am remarcat și atunci când am comentat cartea dumnealui „Curiozități sălăjene”, apărută la aceeași editură. Scriitorul este, pe alocuri, și „un hâtru bun de glume”, pigmentându-și textele cu glume și remarci spirituale, ceea ce face și mai plăcută lectura.

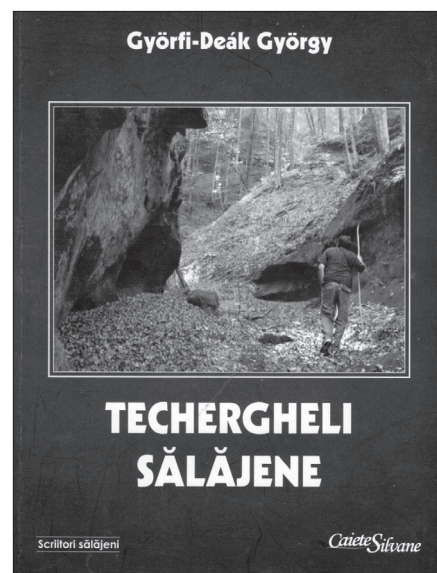
În techerghelile sale, autorul călătorește pe jos, cu bicicleta, și, de puține ori, cu trenul sau autostopul, dar, de fiecare dată, pe distanțe relativ mici. Lipsa altor mijloace personale de deplasare, a făcut ca techerghelile dumnealui să se limiteze, cu mici excepții, la zona din jurul Jiboului, localitatea sa de domiciliu. Păcat! Sălajul este mult mai mare. N-are cineva un Trabant sau o Dacie veche, să i le facă cadou? Sau, și mai bine, un cal năzdrăvan ca cel al haiducului Pin-

tea? Este în interesul nostru ca dânsul să scrie despre întreg județul, ca să afle toată lumea că Sălajul nu este un județ oarecare, ci unul blagoslovit de Dumnezeu.

Domnul Györfi-Deak György nu se limitează să ne povestească ce vede și ce i se întâmplă în techerghelile sale. Înainte de-a se aventura într-o drumeție, se documentează temeinic și reușește astfel să ne transmită multe date interesante despre istoria și legendele locurilor pe care le cutreieră. Face însă și numeroase divagații, pentru a-și valorifica erudiția sau informațiile obținute recent, uneori cu o legătură forțată cu traseul parcurs. O sursă documentară importantă cu privire la istoria locurilor, citată aproape în fiecare episod al drumețiilor sale, este Monografia Sălajului scrisă de Petri Mór. Recurge și la multe altele.

Fiind o persoană religioasă, dar nu numai din pricina asta, vizitează și toate bisericile de pe traseele parcurse, străduindu-se să ne transmită, în legătură cu fiecare, anul construirii, numele ctitorului, numele constructorilor, numele unor preoți care au slujit sau slujesc acolo, numele celor care le-au pictat, evenimentele care le-au marcat, nu mai vorbesc că uneori ne descrie, cu pricepere, cum arată ele pe dinăuntru și pe dinafară. De altfel, bisericile sunt principalele monumente create de om în satele sălăjene.

În descrierea drumețiilor sale, autorul se străduiește să dea suficiente detalii despre traseele pe care circulă, astfel ca aceste descrieri să poată ține loc și de ghid turistic și chiar reușește asta. În plus ne demonstrează câte lucruri interesante putem afla „la o aruncătură de băț” de noi, „peste vale”, „acolo ni!”, „nu departe”, așa cum primește și dumnealui informa-

țiile de la localnici. Deși am poposit sau am trecut doar cu mașina prin multe dintre localitățile menționate în carte, deci aveam habar pe unde sunt ele, i-am citit cartea cu o hartă a Sălajului în față. Recomand asta și celorlalți cititori.

Locurile descrise nu sunt dintre cele mai spectaculoase sau interesante din lume. Defileul Someșului de la Țicău este nimica toată pe lângă Marele Canion, Țugluiu Turbuțai este un delușor pe lângă Muntele Fuji, iar biserica din Bulgari nu se compară cu Tajah Mahal. Pentru localnici însă, pentru sălăjeni și pentru orice iubitor de inedit, ele sunt locuri minunate, ale căror imagini și ale căror legende le merg la suflet.

Cititorii mai puțin sentimentali pot afla, din carte, câteva lucruri practice - de exemplu ce leacuri miraculoase se pot prepara din coaja de salcie sau la ce-i bună leurda -, ecologiștii vor aprecia apelurile de tot felul la cruțarea naturii, iar istoricii pe cele de conservare a relicvelor trecutului.

În fiecare drumeție, autorul își propune să verifice sau să reconstituie o informație. Astfel, în prima

dintre ele, dorește să reconstituie drumul preoților romano - catolici din Jibou care slujeau și la biserica din Sâncraiu Silvaniei. Călare pe bicicletă sa „Ukraina”, mergând *șlap, șlap, troca-boca*, scriitorul vizitează și satele Dobrin – cu o biserică din lemn avânt un turn cu *foișorul aerisit, de o deosebită eleganță* – și Cuceu, cu o biserică ortodoxă din piatră, *un edificiu impunător și neașteptat de spațios*.

În cea de a doua drumeție, și-a propus să viziteze Grădina Zmeilor și să vadă Piatra Pintii. În drum spre aceste obiective, aflăm, dintr-o legendă, primele informații despre calul haiducului Pinte: *de aici (din valea Agrișului n.n.) calul lui Pinte a sărit până pe Piscul Ronei, iar apoi până în Cheud, unde-și avea cetate*. Ajunși la Grădina Zmeilor, aflăm o altă legendă: „Fata Cătăni”. Și uite așa, din legendă în legendă, per pedes apostolorum, ajungem la Piatra Pintii, ca să vedem, imprimate pe ea, urmele potcoavelor calului năzdrăvan al haiducului.

Tema celei de a treia este „iarna someșană”. Someșul este unul dintre eroii povestirilor sale. Era de așteptat, fiind cea mai mare apă care udă Sălajul și care trece pe lângă Jibou, în apropierea căruia și face un cot spectaculos, iar, în trecut, a fost drumul pe apă al sării. Avem ocazia să aflăm cum se traversa râul cu „brodul” și ce minuni s-au întâmplat, mai demult, la Turbuța. Biserica din acest sat are un *mod de acoperire al altarului nemăiîntâlnit în zonă*, iar, în interior, legendele picturilor sunt scrise în trei limbi! *Valea Someșului este o cale menită să împlinească sufletul oricărui drumeț care o străbate. Merită să o cercetați. Fie vara, fie iarna, ea vă va oferi o binecuvântată împlinire sufletească, ne asigură autorul*.

Traseul celei de a patra tehergeli ne duce la Porolissum, prilej pentru autor să ne dea o sumedenie de informații despre fosta capitală a provinciei romane Dacia Porolissensis. Domnul Györfi-Deak György mi-a făcut cinstea să boteze traseul cu numele meu de familie, legat de faptul că eroii din romanul meu „Comorile

de sub Meseș” străbat și ei, pe jos, distanța dintre Mirșid și Moigrad, iar eu am fost, probabil, primul care a descris acest traseu, fără să-l fi străbătut vreodată.

Cea de a cincea drumeție a avut ca scop vizitarea ruinelor Cetății Aurite - ruinele unei foste mănăstiri benedictine, după unele surse, sau ale unei cetăți, după altele, din satul Cheud - și a Cheilor Țicăului, *un colțisor al Raiului pescăresc coborât pe Pământ..* Suntem copleșiți de tot felul de date, cu caracter istoric și geografic, unele mai interesante decât altele, referitoare și la alte cetăți medievale din Sălaj, ale căror ruine se păstrează sau se mai văd încă. Ni se spun și câteva legende.

Traseul șase duce în satul Var, aflat pe Someș, foarte aproape de Jibou. Autorul s-a dus acolo să vadă „salcia blestemată”, în apropierea căreia a fost violată apoi omorâtă, de niște bandiți, o fată bătrână, a cărui fantomă bântuie locul. Iată cum și un astfel de loc poate deveni unul de pelerinaj, pentru cei care vor să vadă salcia sau să întâlnească fantoma! Aflăm că salcia nu mai există, prin urmare, „pelerinilor” le mai rămâne să întâlnească fantoma. Autorul n-a avut norocul acesta, în schimb, a văzut, în țințirumul din sat, un Crist răstignit, fără o mână (să fie o ispravă a babei?) și a trăit dezamăgirea să vadă, în satul Borza, o pădure rasă de pe suprafața pământului de către alți bandiți.

Pe traseul șapte (Someș Odorhei-Bârsa-Domin-Bulgari) autorul merge pentru a vedea bisericile de lemn din localitățile menționate. Despre biserica din Bârsa scrie: *clădirea este complet acoperită cu tablă, inclusiv obloanele turnului pătrățos, ceea ce-i dă aspectul unui vehicul blindat, căruia i s-a demontat turela și în locul tunului a fost plantat un foișor cu turla ascuțită ca o lance*, despre cea Domin aflăm că *este singura biserică din Sălaj care are un dublu rând de streșini din șindrilă*, iar despre biserica din Bulgari că *este cel mai vechi monument românesc de arhitectură religioasă din regiune*.

Traseul opt este o excursie pe Meseș, cu pornire din cartierul Bră-

det, din Zalău, cu urcarea pe creasta muntelui, în zona antenelor, și coborârea în Moigrad, probabil pe Drumul Romanilor. Aflăm lucruri interesante despre Zalău (olărit și gară), despre serbările de la Porolissum (unde asistăm, împreună cu autorul, la prohodul unui împărat), despre poezii Nicolae Labiș și Ady Endre și prozatorul Ioan Groșan.

Traseul 9 îl duce pe autor, cu bicicletă, în satul Mineu, localitate legată de începutul răscoalei lui Doja (1514) și de domiciliul forțat al lui Tökés László (1989). Biserica reformată din localitate *este un unicat mondial: singura biserică de lemn cu portal de marmură roză*. Mai aflăm că: *Din cauza unei atitudini suspectabile de segregare, descrierea și istoria ei lipsesc din majoritatea lucrărilor dedicate bisericilor de lemn din județ, deși ea reprezintă cel mai vechi edificiu de acest tip din regiune*.

Traseul 10 ne duce la rezervația naturală Stanii Clițului, *cireașa de pe tortul „Teherghelilor sălăjene”*. Despre Stanii Clițului, autorul mai scrie: *Dacă ar afla de existența acestei minunății someșene, japonezii și-ar trage tren de mare viteză până aici*. Dumnezeu ne indică și cum putem vedea minunățiile de acolo pe Internet. I le-am urmat și am rămas încântat!

„Micile Bucurii” este intitulată ultima parte a cărții, în care scriitorul ne demonstrează că astfel de bucurii ni le pot procura locurile aflate în imediata apropiere a localităților noastre de domiciliu. Descrie câteva: Pietrele Popii - din Creaca -, Leurdari, Băile din Jibou, La Dumbrăvița, La antene.

Cartea se termină cu capitoul „Sălajul pentru întotdeauna” (de ce „întotdeauna” și nu „totdeauna”?) în care autorul ni-l prezintă pe Peter Mayle, cel care a popularizat prin cărțile sale Provence-ul francez și încheie: *Sălajul este un colț de rai asemănător, dar care încă nu și-a găsit geniul popularizator*. Îl contrazic: și-a găsit un popularizator. Chiar dacă nu de geniu, unul foarte talentat. El se numește Györfi-Deak György. Îi lipsește doar un cal năzdrăvan.

Iaz, satul morilor pe apă

Cristian BORZ

Peisaje ce par rupte dintr-o poveste, mirosul pădurilor de brad, rezervația naturală „Mlaștina de la Iaz”, „Băile Iaz” - băi cunoscute pentru efectele lor terapeutice, obiceiurile și folclorul zonei bine conservate și nu în ultimul rând „Muzeul de Artă Populară al Ligiei Alexandra Bodea”, fac din satul Iaz una dintre cele mai atractive sate ale județului Sălaj.

Satul Iaz aparține de comuna Plopiș, așezat în partea de sud-vest a județului Sălaj, la poalele Munților Rez, care sunt o grupă montană a Munților Apuseni aparținând lanțului muntos al Carpaților Occidentali. Cel mai înalt vârf este Vârful Măgura Mare, cu 918 m.

Din punct de vedere administrativ, această localitate a aparținut, conform însemnărilor lui Petri Mór, Comitatului Crasna, iar în 1481 respectiv din 1553 localitatea Iaz făcea parte integrantă din Cetatea Valcăului. În perioada interbelică a aparținut de Plasa Șimleu Silvaniei, iar actualmente de comuna Plopiș, județul Sălaj.

Din punct de vedere geografic, teritoriul administrativ al satului se desfășoară în unitatea montană a Plopișului și în depresiunea cu același nume, în bazinul hidrografic al râului Iaz, afluent de stânga al râului Barcău.

Principala ramură economică caracteristică comunei este agricultura, cu o bună reprezentare a sectorului zootehnic. Prezența unor suprafețe destul de însemnate de pădure și de terenuri cu vegetație forestieră și-a pus amprenta asupra meșteșugurilor bazate pe prelucrarea lemnului, localnicii zonei fiind bine cunoscuți pentru obiectele artizanale realizate aici.

Satul Iaz are coordonatele geografice: 47°7'9" Nord 22°41'18" Est și se mărginește în partea de sud cu Munții Plopișului și satul Făget, la nord cu satul Bozieș, la nord-est cu satul Boghiș, la est cu satul Valcău de Jos, la sud-est cu satul Subcetate și la vest cu satul Plopiș. Cel mai apropiat oraș ca distanță de satul Iaz este Șimleu Silvaniei.

Teritoriul comunei are un relief deluros, altitudinea reliefului fiind moderată, menținându-se la valori de 500-700 m, premise favorabile ascensiunii așezărilor permanente până pe culmile Munților Plopiș - exemplu satul Făgetu. Munții Plopișului sunt cunoscuți în literatura geografică și sub denumirea de Muntele Șes (Munții de Aramă sau Rez).

Aspectul depresionar al reliefului favorizează pătrunderea dinspre S-S.E a maselor de aer și stagnarea lor având drept consecință apariția fenomenelor de inversiune termică. În afară de inversiunile de tempera-

tură, mai sunt caracteristice brumele timpurii și uneori și cele târzii, un număr redus de zile cu ceață și umiditate ridicată de vale în raport cu versanții.

Precipitațiile medii anuale sunt cuprinse între 700-800 l/mp. Vânturile dominante sunt cele de vest și nord-vest, care aduc vara importante cantități de precipitații, iar iarna cele de nord-est, care aduc zăpada. Intensitatea vânturilor este mult atenuată de bariera Munților Meseș.

Satul Iaz este străbătut de Valea Iazului, care se desparte în sat în „Matcă” și „Pârâul Racoviță”. Valea Iazului are mai mulți afluenți, pâraiașe care izvorăsc din Munții Plopișului precum Valea Peștilor, Valea Uliului, Valea Șes.

Pe Valea Uliului se află Pârâul Pălincii, unde în vechime sătenii se ascundeau de autorități să facă vestita *pălincă de Iaz*. Tot aici se află Fântâna Lăzurănilor. Valea Iazului se varsă în râul Barcău pe teritoriul localității Boghiș.

Atestare documentară

Satele din bazinul superior al Crasnei sunt atestate documentar, în cea mai mare parte a lor, în secolele al XIII-lea și al XIV-lea, ceea ce arată că ele s-au aflat în prima linie pe direcția de pătrundere a feudalității maghiare înspre Transilvania.

Prima atestare documentară a satului Iaz este din anul 1342 sub denumirea de Jáz, *voievoda ipsorum (olacorum) de Jazi et ceteri olaci de eadem, Jazi, Jaz*.¹ Satul în acea perioadă aparținea de Cetatea Valcăului.

Un document adresat în anul 1342 Capitulului din Oradea ilustrează organizarea satelor românești de pe domeniul cetății Valcău, mențiune consemnată cu ocazia unei ședințe de judecată: „*Benedict, fiul lui Petru, vine înaintea capitolului bisericii din Oradea în numele magistrului Donch, comitele de Crasna, și al fiilor săi prin care voia să pornească o pâra în fața scaunului nostru de judecată, împotriva lui Napakur de Bozieș într-o pricină de moșie: acel Napakur, stând însuși înaintea noastră, ne-a înfățișat niște scrisori ale conventului bisericii Sfântului Ștefan, întâiul mucenic din Dealul Orăzii, întocmită în 1340 și alte trei de opreliște și de întâmpinare în care arăta: că omul domnului nostru, regele, și omul sus-zisului convent au cercetat pe toți ca să afle adevărul cu privire la faptul dacă Ladislau și Ioan, fiii pomenitului magistrul Donch, au pus să se cosească de către Tihomir Românul (voievodul lor) din Iaz și de ceilalți români din același loc, fânul de pe o bucată de pământ și de moșie a aceluiași Napakur din Bozieș aflătoare lângă Giumelciș,*

„Moară pe apă”, pictură de Dumitru Costălaș, originar din Iaz

care ține de sus-zisa moșie numită Bozieș și să culeagă (și) celelalte folosințe ale numitei bucăți de pământ de către dânșii spre paguba sa, în timp ce pricina dintre ei, era pe cale de judecată și după aceea (dacă iobagii unguri și români din Nușfalău, Iaz și din Valcău și din Giumentciș) dar mai ales Tihomir voievodul din Iaz, și toți românii aflători sub voievodul acela Tihomir, s-au folosit de pământurile de arătură, livezile și pădurile precum și de toate celelalte folosințe ale sale (după cum) a susținut și în pomenitele scrisori acel Napakur în care arăta că înfățișându-se el de mai multe ori înaintea sus-zisului convent, făcuse întâmpinare și oprise pe aceia de la culegerea silnică a foloaselor și folosințelor pomenitei moșii, Bozieș, iar pe Tihomir de la ridicarea din nou, pe pârâul numit Giumentciș a unei mori între hotarele acelei moșii ale sale”².

Satul este consemnat sub diferite calchieri lingvistice: 1481: „Alsowyaz”, „Felsewyaz”, „Also-wyaz”, „Felsew-Wyaz”³; 1497: „Jaaz”, „Felső-Jaáz”; 1508: „Alsó-Jaz”, „Felső-Jáz”, „Also-Jhaz”, „Felső-Jhaz”⁴; 1519: „Also et Felsew Jaaz”, „Alsó-Jaz”, „Felső-Jaz”⁵; 1549: Also-Yázz, Felső Yázz; 1550: Alsó-Yász, Felső Yász; 1559: Fewlsewjaz, Alsójaz; 1589: „Iaz”⁶; 1641: „Jaszó”⁷; 1733: „Jazul”; 1750: „Jearsch”; 1839: „Jázu-gyin-zsosz”; 1850: „Jázz”, „Jázu”; 1854: „Jáz” („Felső”, „Alsó”).

Trebuie menționat faptul că satul a fost împărțit în două părți: Iazul de Jos și Iazul de Sus („Felső”, „Alsó”), ambele corespund Iazului din zilele noastre. De altfel azi se disting trei părți: Iazul de Sus sau Groși, Iazul de Jos împărțindu-se și el în două părți - Iaz și Cehal.

Ipoteze privind originea numelui Iaz

Toponimul este identic cu apelativul românesc *iaz* „apă stăvilită formând un lac artificial mai mic sau o bolboacă mai mare” sau „derivație dintr-un râu spre a duce o parte din apa lui la o moară, o piuă, un fierăstrău”. În localitatea Iaz au existat înainte mai multe mori pe apă (Viluchi, Neoachi, Teofil și a Torji), dar și piuă și fierăstrău (a Torji)⁸.

Numele localității mai amintește de „iazigi” (triburi sarmatice)⁹, care aveau corturi sub dealurile Nușfalăului și Măgura Șimleului, unde s-au descoperit urme prețioase¹⁰.

Denumirea localității mai poate proveni și din limba rusă, sensul cuvântului fiind frasin „ясень”, amintind de pădurile de frasin din Munții Rez. În comitatul Crasna, conform datelor statistice, au locuit și ruși¹¹.

Mlaștina Băile de la Iaz ar putea să stea și ea la baza numelui dat satului. Ea fiind o zonă cu un lac natural și mlaștini turbo-active cu suprafața de 10 hectare și o adâncime maximă în zona de mlaștină de 5,1 metri.

Ipoteza că iazurile formate natural sau artificial au generat și toponimul este cea mai plauzibilă.

Pe teritoriul României mai avem câteva toponime formate de la această temă *Iaz* - în județele Bacău, Caraș-Severin, Suceava, Vaslui; *Iazu* - în județele Dâmbovița, Ialomița, Prohova; *Iazu Nou* și *Iazu Vechi* - în județul Iași; *Iazurile* - în județul Tulcea.

Atestare arheologică

1. Descoperiri preistorice.

a) Punctul *Dăușoare*.

Din acest punct provine un fragment ceramic neolitic¹².

Neoliticul (sau epoca pietrei lustruite) este penultima epocă a preistoriei și cea mai scurtă, ea a urmat după mezolitic și a precedat epoca metalelor, caracterizată prin folosirea uneltelor de piatră lustruită și metalurgiei primitive a cuprului, prin apariția agriculturii primitive, a creșterii vitelor și a olăriei.

Așezări dacice

Literatura de specialitate nu ne releva existența unei așezări dacice pe teritoriul satului Iaz, dar nici nu exclude această posibilitate. Săpăturile arheologice sunt foarte puține sau lipsesc cu desăvârșire. Descoperirea unei așezări din secolele III - II a. Chr. la Boghiș (punctul Nagy Mezo)¹³ și a unei drahme de Dyrrhachium¹⁴ în greutate de 2,82 gr. la Plopiș (punctul Hotarul satului)¹⁵ datată din secolele II a. Chr. - I p. Chr. ne îndreptățesc să credem că și teritoriul satului Iaz a fost locuit în perioada dacică.

Descoperiri medievale

Punctul *Podul lui Holczer*. De aici, de pe partea stângă a șoselei Plopiș - Iaz- Boghiș, de pe a doua terasă a *Pârâului Valea Mare*, provin materiale arheologice prefeudale din secolele VIII-IX d.Chr.¹⁶.

Evul Mediu timpuriu reprezintă o perioadă din istoria lumii de după căderea Imperiului Roman de Apus, ce se întinde pe aproximativ cinci secole, între 500 și 1000 d. Hr.

Proprietate a Cetății Valcău

Cetatea Valcău a fost construită probabil în a doua jumătate a secolului al XIII-lea, după marea invazie tătară din 1241, jucând un rol important și în luptele interne dintre nobilii feudali, în urma cărora a intrat în posesia familiei Bánffy.

Istoricul proprietăților Iazul de Sus și Iazul de Jos între anii 1481-1777 corespunde în totalitate cu istoricul moșiilor Cetății Valcău.

În anul 1479, Andrei și fratele său din familia Bánffy, primesc un privilegiu regal în virtutea căruia au dreptul de judecată în domeniul Valcău. În anul 1546 este zălogită pentru 4000 de florini de aur, în 1562 cetatea aparține lui Seredi Istvan, care face parte din partida lui Ferdinand Zapolya. Când ajunge rege al Ungariei, Ioan Sigismund dăruiește în anul 1564 domeniul cetății Valcău tot unui membru al familiei Bánffy¹⁷.

Iazul de Jos și Iazul de Sus se afla în sectorul numit Rézalja (Rez), relevat în 1565 în documentul regelui Ioan al II-lea, prin care somează comitatul Crasna să înregistreze în moșia lor pe L. Bánfi Farcas și pe succesorii săi, pe care Paksi Jób și soția acestuia Bánfi Dorotya le-au pierdut din cauza ofensărilor aduse Majestății

Sale. În anul 1567 este amintit Borz Ioan din Iaz, care era dator cu prețul vinului lui Bozzásy Lukács.

În veacul al XVI-lea găsim mai mulți voievozi, care stăpânesc peste mai multe sate. Dintre aceștia îi amintim pe: Luca Bica de Rézalja, Grigore Baboș, Teodor Șandor, Pavel Balog, Petru Lupșa, Ștefan Petrica de Meszesalja¹⁸.

Satul a trecut în proprietatea mai multor persoane: astfel, în 1641, doamna Jenyzei Szunyogh Gáspár a vândut, din cauza unor datorii financiare, moșia Jászo (Iaz) din Crasna, pe veci și fără posibilitatea răscupărării, lui L. Bánfi Zsuzánna și Kemény Jáno din Gyerő-Monostori și succesorilor săi în prezența martorului Kis-Rhédei Rhédey Ferencz. În anul 1720 la Iaz exista o moară pe apă care avea un profit de 3 frt 15 dinari.

Într-un document din 1768 găsim că fiii lui L. Bánfi Farkas și Bagosi Erzsébet: Farkas, Mihály și György au primit moștenire părintească pe cale judiciară de la surorile acestora: Krisztina soția lui Vargyasi Dániel Gábor, gr. Bethlen Ádámne Zsuzsánna și Patai Szilvási Jánosné Erzsébet moșiile Iazul de Sus și Iazul de Jos¹⁹.

Se pare că Iazul de Sus și Iazul de Jos au fost diferențiate timp îndelungat, așa se explică de ce apar cele două denumiri în acest document.

Cetatea Șimleului

Istoria medievală a Șimleului este strâns legată de familia Báthory, familie princiară, care a jucat roluri importante în istoria transilvăneană. Cetatea Șimleu intră în posesia familiei mai sus amintite în urma căsătoriei lui Báthory László cu Medgyesaljai Anna, în anul 1351.

În toamna anului 1594, în Urbariul domeniului erau înscrise 50 de localități, târguri, sate sau porțiuni de sate. Aici găsim voievozi sau crainici care se ocupau de organizarea ținuturilor și a satelor. Așa cum am amintit, ținutul de sub Rez avea în frunte pe voievodul Luca Bica înscris la Hurez. Crainicul Teodor Cioară (Varjw Thiwadar) avea în subordine satele Giumelcișul de Sus (Plopiș), Giumelcișul de Jos, Iazul de Sus și Iazul de Jos. Nu sunt specificate care sunt atribuțiile voievodului și ale crainicului. Din înscrieri apare că voievodul era superior, iar crainicul subordonat cu rol de jude sătesc sau a mai multor sate, se întâmpla uneori ca să îndeplinească și atribuții de voievod²⁰. Urbariul ne arată și care era starea materială a voievozilor și a crainicilor, astfel Luca Bica din Hurez avea 4 boi și un cal, iar Teodor Cioară din Giumecișul de Jos avea 4 boi și 16 capre. Se observă că nu aveau o stare excepțională, aceasta dacă declarațiile lor sunt exacte. Voievozii trebuiau să aibe cel puțin un cal, deoarece aveau atribuții militare, de asemenea trebuiau să aibe și turme de oi. Ei erau însă primii care se puteau sustrage de la declarații exacte. Crainicii aveau în general o stare materială sub medie, rar se întâmpla să treacă peste.

Censul, renta în bani sau în natură datorată seniorului de către posesorul pământului, se plătea în bani.

Ținutul de sub Rez plătea împreună 56 fl, cu o medie de 47 d. pe familie în satele românești plătitoare de cens. Censul se plătea de către toate satele la un singur și același termen, Sînmihai.

Voievozii și preoții trebuiau să facă și daruri. Voievodul ținutului de sub Rez trebuia să dăruiască de Crăciun o căprioară, iar vara un șoim. Preoții români erau datori cetății cu o pătură. În ținutul de sub Rez erau trei preoți, care erau datori să dea cetății în ziua de Sfântul Nicolae trei pături.

Trentina, darea obișnuită a românilor era destul de ridicată, cele 14 sate ale ținutului de sub Rez erau datoare cu 31 de vaci trentine. Într-un an, cetatea a luat de la satele românești nu mai puțin de 185 de vaci. Peste trentină, satele românești mai trebuiau să dea și un bou de Paști. „Sărăcimea” ținutului de sub Rez datora stăpânului, tot de Paști, un bou.

Din daruri și datorii, voievozii își aveau și ei partea lor. Voievodului de sub Rez i se datora din vacile trentine, o vacă, din dare un florin, din porcii de pajiște un porc, din oi o oaie cu miel.

Satele românești nu trebuiau să dea dijmă, nonă, nici din semănături și nici din vin. Cele 14 sate de sub Rez trebuiau să dăruiască cetății câte o oaie și un miel cu lână cu tot, de turmă, chiar dacă avea o sută sau două sute de oi. Cel care a cumpărat oi, după Crăciun, era dator doar cu un miel de turmă sau cu prețul unei măsuri (pint) de vin.

Urbariul nu înscrie obligațiile de lucru ale supușilor sau colonilor. Nu sunt precizate în niciun fel nici obligațiile de lucru ale meseriașilor, conscriptorul nu a simțit nevoia să le noteze, deoarece ele erau nelimitate²¹.

Recensăminte

În anul 1808 are loc recensământul familiilor nobile care dețineau terenuri pe teritoriul localității Iaz, astfel gr. Bánfi, gr. Petki, br. Bánfi, Vai și Cserei dețineau 25 1/2 antiqua și 32 nova parcele, cele mai multe parcele le deținea gr. Bánfi György (8 antiqua, 16 nova) și doamna Vai László (5 antiqua, 3 nova), mai existau parcele și în posesia micilor proprietari din Crasna 2 antiqua²².

Recensământul din 1850: case - 103; locuințe - 102; populația - 475; străini - 7; prezenți - 482; bărbați - 277; necăsătoriți - 155; căsătoriți - 115; văduvi - 7; număr bărbați încorporați 17-21 ani - 32; femei - 198; necăsătorite - 74; căsătorite - 115; văduve - 9; români - 402; țigani - 11; evrei - 7; greco-catolici - 468; mozaici - 7; Cai - 6²³.

Recensământul din 1880: populația - 703; greco-catolici - 685; romano-catolici - 3; israeliți - 15; români - 657; maghiari - 18; slovaci - 1; alte naționalități - 5; limbă maternă necunoscută - 22; alfabetizați - 34²⁴.

Recensământul din 1895: în anul 1890 numărul locuitorilor era de 727, din care 32 maghiari, 660 români, alte naționalități 33. În ceea ce privește religia: 6 romano-catolici, 707 greco-catolici, 14 izraeliți. În acel an existau 156 de case²⁵.

Număr de gospodării - 174; Total teren în iugăre - 4532; pământ arabil - 769; grădini - 31; fânațe - 267; vii necultivate 1; Pășuni - 256; Păduri - 3 103; Terenuri neproductive - 105; Atelaje cu un cal - 1; cu doi cai - 6; cu doi boi - 21; cu patru boi - 4; cu bivoli - 2; cu vaci - 38; Pomi fructiferi - 7 798: meri - 131; peri - 117; piersici - 7; caiși 12; pruni - 7479; nuci - 52²⁶.

Recensământul din 1900: bărbați - 407; femei - 388; necăsătoriți - 436; căsătoriți - 317; văduvi - 42; case din chirpici sau pământ - 28; case din lemn - 144; case acoperite cu țiglă - 17; case acoperite cu șindrilă - 32; case acoperite cu trestie sau paie - 123; știu să scrie și să citească - 29; știu ungurește - 40; Populația după vârstă 0-5 ani - 136; 6-11 ani - 115; 12-14 ani - 56; 15-19 ani - 77; 20-39 ani - 204; 40-59 ani - 137; peste 60 de ani - 70. Greco-catolici 763; romano-catolici 3; reformați 2; israeliți 27²⁷. Valoarea estimată a proprietăților era de 17.784 K. 22 f, impozitul direct către stat era de 2488 K.

Terenuri: Delnițe = Gyélnyiczé (szántóföldek), Bărăciune = Baracsunyé (a barakk környéke), Dealul Țearinii = Gyálul Czárinyij (Tilos-halom), Șes = Sesz (síkság), Rîtul din sus = Rîtul din jos (Felső-rét), Dumbrava, Țearină = Czárina (tilos), Lunci = Luncs (völgyek).

Păduri: Gruiful Ursului = Grujul Urszului (Medvehalom), Fața Uliului = Fácza Uljului (kányás oldal), Corbul Mic și Corbul Mare = Corbul Mnyik si Corbul Mără (Kis- és Nagy-Hollós), Runk, Purcăreț = Purkaréc (disznófertő), Cicera Mare = Csicsérá Mără, Dumbrăvița = Dumbraviczá (kis berek), Loding, Cioroieș = Csorojes (csurgócska), Aristie = Arisztijé, Gruete = Grujeczé (halmok)²⁸.

Recensământul din 1910. Din *Schița Monografică a Sălagiului* de D. Stoica și I.P. Lazăr aflăm că, în anul 1908, localitatea Iaz avea 160 de fumuri cu 789 de suflete de religie greco-catolică, știu să scrie și să citească 73 de persoane dintre care 8 persoane vorbesc și limba maghiară. Erau 70 de persoane cu drept de vot. Biserica veche, edificată în 1733, a fost distrusă în întregime din cauza unui incendiu, la acel moment, anul 1908, serviciul religios se celebra într-o casă nou edificată. *Registrul matricol din 1863.* Școala confesională, edificată în anul 1850, are o singură clasă cu învățător calificat având un salariu de 600 cor. Școala era frecventată de 38 de copii dintre care 17 știau să scrie și să citească.²⁹

Conform recensământului din 1910: suprafața localității în iugăre - 4583; Case - 178; Total populație - 862; Români - 816; Maghiari - 13; Slovaci - 31; alte naționalități - 2; Ortodocși - 5; Greco-catolici - 813; Romano-catolici - 32; izraeliți - 12³⁰.

Conform recensământului din anul 1941 apartenența religioasă era următoarea: ortodocși 2; greco-catolici 1052; roman-catolici 339; reformați 8; izraeliți 12.

Conform recensământului populației României din anul 2002, localitatea avea la acea dată 829 locuitori, 403 de sex masculin și 426 de sex feminin.

Dictatul de la Viena

După *Dictatul de la Viena* încheiat la 30 august 1940, prin care România a fost silită să cedeze aproape jumătate (43.492 km²) din teritoriul Transilvaniei în favoarea Ungariei horthyste, pe teritoriul județului Sălaj s-au produs o serie de incidente în care etnici români au fost masacrați de trupele horthyste: Trăznea (9 septembrie 1940), Ip (13/14 septembrie 1940), Ciumărna, Zalău, Camăr, Dragu, Hida, Cosniciu de Sus, Cerâșa, Marca, Nușfalău. A fost elaborat un program de maghiarizare a românilor, elaborat de baronul Aczel Ede și însușit de guvernul maghiar. Programul cuprindea expulzarea fruntașilor vieții politice românești, pauperizarea românilor, mobilizarea lor în armată, colonizarea de unguri, șicanarea românilor sub diverse forme pentru a-i determina să emigreze etc. Obiectivele urmau să fie realizate prin mijloace oficiale sau prin intermediul organizațiilor paramilitare.

Satul Iaz nu a făcut excepție de la acest program; astfel, pe data de 2 octombrie 1940 de frica torturilor părăseau satul: Rad Maria, casnică; Radu Ioan, căsătorit, zilier; Rolnic Ioan, căsătorit, zilier. S-au întors în 12 noiembrie 1944. Pe 2 decembrie 1941 au plecat Pop Veronica, căsătorită, casnică; Ghilea Florian, căsătorit, plugar; Gal Florian, necăsătorit, plugar; Borz Lucreția, căsătorită, casnică; Borz Urel, căsătorit; plugar; Bodea Ileana, căsătorită, casnică; Rad Ana, căsătorită, casnică; Sebesten Siberiu, necăsătorit, comerciant. S-au întors la sfârșitul anului 1944. În 22 martie 1942, Rolnic Eleonora, necăsătorită, casnică; Rolnic Cornelia, necăsătorită, casnică; Blaga Ana, căsătorită, casnică; Blaga Ecaterina, căsătorită, casnică; Blaga Maria, necăsătorită, casnică și s-au întors în 16 octombrie 1944³¹.

Preotul Pordea Pavel a fost expulzat din sat³², familia lui fiind ucisă în noaptea de 13-14 septembrie la Ip. Părintele Pordea a venit la Iaz în anul 1936 și a fost forțat să plece în 28 septembrie 1940. A plecat în Banat, la Logoj.

Anul 1944

Din Schema etnografică a Postului de Jandarmi Plopiș aflăm că în anul 1944 pe teritoriul satului Iaz locuiau 929 de români, 10 maghiari, 29 țigani, 366 slovaci. Tot din aceeași schemă aflăm că există o singură biserică care aparține cultului greco-catolic, o școală primară de stat, trei mori, trei prăvălii și trei cârciumi³³. Școala avea un învățător, un post vacant pentru un învățător și era frecventată de către 160 de elevi³⁴. Existau trei mori pe apă deținute de Ispas Petru, Borz Toader și Buboï Toader, mai exista o „fermă forestieră” deținută de Larohe Dorvos și care avea șase angajați: trei maghiari și trei evrei³⁵.

În anul 1944, din localitatea Iaz au fost luați cu forța de către armata germană și maghiară aflată în retragere un număr de 30 de persoane³⁶. Au existat și persoane ridicate cu forța și trimise la muncă în Germania: Moise Dumitru, Ispas Florea, Fiț Florea, Leț Florea, Sabău Teodor, Bulzan Ioan, Buboï Florea, Borz Dumitru³⁷.

Anul 1946

Din septembrie 1944, România se afla sub regimul Convenției de armistițiu, care consfințise o veritabilă ocupație sovietică. Părăsită de aliații ei firești, marile democrații occidentale, România, rămasă în sfera de influență a Uniunii Sovietice, și-a pierdut regimul său democratic, primind cu forța o altă organizare impusă de Kremlin. La 6 martie 1945 a fost impus țării un guvern prosovietic care, pentru salvarea aparenței, s-a intitulat „de largă concentrare democratică”, dar în care Partidul Comunist Român avea rolul hotărâtor.

Anul 1946 a reprezentat unul din momentele de turnură ale societății românești în epoca contemporană. În acel an, puterea instituită prin șantaj și forță la 6 martie 1945 a obținut, în urma unor alegeri falsificate, o legitimare politică în interior, în baza căreia s-a trecut mai apoi la transformarea regimului politic după metoda stalinistă.

În această situație, deși partidele politice nu au fost desființate oficial, orice încercare de activitate a lor era împiedicată, boicotată, șicanată, fiind hărțuite și arestate cadrele de bază ale acestor partide, personalități științifice și culturale ce manifestau ostilitate față de noul regim impus României.

În „Darea de seamă” a Postului de Jandarmi Plopiș, nr. 248 din septembrie 1946, care se referea la situația politică de pe raza de activitate din luna septembrie se menționează că: „Partidele din FND lucrează printr-o propagandă întinsă de la om la om, iar opoziția pentru moment lucrează pe sub ascuns fără a face multă propagandă”³⁸. La 12 octombrie 1944 s-a constituit Frontul Național Democrat (F.N.D.) la care s-a adăugat F.P.A.: Sindicatele Unite, Apărarea Patriotică, U.T.C., Madosz (maghiari) ș.a. (organizații legale sau semilegale conduse de P.C.R., în interbelic). Din același document aflăm numărul votanților în localitatea Iaz precum și intenția lor de vot: numărul total al populației: 1385; numărul persoanelor cu drept de vot 646. Intenție de vot: UPM 2; PC 3; Partidul Liberal-Tătărăscu 45; Frontul Plugarilor 85; Partidul Național Țărănesc 524. Chiar dacă documentul amintit mai menționează că F.N.D. se poate baza la alegeri pe comunele Boghiș, Bozieș, Iaz și Halmăjd, din intenția de vot a alegătorilor din Iaz putem constata că opoziția conducea detașat. În „Darea de seamă” privind situația politică din săptămâna 1-7 septembrie 1946 întocmită Conf. Ord. Circular Nr. 5581/1946 se menționează că: „B.P.D. răspândește manifeste contra opoziției, dar nu le citește aproape nimeni pentru faptul că majoritatea locuitorilor sunt Măniști”³⁹. La 17 mai 1946 se formează Blocul Partidelor Democratice, alianța electorală care forma guvernul de stânga al prim-ministrului dr. Petru Groza și era alcătuită din Partidul Comunist Român, Partidul Social-Democrat, Frontul Plugarilor (formațiunea politică a prim-ministrului), Partidul Național Liberal-Tătărăscu, facțiunea țărănistă a lui Anton Alexandrescu și Uniu-

nea Patrioților. Într-o altă dare de seamă a aceluiași post de jandarmi pe săptămâna 8-15 octombrie 1946 se menționează că: „În comuna Aleuș și Iaz, delegatul BPD-ului din comuna Drighiu, Coțea Traian s-a dus pentru conferință, dar nu a fost ascultat de nimeni, populația din comunele sus arătate nu privește cu ochi buni delegații B.P.D.... Populația este mulțumită și simpatizează pe Maniu...”⁴⁰ În săptămâna 16-22 octombrie 1946 intenția de vot în localitatea Iaz era următoarea: UPM 0; PC 8; Partidul Liberal Tătărăscu 45; Frontul Plugarilor 72; Partidul Național Țărănesc 397; Neutri 124.⁴¹

La 19 noiembrie au avut loc alegerile pentru Adu-narea Deputaților. Oficial, B.P.D. a obținut victoria cu 76,60% din voturi. În realitate „succesul” s-a bazat pe violențe, fraude, abuzuri, fără precedent în istoria electorală a României. Există estimări care apreciază că PNȚ ar fi câștigat în mod real suficiente voturi ca să formeze singur guvernul sau, în cel mai rău caz, în alianță cu alte partide anticomuniste.

Reforma agrară din 1945

Reforma agrară din 1945 a fost un proces inițiat de guvernul comunist de după 1945, cu scopul de a reforma radical agricultura și de a împroprietări țăraniilor săraci din România. Din punct de vedere economic, pretinsa reformă a guvernului de așa-zisă largă concentrare democratică condus de Dr. Petru Groza a fost, de fapt, un mare pas înapoi în calea progresului întrucât a distrus marile proprietăți agricole, singurele în care se mai aplicau tehnologii moderne și începuse deja să pătrundă puternic mecanizarea. În Transilvania, majoritatea fermelor agricole erau organizate după modelul austro-ungar și aveau, în principal, următoarele caracteristici: fermele dețineau în proprietate sau în folosință terenuri agricole cu suprafețe cuprinse între 250-500 hectare, care permiteau o bună organizare a producției și a muncii. Majoritatea aveau spații de locuit pentru personalul angajat și familia acestuia, aflate chiar în incinta fermei. Fără îndoială că și atunci exista multă sărăcie, iar organizarea menționată nu era modelul ideal, însă desființarea acestor modalități de lucru prin divizarea excesivă a moșiilor și a patrimoniului fermelor nu putea rezolva problemele sociale, ci dimpotrivă, chiar le-a agravat (se cunoaște penuria alimentară din anii 1950) spre disperarea „reformatorilor”. Reforma agrară din 1945 a fost înfăptuită la sate de „Comisii comunale de împroprietărire alese de obștea plugarilor”.

Urmău să primească pământ din marile moșii țăraniilor săraci, participanții la cele două războaie mondiale, invalizii de război, văduvele și orfanii. Având în vedere că în bazinul Barcăului nu au existat moșii care să fie expropriate pentru a putea să facă față tuturor cererilor depuse, au apărut numeroase nemulțumiri. Existau 1800 cereri, dintre care 181 erau cereri ale participanților la cele două războaie mondiale, invalizii de război, văduve și orfani, iar autoritățile aveau la dispoziție

doar 443 de iugăre. Comisiile locale au fost nevoite să-i împroprietărească doar pe cei foarte săraci și care nu au avut pământ. Astfel, în localitatea Iaz au fost împroprietăriți un număr de 80 de persoane dintre care 67 erau „cu pământ puțin”⁴².

materialele integrale pot fi citite pe site-ul www.caietesilvane.ro

Note bibliografice:

1. C. Suci, *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, vol. II, București, p. 301.
2. M. Roller, *Documente privind istoria României. Veacul XIV în Transilvania*, vol. IV (1341-1350), Editura Academiei, 1955, pp. 89-90.
3. C. Suci, op. cit. p. 301.
4. *Ibidem*, p. 301.
5. *Ibidem*, p. 301.
6. A. Veress, *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești. Acte și scrisori*, vol. III (1585-1592), București, 1931, p. 162.
7. P. Mór, *Szilágy vármegye monographiája*, vol. III, Zaláu 1902, p. 589.
8. Chende-Roman, G., *Dicționar etimologic al localităților din județul Sălaj*, Editura Silvania, Zaláu, 2006, p.185.
9. Iazigii au fost o ramură a sarmaților. Iazigii au jucat un rol important în războaiele daco-romane, ca aliați ai romanilor, iar după secolul II ca inamici ai acestora, adesea în alianță cu dacii liberi. Până la retragerea aureliană din anul 271, s-au limitat la teritoriile locuite de dacii liberi. După această dată au pătruns și pe teritoriul fostei Dacii romane.
10. P. Mór, op.cit., p. 589.
11. *Ibidem*, p. 589.
12. Băcuț-Crișan S., *Neoliticul și eneoliticul timpuriu în depresiunea Șimleului*. BB 23, Sibiu (2008), p. 76.
13. *Ibidem*, p. 19.
14. În perioada sec. II-I a Chr. drahmele emise de coloniile grecești Apollonia și Dyrrhachium devin „valută” utilizată de daci până la apariția denarului roman republican și mai apoi imperial.
15. Pop H, *Argintul dacic sălăjean*, Ed. Mega, Cluj-Napoca, 2008, p. 47.
16. Băcuț-Crișan S., *Aspecte de viață economică în neoliticul din Sălaj*, în „Marmatia” 7 (2003, I), p. 321; 2006, p. 836; 2007, p. 58.
17. P. Mór, op.cit., vol. III, p. 589.
18. Ghergariu L, *Zălaul, schiță monografică*, ed. a II-a, Ed. Caiete Silvane, Zaláu, 2012, p. 31.
19. P. Mór, op.cit., vol. III, p. 589.
20. Prodan D., *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, Ed. Academiei RSR, vol. II, București, 1968, pp. 593-594
21. *Ibidem*, p. 598-603.
22. Petri Mor, op.cit., p. 589.
23. Seria Studia Censualia Transsilvanica, *Recensământul din 1850*, Ed. Staff, 1996, București, pp. 290-291.
24. Seria Studia Censualia Transsilvanica, *Recensământul din 1880*, Ed. Staff, 1997, București, pp. 306-307.
25. P. Mór, op.cit., vol. III, p. 590.
26. Mezögazdasági Statisztikája, Budapest, 1897, pp. 498-499.
27. Seria Studia Censualia Transsilvanica, *Recensământul din 1900*, Ed. Staff, 1999, București, pp. 528-529.
28. P. Mór, op.cit. p. 590.
29. D. Stoica, I.P. Lazăr, *Schiță Monografică a Sălajului*, Institutul tipografic și de editură „Victoria”, Șimleu-Silvaniei, 1908, p. 251.
30. Seria Studia Censualia Transsilvanica, *Recensământul din 1910*, Ed. Staff, 1999, București, pp. 508-509.
31. Serviciul Județean Sălaj al Arhivelor Naționale (în continuare se va cita S.J.Sj.A.N.), Fond Postul de Jandarmi Plopiș 1944, dos. 4, f. 17-19.
32. *Ibidem*, f. 39.
33. *Ibidem*, f.11.
34. *Ibidem*, f. 37.
35. *Ibidem*, f. 14.
36. *Ibidem*, f. 25.
37. *Ibidem*, f. 36.
38. S.J.Sj.A.N., Fond Postul de Jandarmi Plopiș 1946, dos. 7, f. 128.
39. *Ibidem*, f. 131.
40. *Ibidem*, f. 132.
41. *Ibidem*, f. 134.
42. S.J.Sj.A.N., Fond Postul de Jandarmi Plopiș 1946, dos. 9, f. 30.

Pe drumul Damascului

(Rodica Dragomir)

Constantin CUBLEȘAN

Cu siguranță, ar trebui să existe de-acum studii critice autorizate, autoritare în orice caz, care să definească mai limpede ce se poate înțelege printr-o literatură, și, în speță, o poezie, religioasă. Simplul fapt că sunt vehiculate cuvinte, expresii, parafrazări după versete biblice sau pur și simplu că se versifică idei teologice – trebuie oare să admitem că avem de-a face cu o poezie religioasă? Și, dacă da, justifică acest lucru calitatea poeziei? Dar, poezia poate să se împlinească și dincolo de calitatea ei de a fi religioasă. Important e să existe fiorul, emoția, vibrația lirică a versului ideatic, întrucât o stare poetică poate să fie creată, în fond, de o ambianță, sau de o atmosferă, sau de o lectură ce implică elemente din universul sau din discursul teologic. Faptul că, bunăoară, se evocă ritualul ciocnirii ouălor la Paște sau colindele la Crăciun – aceste trimiteri nu au nicio legătură cu volumul pe care îl discutăm acum – ne îndreptățeste a considera poezia respectivă ca fiind religioasă? Cred că nu. Și-apoi, poezia trebuie să fie poezie în sine, înainte de a fi patriotică, agitatorică, religioasă și așa mai departe. Atributele de acest tip sunt adaosuri ce nu scad și nu înalță calitatea poeziei. Ci pur și simplu slujesc unui anume proces de clasificare tematică, necesară mai ales în scopuri didactice. Și atât. Sau, poate mă înșel.

La toate aceste chestiuni m-am gândit citind recentul volum de versuri, precizez din capul locului, de poezie autentică, al doamnei Rodica Dragomir, intitulat **... cu Pavel, pe drumul Damascului** (Editura Eikon, Cluj-Napoca,

2013). Titlul acestuia sugerează, fără echivoc, o ideatică pe care autoarea își structurează poeziile/poemele cuprinse între cele două coperte ale cărții sale: revelația dumnezeirii, ca să mă exprim cu o formulare laică, pe care a avut-o viitorul Apostol Pavel în drumul său insolit către Damasc. Emoția acestei călătorii, inițiatice, în căutarea unui adevăr în care să poată crede, emoția unei speranțe de viață sub semnul transcendențialului, percepută, desigur, altfel peste secole, dar cu destulă intensitate dramatică a unei trăiri existențiale, o încearcă și Rodica Dragomir, simțind nevoia comunicării directe cu Atoatecreatorul: „Doamne – zice domnia sa – vom mai găsi drumul spre tine/ sau te-ai ascuns pe veci/ să ni se pară mai abrupt abisul? (...) De ce te cauți/ cu ardoare, cu teamă, cu uimire?/ Stau ghemuită în dorință,/ ca melcu-n cochilie,/ și îți aștept chemarea, lucrarea,/ iertarea nerostită./ Cum să ajung din întunericul meu/ rece, adânc și greu, din îndoială/ în blânda lumină a ochiului tău?” Poemul se intitulează **Psalm**. Dar în el nu găsim adorația psalmistului biblic, ci mai curând răzvrătirea din psalmii arghezieni. Care nu cred că pot fi taxați de lirică religioasă, în sensul asumării unei atitudini mistice. Asta nu înseamnă însă că nu vorbim despre o poezie în totul autentică. Într-un alt **Psalm**, Rodica Dragomir are neliniștea interogativității adresate aceluiași Dumnezeu din suflarea căruia s-a zămislit omenirea și care, iată, e un moment când el pare a o fi abandonat pe aceasta, iar poeta nu poate să nu-și rostească

neliniștea ce o cuprinde reflectând asupra propriului destin, recte a destinului seminției noastre: „Nu simți nicicând nevoia/ unui tovarăș lângă tine, când/ cerurile mult prea vaste, nesfârșite/ te-apasă greu? Un suflet cald/ să-ți sufle-n palmă când mâinile îți obolesc?/ De-la-nceputuri, cum mai poți,/ Doamne, fără odihnă, să înfăptuiești?// Mi-e frică că – (poezia ar trebui să refuze asemenea cacofonii!) – nu-mi vei răspunde/ la atâtea-ntrebări, la atâtea-ndoieli/ și clopotul va bate într-o dungă”. Dar, continuă poeta, oarecum concluziv: „Mai frică mi-e, Doamne, de mine,/ de gândurile ce mă hărțuiesc, mă dor”.

Poezia doamnei Rodica Dragomir este una de factură meditativă. Nu însă în tonalități melancolice și nici atât în rezonanțele lamentoului. E o poezie robustă, dramatică în fibra sa intimă, po-

eta coborând în sine pentru a revela freaticile sale îndoieli și temeri. „Umbra mea se ascunde în mine.// Se ascunde în mine, însingurata,/ bântuita de gânduri rebele,/ de gânduri ce le credeam moarte de mult,/ de altele albe, ce-abia s-au născut (...) Noaptea mi-e plină de gânduri/ decupate, amestecate ca niște/ cartonașe de puzzle.// Mă cuprinde teama.../ teama de-a deveni eu însămi o piesă/ într-un joc fără rost,/ o teamă grea,/ de smoolă,/ cu ochii larg deschiși.// Încerc să potrivesc semnele” (**Insomnie**). De altfel, nici perspectiva trăirilor din afară, ca să zic așa, a universului ambiental, nu-i oferă motive altele decât de îngrijorare în privința împlinirilor umane într-un social al damnării: „Și tot mai mulți rămânem/ să înnoptăm la porți închise/ nemaiputând să facem drumul înapoi./ Cum să mai trecem râul ce/ s-a-mbogățit cu-atâtea lacrimi/ ce le-am purtat în noi?” (**La porți**). Tocmai de aceea își sprijină forța de a fi prin cuvânt: „Cuvintele se-aleargă, se-mping/ să iasă-n liman, sufocate în/ cerul prea strâmt./ Își vor sânge,

trup, zbor/ din adâncite vâltori” (**Timp vândut**). Mai stenică e lirica sentimentală, de mărturisire a unei iubiri puternice, pasionale („Te-ademenesc cu unduiri de felină” – **Visul uitat**), a trăirilor sincere și pure în halou neo-romantic („Ne-nfășurăm în primele ninsori/ ce-ncep să cearnă peste noi./ Pășim în taină parcă-n alte lumi” – **Străinul**). Are voluptatea dăruirii, ce amintește de poeziile de tinerețe ale Anei Blandiana: „Eram un ghem tremurător de carne/ fierbinte, unduindă, în ochi cu foc/ de iad. Cutremurând văzduhul,/ descătușând, de dincolo de ceruri,/ izvorul apelor ce mi-au răspuns/ chemării.// Ce vie eram, ce vie/ cu tine și ploaia de mână,/ jucându-mi delfinii în marea din mine” (**Ce vie eram...**).

Ceea ce caracterizează poezia Rodicăi Dragomir, din recentul volum, e totuși acea luciditate tăioasă cu care se rostește, căutându-se pe sine în fața existențialității fatale a condiției sale ființiale, pe care i-a predestinat-o Marele Creator, pe care nu ezită a-l responsabiliza de profundele drame dintotdeauna ale

umanității: „Ridică-te, mi-Ai spus și m-am ridicat,/ purtând în pulberea-nchegată/ în ceea ce sunt,/ deopotrivă trecute destine/ și pe cei nenăscuți.// Urcă muntele, auzitu-s-a glas (...) Adună comori, mi-Ai șoptit, urcușul/ să nu fie numai luptă și chin (...) Bucură-te, mi-Ai cerut și m-am bucurat (...) Găsit-am răgaz să străbat cărările lumii/ cu suflet flămând de-ncununatele minți/ de ieri și de azi” (**Auzitu-s-a glas...**). Nu știu dacă, evoluând pe aceste coordonate, poezia sa este una religioasă. Sigur este însă, după înțelegerea mea, că o asemenea lirică conține într-însa germenii unei credințe puternice în vocația universală a omului, identificându-se în totul firii, ca poezie pură, sub formă de viață: „Și ce minune să fii aidoma apei/ ce sclipește-n soare, aidoma vântului,/ nebunul zărilor de ceară, să zbori –/ o pasăre în stol –/ să fii poteca ce/ așteaptă pasul călător,/ bezmetică iubire,/ să simți că pierzi ceva din tine./ Că ești și tu o parte din mister” (**Gârbovită de poveri astrale**).

Parodie de Lucian Perța

Cosmin Perța

Ultimul lucru pe care l-am auzit a fost tot mîntea mea

2

(din **Caiete Silvane**, nr. 107/2013)

Aș vrea să cânt o pajiște,
Lăsată acolo, la Vișeu de Sus,
Ca toate lucrurile lăsate – vrașiște,
Când la București m-am dus.

Cărduri de prieteni și neamuri
M-au condus la gară când am plecat,

Căruțe cu caii abia ținuți în hamuri,
Până și tata, ca niciodată, îngândurat.

Cântă pajiștea de la Zănoaga, mi-a spus,
Și de la Ciohâdu, și Hâja, neapărat,
Vei vedea că altele ca ele în lume nu-s,
Cântă-le cât mai poți, până la întabulat!

Lungi poeme am încercat în ani
Să scriu despre ele, dar totdeauna mi-aminteam
Cât de mulți șoareci de câmp și cărtițe și șobolani
Am întâlnit acolo, copil, când mă plimbam.

Aș vrea să cânt o pajiște acum
În care la mijloc să-mi fac o casă de vacanță,
Dar cu prețurile de azi nu am cum –
Să strâng bani, mi-ar mai trebui o viață.

Zică soția și mama și prietenii ce-or zice,
Eu mi-am luat câte trei joburi să strâng bani
Și umblu prin lume și fac lecturi publice,
Că tata nu are să-mi dea decât șobolani!

Nicolae Breje, *Spovedanii în amurg*

Ileana PETREAN-PĂUȘAN

Ca un dar de Moș Crăciun, am primit la sfârșitul anului trecut o carte cu dedicație însoțită de o scrisoare din care îmi permit să spicuiesc câteva fraze, convinsă fiind că nu trădez intimitatea unei astfel de comunicări: „Sunt profesorul pensionar Nicolae Breje din Satu Mare, cu originea în Cizer, județul Sălaj. Nu am uitat că prin Dvs. m-am apropiat de revista *Caiete Silvane* în urmă cu niște ani. Acum mi se pare că sunt mai bogat (spiritual) când răsfoiesc și citesc materialele din această Revistă de cultură, ce apare sub egida Uniunii Scriitorilor din România. Felicit pe toți membrii colectivului de redacție pentru conținutul bogat și atractiv al revistei. (...) Mă bucur că Revista s-a *extins* și spre Satu Mare, Maramureș, Cluj și nu numai. Sunt mișcat și de faptul că nu uitați nici de cei plecați în veșnicie (Iuliu Suci, Ștefan Goanță etc.) pe care i-am cunoscut cu mulți ani în urmă. Din modesta mea *avuție* spirituală, vă trimit *Spovedanii în amurg*. (...) Vă urez succese multe tuturor din Colectivul de redacție și mulți ani de apariție Revistei *Caiete Silvane*. Cu stimă și considerație, N. Breje”.

Mulțumindu-i pentru aceste cuvinte de apreciere, îl prezentăm, pe scurt, celor care nu-l cunosc și le îmborsăvim memoria celorlalți cu o scurtă biografie a profesorului și scriitorului Nicolae Breje, ajutați fiind și de dicționarul biobibliografic „Sălaj – oameni și opere” editat de Biblioteca Județeană „Ioniță Scipione Bădescu” Sălaj (Editura Dacia XXI, 2011).

Nicolae Breje s-a născut la 16 februarie 1936 în localitatea Cizer. Absolvent al Institutului Pedagogic, Facultatea de Geografie-Istorie din Cluj (1961-1964) și al Facultății de Geografie din cadrul Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj (1965-1969), a slujit cu credință, în calitate de profesor și director, școlile din Cizer, Tusa, Mal, Bănișor – Sălaj, stabilindu-se apoi la Satu Mare, unde și-a încheiat și viața profesională. Deși viața l-a smuls din satul natal, profesorul Nicolae Breje a purtat mereu în suflet imaginea lui, trăind cu nostalgia anilor copilăriei și adolescenței, iar valorile morale ale țaranului român, lege nescrisă și-n casa părintească, i-au fost întreaga viață termen de

referință. Cultura tradițională din satul natal și din zonă a fost valorificată în prima sa carte, *La fântâna dorului* (Editura Eco Print SRL, Satu Mare, 2006), lansată la școala generală din Cizer în cadrul unei manifestări de suflet la care am avut plăcerea să participăm și noi. A urmat a doua carte, *A fost odată ... ca niciodată* (Editura Eco Print, Satu Mare, 2007).

Volumul de proză *Spovedanii în amurg* (Editura Eco Print, Satu Mare, 2013) este dedicat „tuturor celor care au știut, știu și vor ști să-și păstreze în demnitate și onoare ființa și caracterul în orice împrejurări ale vieții”. În *Prefață* autorul ne mărturisește că „Povestirile eroului meu Luca reprezintă oglinda veridică a vieții economice, social-culturale, spirituale și morale a țaranului român dintr-un sat ardelean de zonă submontană din a doua jumătate a secolului al XX-lea, dar și obstacolele trecute de acest erou de la situația ființei marginalizate social la o persoană folositoare societății. Cred că bucuria vieții și izbânzile ei trebuie cunoscute pentru a înțelege realitatea prezentului nostru (sec. al XXI-lea) la care s-a ajuns prin metamorfoze succesive ce s-au perindat într-o perioadă de peste o jumătate de secol și la care am luat parte.

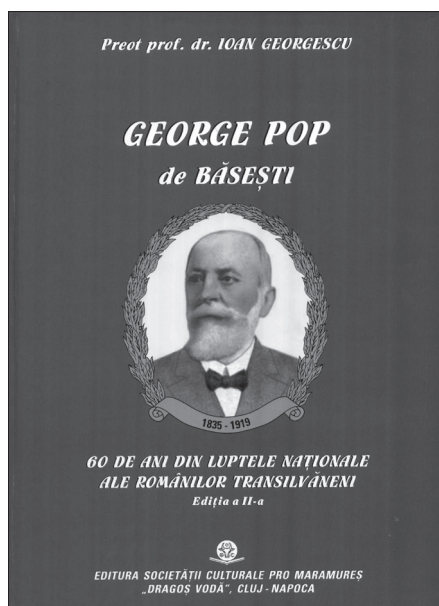
Realitățile politice au fost rediate numai tangențial, ca un ambalaj ușor, transparent și abia perceptibil”.

„Spovedaniile” nu se petrec într-un confesional și nici măcar pe verticală - „ascultătorul” stând pe un scaun anume, iar „mărturisitorul” îngenunchiat înaintea lui -, ci poziția de dialog este pe orizontală, de la egal la egal, în intimitatea unei camere de cazare dintr-o stațiune balneară din inima Bărganului și durează pe tot parcursul sejurului celor doi „dascăli”: Luca, un profesor pensionar dintr-o localitate din fundul Ardealului și Nicanor, zis și Nica, un fost „dascăl” - „diac” - într-o biserică din nordul Bucovinei, devenit apoi preot și slujind zeci de ani biserica ortodoxă.

Cel mai important mesaj al acestei scurte proze (cartea are 50 de pagini) mi se pare a fi bucuria și bogăția comunicării, „împărtășirii” între oameni.

Malaxorul cu cerișor și răiuț

■ La Editura Societății Culturale Pro Maramureș „Dragoș Vodă” din Cluj-Napoca a apărut, în condiții excelente, și cu sprijinul președintelui Consiliului Județean Sălaj, Tiberiu Marc, a primarului municipiului Zalău, Radu Căpîlășiu și al directorii Bibliotecii Județene Sălaj, Florica Pop, a doua ediție a cărții preotului – profesor **Ioan Georgescu**

cu, „George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni”. Îngrijitorul și coordonatorul ediției (cea inițială a apărut în 1935 la Editura Asociației Culturale „Astra” din Oradea, în 1935, cu sprijinul Comitetului central al „Astrei” din Sibiu și al mai multor instituții și personalități sălăjene), Vasile Iuga de Săliște, a notat că această carte „apare în urma unei vechi dorințe de-a mea de a scrie despre oameni, locuri, fapte și întâmplări din Țara Codrului, din actualul județ Maramureș”. Ioan Georgescu, printre altele, la 1 august 1923, cu ocazia inaugurării monumentului funerar George Pop de Băsești din localitatea sălăjeană (pe atunci) unde s-a născut președintele PNR și al Adunării Naționale de la Alba Iulia, a rostit un discurs în calitate de secretar general al Astrei (p. XIII). Ion Buzași: biografia lui Ioan Georgescu „capătă accente dramati-

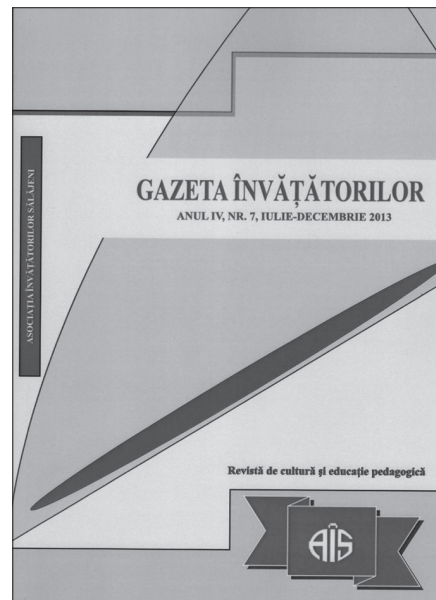
ce după al doilea război mondial și după desființarea Bisericii Române Unite cu Roma. O vreme trăiește izolat, dar, ca să-și câștige existența predă câțiva ani – mirabile dictu – limba rusă la Cislădie. Este arestat în 1961 și condamnat la șase ani de închisoare, dar beneficiază de amnistia generală din 1964. Bolnav și slăbit, după anii de detenție, își mângâie bătrânețile prin lectură și studiu în sălile Bibliotecii Academiei, până la moartea subită, pe stradă, în 1968. (...) Între publiciștii greco-catolici, Ioan Georgescu se aseamănă cu Elie Dăianu, prin hărnicia și diversitatea scrisului. Este autorul câtorva zeci de cărți și broșuri cu o tematică uluitoare de diversă: monografii istorice, contribuții documentare, articole de popularizare, antologii literare” (pp. XXI – XXII). Pentru cei care este cazul, le amintim că George Pop de Băsești s-a născut la 1 august 1835 în Băsești, unde a și decedat la 23 februarie 1919. A fost unul dintre inițiatorii și semnatarii Memorandumului din 1892 înaintat împăratului austro-ungar de românii transilvăneni.

Puteți citi și recenziile cărții realizată de Marin Pop, în paginile 21-22 ale prezentului număr.

■ **Ion Mureșan** antologic, în memoriam **Petru Poantă** în **Apostrof**, nr. 10/2013: „La înmormântare, i-am scris pe panglica de la coroană: «Petre, drum bun spre Cerișor!» Nu spre Cer. Spre Cerișor. Acum el a ajuns în Răiuț. Răiuțul e un Rai mai mic, unul pentru copii și poeți. Un Rai mic ca și scrisul lui Petru. Acum, Dumnezeu din Cerișor își ridică ochelarii de pe năsuc și-l citește pe Petru ca pe o literă care i-a reușit”.

■ Salutăm și noi reapariția revistei **Rânduiala (Alba)**, publicație de specialitate a Centrului de Cultură „Augustin Bena” Alba. Succes pe mai departe!

■ Am primit și nr. 7/iulie – decembrie 2013, al revistei **Gazeta Învățătorilor**, revistă de cultură

și educație pedagogică editată de Asociația Învățătorilor Sălăjeni în colaborare cu Inspectoratul Școlar al Județului Sălaj și Casa Corpului Didactic Sălaj. În editorial, președintele asociației pomenite, Teodor Sărăcuț - Comănescu, pledează pentru omagierea lui Gheorghe Șincai, de la a cărui naștere, în 28 februarie 2014, se împlinesc 260 de ani.

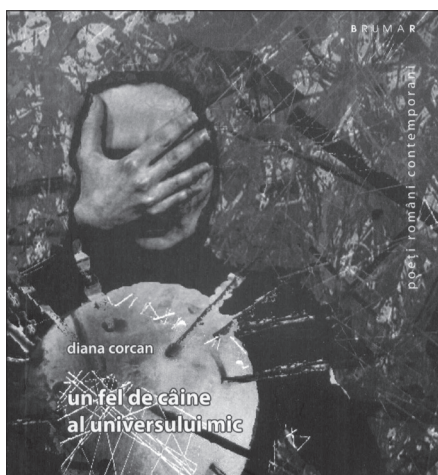
(D.S.)

■ **Ștefan Ciobanu, De-a bușilea prin aer**, Ed. Tracus Arte, București, 2013. Despre acest volum: „(...) Forța, stihialitatea imaginărilor, amploarea viziunii calmate (re)structurate într-o dinamică textuală ce uneori nu încap decât la limită în pagină, tonul elansat, atent strunit, al frazării, cu rupturi de ritm plasate «la fix», anume pentru a inerva o discursivitate amenințată continuu de colaps respiratoriu și miraculos resuscitată-repliată-revigorată-relansată – acestea ar fi cred, grosso modo, câteva din liniile de forță definitorii pentru o poezie și un poet, lesne vă veți convinge, de excepție:

Ștefan Ciobanu” (Marian Drăghici, *Viața Românească*, nr. 3-4, 2013). Ștefan Ciobanu a mai scris volumele de poezii: *aliona* (Ed. Amurg sentimental, București, 2007) și *Convoi de tăcere* (Ed. Priceps edit, Iași, 2009, volum premiat, în același an, la două Festivaluri internaționale de poezie: *Grigore Vieru* și *Tudor Arghezi*).

■ **Diana Corcan, *Un fel de câine al universului mic***, Ed. Bru-

mar, Timișoara, 2013. „Inedit și iconoclast, imaginarul propus de Diana Corcan ilustrează tensiunea lăuntrică a eului, o subiectivitate agitată, tulbure, convulsivă și susține pariul autoarei, una dintre cele mai importante din promoția nouăzecistă-douămiiștă, în ceea ce privește «compromiterea» graniței dintre real și imaginar, în numele unei autentice insurgențe feminine (...). Viziunile sale – înscrise în tradiția revoltei și nonconformismului – fac dovada unor autentice frământări lăuntrice și a unui talent de excepție” (Mircea Bârsilă). Autoarea a mai publicat patru volume de poezie, toate la Editura Brumar: *Stăpânul lupanarului* (2007); *Corabia pisicilor galbene* (2008); *Tubaj cu șarpe* (2010); *Poemul singur* (2011).

■ **Corina Petrescu, *Trei lacrimi. Povara amintirilor ce vor veni***, Ed. Citadela, Satu Mare, 2013. „(...) Dacă ar fi să plasăm spațiul liric discutat în zona unei tendințe poetice, locul lui ar fi în preajma mo-

derniștilor de tip blagian. Structura metaforică a discursului, nonconformismul prozodic, dar și maniera de reprezentare a lumii situează acest volum foarte aproape de experiențele poetice interbelice, mai exact în linia creatorilor care adoră să trăiască în umbra somnambulică a misterului” (Elena Vieru). Autoarea a debutat cu volumul de versuri *Pentru că tu ești* (Ed. Timpul, Reșița, 2001), urmat de *Creion* (Ed. Citadela, Satu Mare, 2009).

■ **Remus Foltoș, *Cele mai frumoase poezii sacre***, Ed. Singur, Târgoviște, 2013, plachetă de versuri apărută în cadrul Proiectului „Întoarcerea poetului risipitor”, cu numărul 38. Ștefan Doru Dăncuș despre acest volum: „(...) este, fără doar și poate, o selecție reușită dintre poemele scrise de Remus Foltoș pe o perioadă de câțiva ani. Fără a fi omogenă, această selecție frapează prin devoțiunea particulară a fiecărui poem la o scară de valori poetice inefabilă în primul rând. Știm că inefabilul frapează și asta pare a fi categoria dominantă a poeziei lui Remus Foltoș (...)”. Autorul s-a născut la 5 iulie 1975 în Șomcuta Mare, Maramureș. A publicat volumele: *Miercurea pe trambulină* (sub egida Casei de Cultură a Studenților, Cluj Napoca, 1995); *Apologia invizibilului* (Ed. Zestrea, Baia Mare, 2006); *Floarea singurătății* (Ed. Zestrea, Baia Mare, 2007); *Soteriologie românească. Interbelicii* (Ed. Zestrea, Baia Mare, 2007); *Trilogia vorbirilor îndrăgostite* (Ed. Singur, Târgoviște, 2008); *Gândind cu Plotin* (Ed. Eikon, Cluj Napoca, 2011); *Absolutul interior sau interiorul absolut. Edmund Husserl* (Ed. Paideea, București, 2012). A editat revista de cultură și filosofie „Socrate”.

■ **Nicolae Breje-Cizereanu, *Spovedanii în amurg***, Ed. Eco Print, Satu Mare, 2013. Scrie autorul în *Prefață*: „Povestirile eroului meu Luca reprezintă oglinda veridică a vieții economice, social-culturale, spirituale a țaranului ro-

mân dintr-un sat ardelean de zonă submontană din a doua jumătate a secolului al XX-lea, dar și obstacolele trecute de acest erou de la situația ființei marginalizate social la o persoană folositoare societății”. Spre sfârșitul *Prefetei* aflăm că: „Epitetul «Cizereanu» l-am primit de la bunul meu mentor și prieten – etnologul Augustin Mocanu (...)”, devotat colaborator al editurii și revistei „Caiete Silvane”. Anterior, fiul satului Cizer, profesorul Nicolae Breje, avea pseudonimul „Nicolae (Cula) Gh. Vandroc”, sub care a semnat, de altfel, o monografie a localității natale - *Cizer, sat cu vârstă venerabilă (790 de ani)*, Ed. Eco Print, Satu Mare, 2009.

O recenzie a cărții găsiți în p. 60.

■ **Citadela, Nr. 7-10 (77-80), iul.-oct. 2013.** Din sumarul revistei sătmărene: Felician Pop – *Inimă de acordeon* (editorial); Marta Cordea – *Preocupări ale intelectualilor sătmăreni în domeniul limbilor clasice (II)*; Ioan Nistor – *Mircea Cărtărescu - între diaristică și ficțiune*; Nicoleta Câmpian – *Un roman al vieții de familie*; Aurel Pop – *Căutând un alt rost în ceruri*; Al. Florin Țene – *Poezia religioasă - cupă cu înțelepciune*; Pamfil Bîlțiu – *Monumente care închid legenda*; Mihaela Rotaru – *Credințe legate de groapă - ultim sălaș, casă veșnică...* Și multe poezii, semnate de: Paulina Popa, Vasile Mic, Nicolae Sârbu, Viorel Mureșan, Corina Petrescu, Costel Sudit, Gabriel Dragnea, Vasile Morar.

(D.H.)

La centru, prin nord-vest (VII)

urmare din pagina 64

a ajuns repede la Zalău. Și ieftin. Renate Weber: „Aștept de la UE să se reinventeze. Lipsesc oamenii de stat, oamenii cu viziune. (...) UE a pierdut mai multe trenuri pentru a juca un rol mondial”. **Flash-uri:** uniune bancară, fiscală, productivitate, competitivitate, accesul tuturor europenilor la internet de mare viteză... Opt luni până la alegerile euro-parlamentare. R.W., și aici are dreptate: nu doar politicienii sunt corupți, ci și cetățenii (cu toate că generalizările nu sunt indicate niciodată): „Nu politicienii au impus astfel de forme de corupție”. Strângerea de bani de la părinți pentru sfârșitul de an școlar și examenul de bacalaureat ar fi un exemplu.

■ Te-ai transformat într-un **om bolnav**, un om apăsător de obsesia trupului, de mecanismele supraviețuirii. Dimineața, noaptea – singura grijă majoră, îngrijirea trupului: să mănânci ce trebuie... Neliniști, angoase, nervozități reprimite. Putem vorbi de **sănătatea trupului**? Oamenii sunt bolnavi de la naștere până la moarte. Și nici după nu se simt mai bine (purgatoriile, infernurile, iadurile confirmă și bolile celor care imaginează astfel de spații). Iluzia sănătății. Sănătatea minții. Nu prea poți să faci ceea ce nu gândești. Iar cu gândul la tabloul din liceu, să nu lași să treacă o zi fără să faci ceva **frumos** (apud Goethe). Să nu treacă o zi fără să faci ceva. Prea multe zile din existența și așa chinută a omului este dedicată lucrurilor inutile, oricum mai puțin serioase, utile. **Oameni bolnavi. Industria (industriile) oamenilor bolnavi. Industria morții.** Totuși s-a schimbat ceva fundamental în istoria omenirii? Destul de probabil, nu. Detaliile par spectaculoase (internet, televiziune, gadgeturi etc). Esențiale rămân: nașterea, viața (boala/bolile/accidentele), moartea.

■ „Adevărul”: „Facebook vrea să lege 5 miliarde de oameni la internet”. „Două treimi din populația planetei nu este conectată, iar acest lucru înseamnă că acești oameni nu fac parte din economia modernă pe care o promovează rețele ca Facebook”. Da, **nu sunt conectați, nu sunt adică supravegheați, nu plătesc nimic promotorilor „economiei moderne”**. Astăzi, 2,7 miliarde de pământeni ar folosi internetul. **Sunt conectați. Și supravegheați.** Și chiar plătesc pentru promotorii „economiei moderne”. Miliarde de euro anual.

■ Coleg de infarct cu Guță. Onorant.

■ Nicolae Manonescu, editorial în „România literară” (nr. 28/12 iulie 2013), „Mircea Cărtărescu, un exilat de bună voie?": „Mircea Cărtărescu e un om prea inteligent ca să creadă cu adevărat, fie și la mare supărare, că literatura română se poate lipsi de el. (...) Mircea Cărtărescu a reacționat conform firii sale. El e retractil ca o mimoză și egocentric ca un artist. Trăiește în lumea fantasmelor lui mai degrabă decât în lumea noastră cea de toate zilele, din care nu sunt sigur că pricepe mare lucru”. Oare? Comentariile lui politice ar dovedi contrariul. Insuportabil să fii criticat, chiar pe nedrept? O probă a înțelepciunii. Și modestiei. Să lucrezi în fiecare zi prin exerciții de pocăință echilibrată. **Sărbătoarea de zi cu zi a discreției roditoare.** Nemurirea-i insuportabilă ca și lipsa ei. (Ciudat gând. Omenesc.)

■ Alexandru Ghișa: „La 70 de ani de la evenimentele dramatice, pentru români și nu numai, dar benefice pentru alții, anul 1940 poate fi privit altfel de către istorici, cel puțin prin prisma documentelor care au devenit accesibile până acum. La o minimă analiză comparată a celui de-al Doilea Război Mondial pe axa româno-germano-ungar-sovietică, putem concluziona că **pentru România războiul a început prost și s-a terminat și mai prost**, pentru Germania războiul a început foarte bine și s-a terminat foarte prost, pentru Ungaria războiul a început bine și s-a terminat prost, pentru Uniunea Sovietică războiul a început bine și s-a încheiat și mai bine. Din acest considerent subscriu la concluzia recentă a domnului academician Florin Constantiniu, și anume că la 9 mai (1945) nu avem nimic de sărbătorit” (din articolul „România între Germania și URSS în anul 1940 – Cedarea Transilvaniei de Nord”, în vol. „Satu Mare. Studii și comunicări. XXVII/II, Supplementum. Muzeul Județean Satu Mare, 2011, p. 103). Subscriu și eu. Poate că în 1914 -1918 am avut un „noroc special”, de vreme ce am început „marele război” prost, așa cum l-am și terminat. Pe de altă parte, din același volum am reținut o concluzie surprinzătoare, și anume că retrocedarea Transilvaniei de Nord nu a fost altceva decât un „șantaj politic din partea Uniunii Sovietice la adresa României” (p. 209). Așa crede Claudiu Porumbăcean. Să fi fost așa? Să ne fi dat sovieticii înapoi Ardealul de Nord la șantaj cu instaurarea comunismului? Greu de crezut până la capăt.

La centru, prin nord-vest (VII)

Daniel SĂUCA

■ Duminică în luptă cu lipsa... fumatului, senzația continuă de foame, efectele sâmbetelor pierdute... 40 de zile potopul, postul, încercarea... Liberul arbitru... **Procedura** de selecție a supraviețuitorilor: cine este cuminte și se roagă, și ascultă, și nu pune întrebări va trăi în rai... Prea simplistă **procedură**. Și prea multă moarte pentru atâta viață. Treceri succesive viață – moarte. **Truismele amărăciunii**. Amărăciunile pântecului. Acum văd un film danez (schimbări climatice, petrol, Groenlanda, politică, mass-media, interese, drame, crime) pentru a nu vedea doar filme americane. Chiar dacă ai impresia că mai toate filmele sunt americane... *Imaginația, mai interesantă decât realitatea*. E și acest film unul cu teroriști, cu terorism, cu efectele „încălzirii globale”, cu crearea de noi locuri de muncă...

■ Duminică. După Guruslău, manifestare fără sare, ca și alimentația mea. Ce frază: ca și viața fără sare și piper. Fără zahăr. „Suntem ceea ce mâncăm”... **Închisoarea noastră cea de toate zilele. Pâinea noastră cea de toate zilele...** La început a fost de ajuns un măr pentru a stârni umanitatea. Acum *rețete de slăbit, stil de viață sănătos*. Merele trebuie cântărite. Păcatele (trupului) trebuie cântărite. Și cele ale sufletului. Înfometarea cuvintelor. Sănătate!

■ Bolile trupului/bolile sufletului. Cauza bolilor? Câți mincinoși, câți criminali, câți hoți sunt sănătoși mai mult, mult mai mult decât virtușii ori credincioșii planetei? Să repeți truisme, locuri comune bătătorite până la grotesc. **Grota grotescă**. Aproape nimic despre insula din mijlocul cerului. Mijlocul infinitului. Nu putem reface nimic din ceea ce am pierdut. Pierdem în fiecare secundă două secunde de viață. Nu putem câștiga viață prin moarte. Nu mai contează nici începuturile, nici sfârșiturile. De ce recunoști imposibilitatea mântuirii? *Finetea receptării glasului Lumii*. Poate că releele nu mai funcționează de mult. Nu mai suntem *on line* cu lumea aparent dispărută. „Repriză de coșmar pentru Inter” (la pauză Inter – Roma 0-3 în campionatul de fotbal al Italiei).

■ **V. oripilat** că greco-catolicii, „cei care au făurit Unirea”, nu au fost invitați la manifestarea de 1 Decembrie de „pe platou”. Nu m-aș mira să nu fi fost invitați. Cert: ortodocșii și greco-catolicii nu s-au înțeles asupra slujirii în comun, împreună. La ortodocși nu se poate. Cu ordin de la Sinod. Așa că,

probabil, ortodocșii și greco-catolicii puteau să vină și **neinvitați** la praznicul cel mare al românilor. V: „Suntem dezbinați din cauza ortodocșilor”. Capăt de silogism construit prost. Posibil să nu existe construcții logice infailibile. **Soldații credincioși ai lui Hristos**. Sau Allah. Sau Iahve. Prin multe seriale *de acțiune*, personaje croite prost și interpretate și mai prost încearcă să redea rolul fanaticului, al militantului extrem, al credinciosului războinic. Nu prea le iese și pentru că, nu m-aș mira, un asemenea tip nu prea mai există fizic, din perspectiva credinței absolute. În aceste condiții, multe atențate au loc la comanda altora. De multe ori ni se livrează imaginea dezbinării, a fanatismului. Poate că nici nu facem nimic pentru a scăpa de ipocrizie. Una planetară.

■ **„1001 de cărți de citit într-o viață”** (coord. Peter Boxall, Rao, 2010). De la noi, doar Liviu Rebreanu (cu „Pădurea spânzuraților”) și Emil Cioran (cu, surprinzător, „Pe culmile disperării”). Nu contăm nici la acest capitol, al „cărților de citit într-o viață”. Și chiar dacă am conta, 0,01 la sută, probabil nu cu cărțile menționate. Chiar așa, care ar fi cărțile unor autori români de citit într-o viață la scară planetară? S-au făcut deja destule clasamente. Probabil nu contează nici acestea.

■ La Cluj la o întâlnire **europeană** cu R. Weber și L. Niculescu. Ce am reținut? UE **trebuie** să se reinventeze. Nu are oameni de stat. Și nici noi nu ne simțim mai bine. Ceva zarvă. G. atacat de F. și T.F. pe motiv că ar fi „agent Roșia Montana”. Chiar așa, „jurnaliștii independenți” din ce trăiesc? Câteva observații pertinente. Altfel, nici alegerile europarlamentare nu vor schimba **aproape nimic** din drumul pe care alții ni l-au croit prin Europa. Refuz să cred că putem avea o minimă influență în privința viitorului **de stat**. După lectura unei cronici, văd „No”. Dictatura Pinochet. Luca Niculescu, la Cluj: „E bine să ai mai multe întrebări decât concluzii”. Și totuși nu poți trăi într-o lume a dilemelor continue. „Europa trebuie să redevină un ideal”. „Idei, proiecte, lideri politici care să le promoveze”. Liderii dispăruți ai UE. Dinozaurii integrării. „Vom scăpa de Pinochet!” Într-un autobuz Fany, ceva **funny**: „Este interzis! Consumul de alimente, cafea, țigări, înghețată, semințe, gumă de mestecat. Regulamentul firmei. Vă mulțumim!” Hardughia

continuare în pagina 63

Aerul cu diamante a mai pierdut o lumină

Alice Valeria MICU

„Fără poezie și fără sentimente, lumea ar fi o tobă de tinichea”.

Cu prima zi a lui 2014 s-au lăsat umbrele peste literatura română odată cu plecarea poetului Traian T. Coșovei. Cu discreția ce i-a însoțit ultimii ani i-am simțit mai întâi lipsa din comunitatea scriitoricească legată în rețeaua facebook, acolo unde ne răsfața cu poemele sale, pentru ca de acum trebuie să-l căutăm doar în cărți și în inimile noastre.

Ultimul visător, haiducul de baladă al poeziei contemporane n-a mai ajuns rotunda vârstă de 60 de ani, lăsând **aerul cu diamante** mai rarefiat. Copilul teribil care știa să citească încă de la patru ani a devorat cu voluptate marea literatură română și universală, iar sufletul său larg s-a răsfrânt în numeroase volume de poezie, dar și critică, dintre care amintesc „Ninsoarea electrică” (editura Cartea Românească, 1979), „1, 2, 3 SAU...” (editura Albatros, 1980), „Cruciada întreruptă” (editura Cartea Românească, 1982), „Aer cu diamante” - împreună cu Mircea Cărtărescu, Florin Iaru, Ion Stratian (editura Litera, 1982), „Poemele siameze” (editura Albatros, 1983), „În așteptarea cometei” (editura Cartea Românească, 1986), „Rondul de noapte” (editura Militară, 1987), „Pornind de la un vers (critică literară)” (editura Eminescu, 1990), „Bătrânețea unui băiat cuminte” (editura Pontica, 1994), „Mickey Mouse e mort” (editura Cartea Românească, 1994), „Percheziționarea îngerilor” (editura Crater, 1998), „Lumină de la frigider” (editura Cartea Românească, 1998), „Bună dimineața, Vietnam!” (editura Călăuza, 1999), „Hotel Urmuz (critică literară)” (editura Călăuza, 2000), „Mahalaua de azi pe mâine” - împreună cu Dan Mircea Cipariu (editura Vinea, 2000), „Les annees folles du socialisme” - împreună cu Ștefania Coșovei - (Asociația Scriitorilor & editura Eminescu, 2000), „Pisica neagră, pisica moartă” - împreună cu Bogdan O. Popescu (editura Crater, 2001), „Institutul de glasuri” (editura Cartea Românească, 2002), „Vânătoarea pe capete” (editura Libra, 2002), „Greva căpșunelor” (editura Libra 2004), „La formarea ideilor” (editura Contemporanul Ideea Europeană, critică literară, 2005), „Băutorii de absint”, antologie de poezie - împreună cu Ion Mureșan, Liviu Ioan Stoiciu, Nichita Danilov, Ioan Es. Pop (editura Paralela 45, 2007), „Motocicliștii spațiali” - împreună cu Ioana Mănescu (editura Tracus Arte, 2008), „Poeții marilor orașe”, critică literară (editura MNL, 2008), „Aerostate plângând” (editura Tracus Arte, 2010).

Ultima dată l-am văzut în 2011 la Târgul de carte Gaudeamus. Venise împreună cu Florin Iaru să le fie alături mai tinerilor prieteni, autori ai volumului **Marfă rein-cărcată** (Dan Mircea Cipariu, Florin Dumitrescu, Sorin Gherguț, Dan Pleșa, Bogdan O. Popescu). Cei doi optzeciști își asumaseră cu generozitate nu mentoratul, ci căldura cu care s-au apropiat de autorii cărții, legați de o frumoasă prietenie, fără pretenția de a repeta experiența celor două volume colective care au marcat literatura română cu pecetea generației '80, „Aer cu diamante” și „Cinci”.

Spirit nonconformist, mereu în căutarea a ceva nou,

„Pentru mine, poezia e un leac (nu un veac) de singurătate”

a redactat alături de Dan Goanță 6 numere din revista **Vești proaste**, pentru ca mai târziu să editeze ziarul **Punga d'un kil - organ de stat la coadă**, împreună cu regretatul prozator Mircea Nedelciu. Neobișnuitul ziar era tipărit pe pungi de hârtie, din cele folosite la ambalarea produselor alimentare și avea ca moto: **Vom fi mai mult decât ocaua lui Cuza**.

De la ludic la romantic și visător, Traian T. Coșovei și-a cernut spiritul prin site-uri poetice de o înaltă frumusețe, dăruind poeme memorabile.

O DUMNEZEIRE DE NORI

Într-un moment de neliniște a vieții, de peste dealuri apar pețitoarele cu șiraguri de fântâni la gât, cu caii însetați și căruțașii nerăbdători de cuvinte. E liniște peste dealuri și moartea e blândă tocmai în această toamnă nemiloasă.

Pețitoarele plâng din bice, caii bat din potcoave iar femeile îmbracă straiile muți ale uitării... poate norii. Dar ploaia nu cade peste cel care a trădat. Dar ploaia nu cade peste cel care a uitat crucile de pe deal și coronițele de mirese purtate pe ape. Era liniște pe pământ, era o virginitate a cuvântului oprit pe buze... era limba clopotului bătând într-un moment de neliniște a vieții de peste dealuri.

Era praful și era pulberea trasă de o sfoară de care nu atârna nimic:

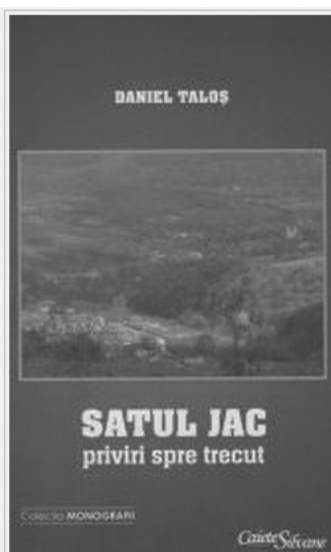
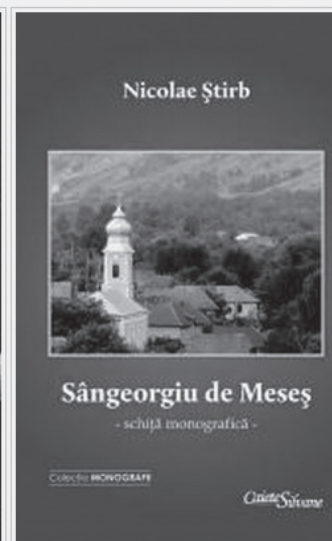
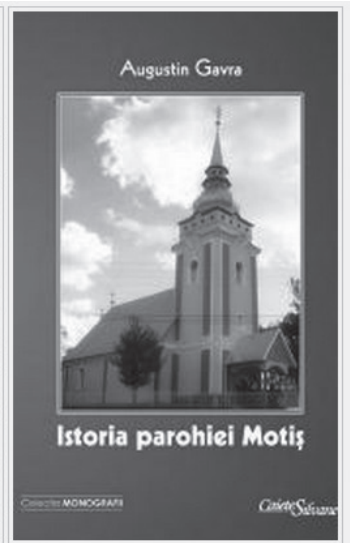
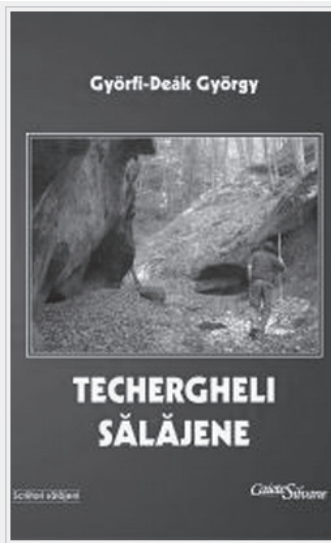
era liniște

era liniște

era un soare fluturând ca un drapel de pace peste învinși.

Era, în sfârșit, o dumnezeire de nori.

Cărți apărute la Editura *Caiete Silvane*

Comenzi la Centrul de Cultură și Artă al Județului Sălaj
Zalău, Piața 1 Decembrie 1918, nr. 11, telefon/fax 0260-612870
www.culturasalaj.ro